

Henkilönnimien ja nimitysten käytöstä suomalaisissa koulu- laukuissa

Jyväskylän yliopisto

Suomen kieli

Pro gradu -tutkielma

Marraskuu 2008

Päivi Lahtinen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Päivi Lahtinen	
Työn nimi – Title Henkilönnimien ja nimitysten käytöstä suomalaisissa koululauluissa	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Marraskuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 126
Tiivistelmä – Abstract	
<p>Pro gradu -työssäni käsittelen henkilönnimien ja nimitysten käyttöä suomalaisissa koululauluissa. Tutkimusaineiston sisältävät laulukirjat ajoittuvat 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien aina 2000-luvulle saakka ulottuvalle aikavälille. Tavoitteena oli selvittää, mikä merkitys henkilönnimien ja nimitysten käytöllä on suomalaisissa koululauluteksteissä eri aikoina ollut sekä millä tavoin ja millaisissa yhteyksissä nimiä ja nimityksiä on lauluissa käytetty. Työssä tarkasteltiin laulutekstien sisältämien henkilönnimien ja nimitysten käyttöä yhteisöllisyyden rakentumisen, affektin syntyminen sekä laulun didaktisen käytön kannalta.</p> <p>Yhteisöllisyyden tarkastelussa analysoitiin yhtäältä sitä, kuinka henkilönnimien ja nimitysten avulla rakennetaan laulutekstin sisäistä yhteisöä, toisaalta sitä, kuinka laulutekstin sisään rakentunut yhteisö heijastaa laulutekstin ulkopuolista reaalityodellisuutta. Merkittävää yhteisön arvo maailman selvittämisen kannalta oli se, keitä lauluissa on nimetty ja mistä nimet laulutekstiin on saatu.</p> <p>Affektin rakentumisessa tarkasteltiin, mikä merkitys nimien ja nimitysten käytöllä on laulutekstin kokonaisaffektin muodostumisessa ja kuinka nimien ja nimitysten avulla voi säädellä laulutekstin affektista voimakkuutta. Tärkeitä affektin luojia olivat erilaiset neutraaleista nimimuodoista poikkeavat nimivariantit ja nimitykset (<i>Late, Tuuletar, tupukka</i>) sekä erilaiset metaforiset ja personoivat ilmaukset (<i>tupakkarulla lapsen nimityksenä, Pohjan Ukko talven nimityksenä</i>).</p> <p>Koska on kysymys oppimateriaaleista, työssä tutkittiin myös nimien ja nimitysten käytön didaktisia ulottuvuuksia. Tällöin tarkasteltiin nimien käyttöä teknisinä opetusvälineinä sekä sellaista nimien ja nimitysten intertekstuaalista ja integroivaa käyttöä, jolle oli löydettävissä selkeät pedagogiset perusteet.</p> <p>Työn keskeinen tulos oli se, että lauluteksteihin sisältyvää henkilönnimien ja nimitysten käyttöä ohjaavat laulutekstin ilmestymisajan yleiset kulttuuriset ja kasvatukselliset virtaukset sekä aikakauden opetuskulttuurin didaktiset vaatimukset. Työ nosti esille myös selkeitä yhteyksiä lauluteksteissä esiintyvän nimenkäytön ja aikakauden yleisen nimimuodin väliltä.</p>	
Asiasanat – Keywords laulukirjat, kansakoulu, peruskoulu, sanoitukset, henkilönnimet, nimitykset, nimistöntutkimus	
Säilytyspaikka – Depository Fennicum	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Tutkimusaineisto.....	1
1.2. Tutkimustehtävä.....	5
2. TEOREETTISIA LÄHTÖKOHTIA.....	9
2.1. Appellatiivien ja proprien rajankäynti.....	9
2.2. Nimiryhmittely	10
2.3. Nimet lingvistisinä työkaluina.....	12
3. NIMET JA YHTEISÖ.....	15
3.1. Definiittisyyden aste.....	15
3.1.1. Definiittisyys henkilönnimien käytössä.....	15
3.1.2. Yksilöivät appellatiiviset henkilönnimitykset.....	22
3.2. Nimet aikakautensa heijastajina	27
3.2.1. Kansalliset aatteet	27
3.2.2. Agraariyhteiskunnan arvostuksia.....	30
3.2.3. Kulttuurin muutokset	37
3.2.3.1. Maalta kaupunkiin.....	38
3.2.3.2. Kansainvälistyminen.....	40
3.2.3.3. Kasvatuskulttuurista ja sen muutoksista.....	42
3.2.3.4. Visuaalisuus ja fiktiivisyys.....	46
4. NIMET JA AFFEKTI.....	49
4.1. Yleistä affektin luomisesta	49
4.2. Määritteet affektin luojina.....	50
4.3. Tavanomaisia affektiivisiä nimityksiä	54
4.4. Kohdettaan kuvailevat bahuvriihiyhdyssanat.....	57
4.5. Affektinen johtaminen.....	61
4.6. Tyylittelyä nimivarianteilla.....	67
4.7. Kielellä leikittely.....	70
4.8. Kielikuvat affektin luojina	72
4.8.1. Metaforat	72
4.8.2. Personifikaatiot.....	76
4.8.3. Kiertoilmaisut.....	82
5. NIMET OPETUKSESSA.....	86
5.1. Henkilönnimet opetusvälineinä.....	86
5.2. Intertekstuaalisuus ja integrointi.....	90
5.2.1. Kansanmytologia.....	90
5.2.2. Raamatunhistorian henkilöt	94
5.2.3. Historiallisia henkilöitä.....	98
5.2.4. Nimiä kirjallisuudesta ja elokuvista.....	103
5.3. Mitä nimet kantavat mukanaan?.....	108

6. OPPIKIRJOJEN TYYPILLISET PIIRTEET NIMIEN KÄYTÖSSÄ.....	111
6.1. Kansakoulun laulukirjat.....	111
6.2. Peruskoulun oppikirjat	113
6.3. Oppikirjojen yhteyksiä yleiseen nimeämiskulttuuriin.....	116
7. PÄÄTÄNTÖ.....	118
LÄHTEET.....	122

1. JOHDANTO

Pro gradu -työssäni käsittelen koululaulukirjojen lauluteksteissä esiintyviä henkilönnimiä ja nimityksiä. Aiheen löysin keskeltä omaa työtäni musiikkiopiston viulunsoitonopettajana. Ohjattessani erästä lastenlauluja sisältävää ohjelmakoostetta oivalsin, kuinka paljon erilaista ja eri-ikäistä sanastoa ja nimistöä lauluihin sisältyy. Tuosta oivalluksesta käsin kasvoi sitten ajatus tehdä suomen kielen pro gradu -työ koululauluista. Työn aihepiiriksi rajautuivat vähitellen henkilönnimet ja nimitykset.

1.1. Tutkimusaineisto

Työni aineisto sisältyy kahteen kansakoulun laulukirjaan vuosilta 1909 ja 1938 sekä kahteen peruskoulun ala-asteen musiikinoppikirjasarjaan 1970- ja 2000-luvuilta. Lisäksi historiallisena pohjana mukana on ensimmäinen suomenkielinen koululaulukirja vuodelta 1864. Oppikirjat ovat seuraavat:

Kansakoulu:

Wächter, Heinrich 1864: *50 Koulu-Laulua*

Vainio, J. N (toim.)1909: *Valistuksen laulukirja*

Pesonen, Olavi 1938: *Laulukirja*

Peruskoulu:

Cederlöf, Egil – Pohjola, Erkki – Teivainen, Tuula 1975: *Piiri pieni pyörii.*

Musica 1 – 2

Annala, Sointu – Pohjola, Erkki – Sallinen, Aulis 1977: *Tie musiikkiin.*

Musica 3 – 4

Annala, Sointu – Pohjola, Erkki – Sallinen, Aulis 1979: *Musiikin maailma.*

Musica 5 – 6

Kaisto, Liisa – Muhonen, Sari – Peltola, Salla 2005:

Musiikin mestarit 1 – 2

Haapaniemi, Jukka – Kivelä, Elina – Mali, Mika – Romppanen, Virve 2006:

Musiikin mestarit 3 – 4

Mali, Mika – Puhakka, Tuuli – Rantaruikka, Tarja – Sainomaa, Kari 2006:

Musiikin mestarit 5 – 6

Työni aikaulottuvuus on laaja, sillä se kattaa suomenkielisen koululaulukirjan koko historian. Aineistooni kuuluvat oppikirjat ovat olleet aikanaan tai ovat edelleen keskeistä oppimateriaalia. Kansakoulun oppikirjoista Heinrich Wächterin laulukirja (1864) ensimmäisenä suomenkielisenä laulukirjana edustaa kansallisromanttisen 1800-luvun jälkipuoliskoa ja kansakoululaitoksen alkuvaiheita. Valistuksen ja Pesosen laulukirjat ajoittuvat taas 1900-luvun alkupuoliskolle siten, että Valistuksen laulukirja (1909) ilmestyi ennen yleisen oppivelvollisuuden (1921) säätämistä (ks. esim. Lampinen 1998: 216) ja Pesosen laulukirja (1938) taas sen jälkeen. Aineistoon kuuluvista peruskoulun oppikirjoista Musica-sarja ajoittuu 1970-luvulla toteutetun koulu-uudistuksen siirtymäkauteen, ja kirjasarja Musiikin mestarit 2000-luvulla ilmestyneenä edustaa taas omaa aikaamme. Seuraavassa esittelen lyhyesti oppikirjojen yleispiirteet.

Reijo Pajamon mukaan Heinrich Wächterin julkaisemat ensimmäiset suomenkieliset laulukirjat olivat merkittäviä suunnan näyttäjiä Suomen koulujen laulunopetukselle. Ne syntyivät 1860-luvulla, joka oli monessakin suhteessa laulunopetuksen murrosaikaa. Vuonna 1866 annettiin kansakouluasetus, ja kansanopetus siirtyi kirkolta koulujen tehtäväksi. Tarve suomenkieliseen opetusmateriaaliin oli suuri, ja opetusmateriaaliksi haluttiin hengellisten laulujen ja virsien lisäksi myös maallisia lauluja. Saksalaissyntyisen, Viipurissa urkurina ja musiikinopettajana toimineen Heinrich Wächterin (1818–1881) vuonna 1864 toimittama ensimmäinen suomenkielinen koululaulukirja, *50 Koululaulua*, ajoittuu juuri tähän laulunopetuksen murroskauteen. Kirja sisälsi hengellisten laulujen lisäksi isänmaallisia lauluja, kansanlauluja ja lastenlauluja. Helsingin Nikolainkirkon urkuri Rudolf Lagi antoi lausunnon Wächterin laulukirjasta Suomen Kirjallisuuden Seuralle. (Pajamo 1999: 12–13.) Tästä Lagin antamasta lausunnosta on peräisin seuraava tekstiote, joka sisältyy Wächterin laulukirjan alkulauseeseen. Tekstikatkelmasta käy hyvin ilmi, kuinka suureen materiaalitärkeeseen H. Wächter 1860-luvulla laulukirjansa laati:

Sen kokouksen yhden- ja usiamman-äänisiä lauluja suomen sanoilla, jonka urkujen-soittaja herra H. Wächter on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle jättänyt, olen minä pyynnöstä läpikäsitellyt ja tutkinut, ja minun mielestä niitä edulla voi laulun-opetukseen kouluissamme ja lukioissamme käyttää, ja ne tyydyttävästi täyttävät päivä-päivältä tuntuvoimaisemman tarpeen, saada soveliaisia, suomalaisia lauluja oppilaisten lauluharjoitukselle.

(Wächter 1864: *50 Koulu-Laulua*. Alkulauseen siaan.)

Laatiessaan laulukirjaansa Wächter vetosi aikansa runoilijoihin ja säveltäjiin uusien laulujen saamiseksi kouluopetukseen. Wächterin vetoamus vaikuttikin voimakkaasti suomenkielisen laulurunouden syntyyn. (Pajamo 1976: 143; Asplund ym. 2006: 256.) Kirja otettiin käyttöön aluksi oppikouluissa, toimintansa vuonna 1863 aloittaneessa Jyväskylän seminaarissa sekä vuosikymmenen lopulla myös kansakouluissa. Näin ollen Wächterin suomenkielisellä laulukokoelmalla oli ratkaiseva merkitys maallisten laulujen tulemiselle kouluopetukseen. Wächterin toimittamat laulukirjat olivat pohjana myös muiden laulukirjojen laatijoiden, etenkin Jyväskylän seminaarin musiikin lehtoreiden E. A. Hagforsin ja P. J. Hannikaisen oppimateriaalilyölle. (Pajamo 1976: 133–138; Pajamo 1999:13.)

Sekä J. N. Vainion toimittama Valistuksen laulukirja että Olavi Pesosen laulukirja kuuluvat taas 1900-luvun alkupuoliskon jo varsin runsaaseen oppikirjavalikoimaan. Vuonna 1909 ilmestynyt *Valistuksen laulukirja* oli tarkoitettu koulukäytön lisäksi myös koulun ulkopuolisissa tilaisuuksissa käytettäväksi laulukokoelmaksi (Pajamo 1999: 16). Saman kirjan tuli siis kattaa kansakoulun kaikkien luokka-asteiden tarpeet ja soveltua myös koulun ulkopuoliseen käyttöön. Kirjan toimittaja, porilainen opettaja J. N. Vainio kirjoittaa 220 laulua käsittävän laulukirjan esipuheessa:

Kokoelma on tullut melkoisen laajaksi, koska on toivottavaa, että oppilaat koulunsa lopetettuaankin voisivat sitä käyttää iltamissa ja kokouksissa laulukirjaan (Valistus 1909: IV).

Vuonna 1938 ilmestynyt *Pesosen laulukirja* lapsen kehitystason ja laulujen aihepiirien mukaan etenevänä profiloituu Valistuksen laulukirjaa selkeämmin koulun oppikirjaksi. Kirjan 360 laulua on ryhmitelty sisällön mukaan osastoihin, jotka ovat koti, luonto, ihminen, isänmaa, maailma ja Luoja. (Pajamo 1999: 16; Pesonen 1938: 392.) Tässä suhteessa kirja poikkeaa Valistuksen laulukirjasta, jossa laulut on järjestetty sävellajien mukaan etenevään järjestykseen. Pesosen laulukirjan aihepiiriin *Koti* liittyvissä lauluissa on Rudolf Koivun tekemä kuvitus (Pesonen 1938: 3–31), mikä oli myös uutta verrattuna Wächterin ja Valistuksen laulukirjoihin, joissa ei ollut lainkaan kuvitusta. Lauri Parviaisen ja Vilho Siukosen laulukirjojen ohella Pesosen laulukirja oli keskeistä laulun oppimateriaalia aina 1960-luvulle saakka (Pajamo 1999: 19–21).

Kansakoulussa sama laulukirja oli tarkoitettu käytettäväksi kaikilla luokka-asteilla. Suomessa vuosina 1972–1977 toteutetun koulu-uudistuksen (ks. esim. Lampinen 1998: 217) myötä tähän tuli muutos, ja oppimateriaalit muuttuivat oppikirjasarjoiksi, jotka koostuivat eri luokka-asteille suunnatuista oppikirjoista. Näin ollen molemmat aineistoon kuuluvat

peruskoulun opetusmateriaalit sisältävät luokille 1–2, 3–4 sekä 5–6 tarkoitetut oppikirjat. Koulu-uudistuksen myötä laulukirjat muuttuivat musiikin oppikirjoiksi, ja niihin tuli laulujen lisäksi paljon muutakin musiikin opetusmateriaalia. Uuden opetussuunnitelman mukaisesti lauluvalikoimia laajennettiin tyyllisesti ja oppikirjoihin alettiin sisällyttää myös populaarimusiikkia sekä lauluja eri maista (Kouluhallitus 1971: 1). Aineistoon kuuluvista peruskoulun oppikirjoista *Musica-sarja* ajoittuu juuri tähän 1970-luvun koulu-uudistuksen siirtymäkauteen. Kirjasarjalla on ollut useita tekijöitä, mutta sen luoja voidaan pitää Erkki Pohjolaa, joka teki kirjasarjaa aina vuodesta 1965 lähtien vuoteen 1982 saakka muun muassa Egil Cederlöfin, Tuula Teivaisen, Aulis Sallisen, Ellen Urhon ja Sointu Annalan kanssa (SM s.v. *Pohjola*). Halusin sisällyttää aineistooni oppikirjasarjan koulu-uudistuksen siirtymäkaudelta selvittääkseni, millaisina muutoksina koulu-uudistus, kaupungistuminen sekä kansainvälistyminen näkyvät oppikirjoissa lauluteksteihin sisältyvien nimien ja nimitysten käytössä.

Oppikirjasarja *Musiikin mestarit* 2000-luvulla ilmestyneenä edustaa taas postmodernia omaa aikaamme. Kuten johdannon alussa olevasta aineistoluettelosta ilmenee, tälläkin kirjasarjalla on monta tekijää. Kirjasarjalle leimaa-antavia yleispiirteitä ovat vahva visuaalisuuden ja fiktiivisyyden hyödyntäminen. Kuvituksella on tärkeä osuus oppikirjoissa kertovana elementtinä, ja vahva fiktiivisyys näkyy esimerkiksi eläinten voimakkaana inhimillistämisenä. Kirjoissa on kehyskertomus, joka sitoo kirjan lauluvalikoiman yhtenäiseksi kokonaisuudeksi ja johon kirjan laulut aina jotakin kautta liittyvät. Tämän työn kannalta keskeisintä aineistoa ovat kirjasarjan kaksi ensimmäistä osaa. Sarjan viimeinen osa sisältää paljon käännöstekstejä, joten suurin osa kirjan sisältämistä lauluista rajautuu aineistoni ulkopuolelle.

Edellä mainituista oppikirjoista olen poiminut aineistooni henkilönnimiä ja nimityksiä sisältävät suomalaiset laulut. Tutkimusaineistoon sisältyy sekä eri-ikäisiä että myös tyyllisesti erilaisia laulutekstejä. Pääryhminä voisi mainita kansanrunot, joista osa on runomittaista, joko Kalevalasta peräisin olevaa tai muuta vanhaa kansanrunoutta, osa taas loppusoinnallisuuteen perustuvia kansanlauluja. Oppikirjoissa on myös taideronouteen, kuten esimerkiksi Aleksis Kiven, Eino Leinon, Larin-Kyöstin ja V. A. Koskenniemen runoihin sävellettyjä lauluja. Keskeisen ryhmän aineiston laulutekstejä muodostavat lapsille suunnatut tekstit, joiden kirjoittajista mainittakoon vanhemmista runoilijoista esimerkiksi Julius Krohn (Suonio), Immi Hellén ja Heikki Klemetti ja myöhäisemmistä sanoittajista taas Marjatta Pokela, Jukka Itkonen sekä Juhani Konola. Etenkin uusimmissa oppimateriaaleissa laulujen sanoittajina ovat usein oppikirjan tekijät itse. Kun kansakoulun laulukirjoissa tyypillistä oli, että melodia tehtiin useimmiten jo olemassa olevaan runoon, kirjojen muututtua musiikinoppikirjoiksi tavalliseksi tuli sanoitusten tekeminen tiettyyn didaktiseen tarkoitukseen. Aineistossa onkin laulu-

tekstejä, jotka on kirjoitettu määrättyä opetuksellista tarkoitusta varten, esimerkiksi helpottamaan aakkosten muistamista. Aineistoon kuuluviin peruskoulun oppimateriaaleihin sisältyy myös lauluja, jotka tyyllillisesti ovat populaarimusiikkia. Tutkimusaineiston ulkopuolelle jäävät käännostekstit poikkeuksena Suomen ruotsinkielisten kirjailijoiden, etupäässä Topeliuksen tekstit, joita muutamia sisältyy aineistoon käännöksinä. Aineistooni eivät myöskään kuulu virret eivätkä juhlatilaisuuksiin ritualisoituneet isänmaalliset laulut. Sen sijaan oppikirjojen kehyskertomuksien ja metodiosioiden sisältämät nimet olen sisällyttänyt aineistooni. Metodiosioilla tarkoitan niitä oppikirjojen osia, joissa käsitellään esimerkiksi musiikinteoriaa, säveltapailua sekä yleistä musiikkitietoutta.

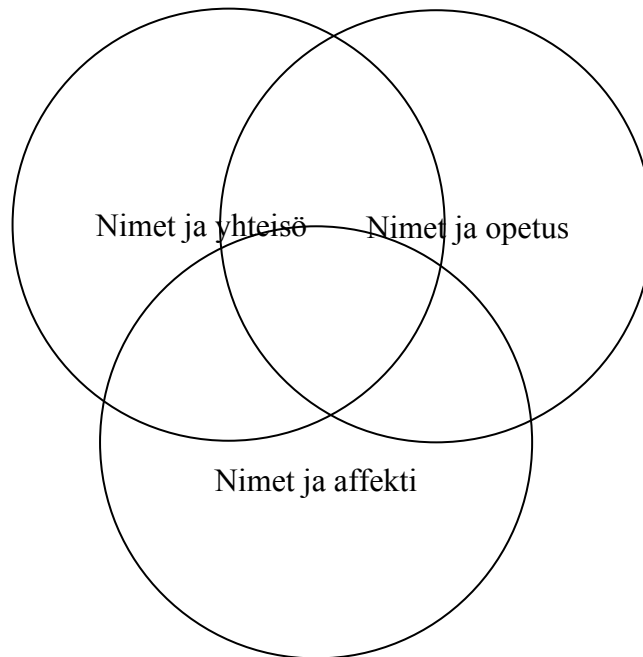
Tutkimusaineistoni keskuksena ovat henkilönnimet, joihin kuuluvat etunimet, esimerkiksi *Osmo*, *Leena*, sukunimet, esimerkiksi *Virtanen*, epäviralliset puhuttelunimet, esimerkiksi *Timppa* sekä lisänimet, esimerkiksi *Arpinaama*. Tästä varsinaisten henkilönnimien muodostamasta keskuksesta käsin aineisto levittäytyy erisnimen tavoin käytettyihin appellatiivisiin henkilönnimityksiin, joita ovat aineistossa sukulaisnimitykset, kuten esimerkiksi *äiti* ja *mummi*, sekä hellittelynimet, kuten esimerkiksi *tupukka* lapsesta käytettynä ja *kielo* rakastetun nimityksenä. Aineistooni olen sisällyttänyt myös kohdettaan yksilöiviä personifikaatioita, kuten esimerkiksi tuulen personifikaatio *tuulen akka* ja lumisateen personointi *valkea mummo*. Koska työssäni ei ole mahdollista esitellä kaikkia aineistoon sisältyviä personifikaatioita, olen pyrkinyt löytämään keskeisimmät käsiteryhmät, jotka ovat vetäneet puoleensa personoivia nimityksiä. Aineistoon lukeutuu myös tunnepitoisuudeltaan voimakkaiden asioiden kiertonimityksiä eli eufemismeja, esimerkiksi kuoleman kiertonimitys *tummainen tuutija*. Lisäksi aineisto sisältää kuvitteellisten olentojen nimiä, jotka ovat usein peräisin muista tekstuaalisista yhteyksistä, kuten esimerkiksi sadusta peräisin oleva nimi *Ruusunen*. Eläinten nimet eivät varsinaisesti kuulu tutkimusaineistooni. Poikkeuksen tekevät kuitenkin uusimpaan oppikirjasarjaan sisältyvät, täysin inhimillistettyjen eläinhahmojen nimet. Eläinhahmot esiintyvät kirjojen kehyskertomusten roolihahmoina ja toimivat täysin ihmisten tavoin. Tällä perusteella olen sisällyttänyt niiden nimet mukaan tutkimusaineistooni.

1.2. Tutkimustehtävä

Keskeiset tutkimuskysymykseni ovat, mikä merkitys henkilönnimien ja nimitysten käytöllä on laulutekstissä ja millaisilla kielellisillä keinoilla nimien ja nimitysten avulla rakennetaan laulun sisäistä todellisuutta. Tarkastelen nimien käyttöä kolmesta, osittain päällekkäin mene-

västä näkökulmasta käsin: yhteisöllisestä, affektisesta sekä didaktisesta näkökulmasta (kuvio 1). Tavoitteenani on välittää mahdollisimman monipuolinen kuva siitä, millaisia tehtäviä nimien ja nimitysten käytöllä lauluteksteissä on ja mihin saakka niiden käyttö lauluteksteissä ulottuu.

Kuvio 1. Kolme näkökulmaa henkilönnimien ja nimitysten käyttöön.

Tarkasteltaessa laulun sisälle rakentuvaa yhteisöä keskeisiä asioita ovat nimillä aikaan saatu definiittisyyden aste, yhteisön arvojen ja arvostusten välittyminen nimien ja nimitysten käytön avulla sekä kulttuurissa tapahtuvien muutosten näkyminen nimeämiskäytännöissä. Definiittisyydellä tarkoitan työssäni sitä, kuinka selkeästi laulussa käytetty nimi tai nimitys yksilöi nimetyn ja toisaalta sitä, millaista nimeäjän ja nimetyn välistä tuttuuden astetta käytetty nimi tai nimitys ilmentää. Esimerkiksi lauseet *Tunnen hyvin Matin ja Maijan* ja *Monet pienet Matit ja Maijat odottavat taas joulua* poikkeavat toisistaan nimenkäytön definiittisyyden suhteen. Ensimmäisessä lauseessa nimet *Matti* ja *Maija* yksilöivät selkeästi nimenkantajat, jälkimmäisessä nimillä taas viitataan yleensä pikkulapsiin, jolloin nimi ei varsinaisesti yksilöi ketään. Jos tarkastellaan taas tuttuuden astetta nimeäjän ja nimetyn välillä, niin esimerkiksi nimenkäyttötapa *Virtasen Aapeli* kertoo nimeäjän ja nimetyn välisestä voimakkaammasta tuttuuden asteesta kuin saman nimen virallinen käyttötapa *Aapeli Virtanen*.

Työssäni yhteisöllisyyden käsittelyssä laulun sisäinen yhteisö ja ulkopuolinen yhteisö kulkevat rinnakkain, jolloin keskeisenä asiana tarkasteluun nousee se, miten laulun si-

säinen yhteisöllinen maailma heijastaa laulun ulkopuolista yhteisöllistä ja yhteiskunnallista reaalityodellisuutta. Jo se, ketä tai keitä oppikirjan lauluissa on nimetty ja mistä nimet lauluun on saatu, voi välittää olennaisia piirteitä oppikirjan ilmestymisajan kulttuurista. Havainnoida voi esimerkiksi sitä, ovatko lauluteksteissä nimetyt henkilöt lapsia vai aikuisia ja heijastavatko käytetyt nimet ja nimitykset reaalityodellisuuden nimeämiskulttuuria.

Laulun affektimaailma on laulutekstin sydän, josta käsin koko laulu saa emotionaalisen kokonaisvärinsä. Työssäni tarkastelen, millainen osuus nimien ja nimitysten käytöllä on affektin muodostumisessa voimakkuudeltaan ja sävyltään kontekstiinsa sopivaksi. Keskeistä on, millaisin kielellisin keinoin nimillä ja nimityksillä yhtäältä voimistetaan affekteja, toisaalta taas heikennetään niitä. Keskeisiä tarkastelukohteita ovat tällöin erilaisten neutraaleista nimimuodoista poikkeavien nimivarianttien käyttö. Tarkastella voi jo sitä, kuinka saman nimen eri variantit sävyttävät laulutekstin affektia, esimerkiksi millaista väriä nimen *Juhani* varianttien *Jussi* ja *Jussa* käyttö tuo laulutekstiin. Aineistoon sisältyy myös semanttisesti läpinäkyviä nimiä, kuten esimerkiksi *Sisko*. Täten työssäni ratkaistavaksi nouseekin kysymys, ohjaileeko nimien semanttinen läpinäkyvyys laulutekstin affektia aineistoon kuuluvissa lauluissa. Tutkittaessa laulutekstin affektin muotoutumista keskeistä sanastoa ovat erilaiset affektiiviset nimitykset, kuten esimerkiksi *kulta* ja *raukka*, sekä affektiiviset johdokset, joita ovat esimerkiksi deminutiivit sekä sävyltään arkaaiset ja slangijohdokset, esimerkiksi *Marja* > *Marjukka*, *päivä* > *Päivätär* ja *Pentti* > *Pena*. Myös metaforisia henkilönnimityksiä, kuten esimerkiksi *kukka* ja *pääsky*, tarkastelen tekstin affektin kannalta. Tavoitteeni on selvittää, keitä metaforisin nimityksin nimetään ja mihin nimityksen affektinen teho perustuu. Myös personifikaatioissa ja eufemismeissa pyrin löytämään keskeisimmät attraktiokeskukset, jotka ovat näitä nimityksiä puoleensa vetäneet, sekä selvittämään nimitysten vaikutuksen laulutekstin affektiin.

Koska työssäni on kysymys oppimateriaaleista, tarkastelen henkilönnimien merkitystä myös opetuksessa. Keskeisiä kysymyksiä ovat nimien käyttö opetusvälineinä, intertekstuaalisuuden hyödyntäminen sekä integrointi nimien avulla. Intertekstuaalisuudella tarkoitetaan työssä sekä muista tekstuaalisista yhteyksistä peräisin olevia tekstejä että aikaisemmas- ta kirjallisuudesta tehtyjä uusia tekstejä, joita ovat esimerkiksi Raamatun henkilöihin ja kertomuksiin liittyvät laulutekstit. Intertekstuaalisuus ja integrointi kulkevat rinnakkain, sillä historiallisista tai kirjallisuuden henkilöistä kertovat laulut nimeen rakentavat luontevan sillan useisiin muihin oppiaineisiin, esimerkiksi äidinkieleen, yleiseen historiaan, musiikinhistoriaan, uskontoon ja yhteiskuntaoppiin. On kuitenkin huomattava, että oppikirjan nimiä sisältävissä lauluissa nimet eivät ole aina didaktisesta näkökulmasta valittuja. Oppikirjoihin sisältyy

muun muassa vanhaan taidेरunouteen, esimerkiksi E. Leinon ja V. A. Koskenniemen runoihin sävellettyjä lauluja, jotka on otettu oppikirjaan laulun yleisen tunnettuuden tai oppimateriaaliksi sopivuuden perusteella, ei suoranaisesti laulutekstiin sisältyvien nimien takia.

Työni lopuksi teen yhteenvedon siitä, mitkä ovat kullekin kirjalle tai kirjasarjalle tyypillisimmät piirteet nimeämisessä ja kuinka niissä esiintyvä henkilönnimien ja nimitysten käyttö mahdollisesti heijastaa kirjan ilmestymisajan kulttuurisia piirteitä. Tavoitteeni on saada piirretyksi aineiston perusteella 1800-luvulta nykypäivään saakka ulottuva linja henkilönnimien ja nimitysten käytöstä koululauluissa.

Koska työssä liikutaan kielitieteen, nimistöntutkimuksen, kirjallisuuden, musiikkikasvatuksen ja kouluhistorian rajapinnoilla, lähdekirjallisuutta on löytynyt kaikilta näiltä alueilta. Varsinaisen nimistökirjallisuuden ja muun kielitieteellisen kirjallisuuden ohella työssä onkin hyödynnetty musiikkitieteellisiä lähdeaineistoja sekä kansatieteellistä ja sosiologista kirjallisuutta. Luvussa *Nimet opetuksessa* suureksi hyödyksi ovat olleet aineiston uusimpiin oppikirjoihin liittyvät opettajanmateriaalit.

2. TEOREETTISIA LÄHTÖKOHTIA

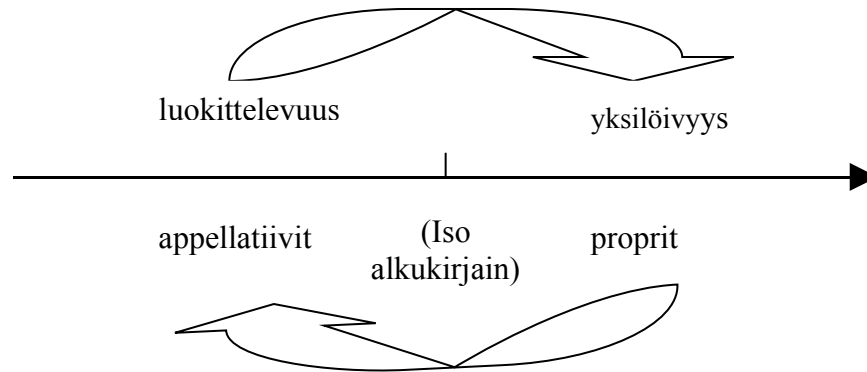
2.1. Appellatiivien ja proprien rajankäynti

Isossa suomen kieliopissa määritellään erisnimi yhdestä tai useammasta sanasta koostuvaksi nimeksi, joka nimeää yksilön erotukseksi muista vastaavaan luokkaan tai lajiin kuuluvista jäsenistä. Erisnimillä on siis identifioiva tehtävä. Raja proprien ja appellatiivien välillä ei ole kuitenkaan jyrkkä, vaan yleisnimeä voidaan käyttää joskus myös erisnimenä. Tällaiset nimet ovat yksilöivästi viittaavia, kirjoitettiin ne sitten isolla tai pienellä kirjaimella. Esimerkiksi sukulaisnimitykset muistuttavat erisnimiä siinä suhteessa, että on usein sopimusvaraista, mitä nimeä vanhemmista tai isovanhemmista käytetään (ISK 2004: 549, 587, 589). Esimerkiksi lauseessa *Olin eilen mummon luona viettämässä papan syntymäpäiviä* nimitykset *mummo* ja *pappa* viittaavat puhujan isovanhempiin, joten nimityksiä *mummo* ja *pappa* on käytetty lauseessa erisniminä. Sen sijaan lauseessa *Lapset ilahduuttivat mummoja ja pappoja esityksillään* samat nimitykset eivät yksilöi, vaan niitä on käytetty yleisnimisesti viittaamassa esimerkiksi jonkin palvelutalon vanhuksiin.

Joskus taas erisnimeä voidaan käyttää yleisnimen tavoin. Tällöin yksikkö- tai monikkomuotoisella erisnimellä luonnehditaan yksilöitä, joilla on alkuperäisen nimenkantajan ominaisuuksia. (Karlsson 1960: 26; ISK 2004: 588). Esimerkiksi lauseessa *Tämä oppilas on pieni Mozart* nimeä *Mozart* ei ole käytetty yksilöivästi, vaan sillä viitataan oppilaan musikaaliseen lahjakkuuteen. Myös lauseessa *Monet Matit ja Maijat tasapainoilevat työn ja perheen välillä* nimet *Matti* ja *Maija* eivät yksilöi, vaan ne viittaavat yleensä perheellisiin miehiin ja naisiin. Nimiä on siis edellisissä lauseissa käytetty luokittelevasti. (ks. myös Ainiala ym. 2008: 13–14).

Nimet ja nimitykset voikin nähdä jatkumolla appellatiiveista propreihin. Joskus varsinainen propri muistuttaa yleisnimisesti käytettynä enemmän appellatiivia kuin erisnimeä, vaikka se kirjoitettaisiinkin isolla alkukirjaimella. Joskus taas appellatiivi yksilöivästi käytettynä on enemmän erisnimen kuin yleisnimen kaltainen. Sama nimi tai nimitys voi siis jossakin käyttöyhteydessä olla propri ja jossakin toisessa taas appellatiivi. Tällöin puhutaan appellatiivien ja proprien rajankäynnistä (ISK 2004: 549). Appellatiivien ja proprien rajapinnoilla tapahtuukin liikettä molempiin suuntiin. Tätä liikettä havainnollistan kuviolla 2.

Kuvio 2. Appellatiivien ja proprien jatkumo.

2.2. Nimiryhmittely

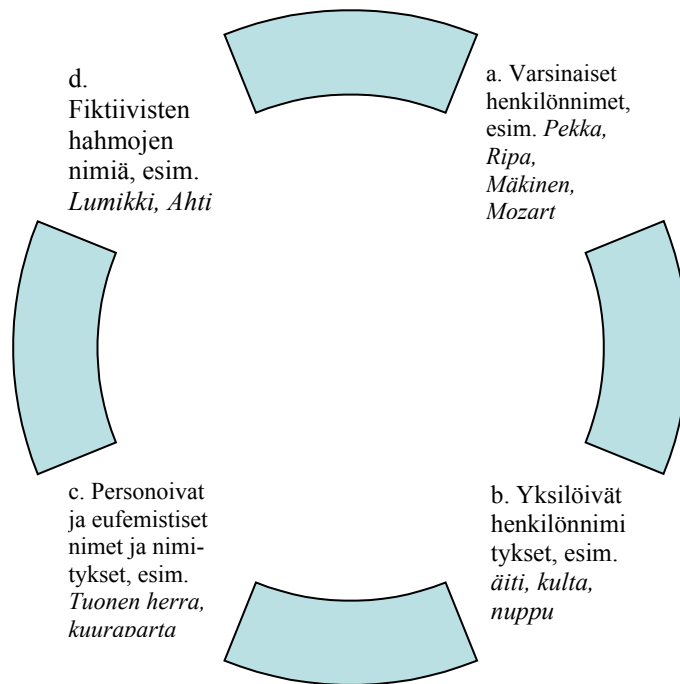
Aineiston jäsentämiseksi olen ryhmitellyt siihen sisältyvät nimet ja nimitykset neljään pääryhmään. Ryhmiä yhdistävinä tekijöinä ovat nimien ja nimitysten yksilöivvyys ja nimeämisen kohdistuminen joko ihmiseen tai inhimillistettyyn olentoon tai asiaan. Täten varsinaisten proprien lisäksi aineistoon sisältyy myös yksilöiviä henkilönnimityksiä ja personifikaatioita. Poikkeuksen yksilöivyydestä tekevät jotkin appellatiivisesti käytetyt henkilönnimet, joiden käyttö on pikemminkin luokittelevaa kuin yksilöivää. Henkilönniminä ne ovat kuitenkin aineistossa mukana. Työssä liikutaan siis proprien ja appellatiivien rajankäyntialueilla (kuvio 2).

Aineiston nimet ja nimitykset muodostavat neljä pääryhmää: a) varsinaiset henkilönnimet b) appellatiiviset henkilönnimitykset c) personifikaatiot ja eufemismit d) fiktiivisten hahmojen nimet. Olen asettanut ryhmät ympyränmuotoiseen kuvioon, josta voi yhdellä kertaa saada kokonaiskuvan siitä, mitä nimiä ja nimityksiä aineistooni kuuluu (kuvio 3). Ryhmän a muodostavat varsinaiset henkilönnimet, joita ovat etu- ja sukunimet, esimerkiksi *Seppo* ja *Mäkinen*, sekä epäviralliset puhuttelunimet ja liikanimet, esimerkiksi *Pipsa* ja *Punaparta*. Tähän ryhmään kuuluvat luonnollisesti myös lauluteksteissä esiintyvien historiallisten henkilöiden nimet, kuten esimerkiksi *Bach*.

Ryhmä b sisältää appellatiivisia henkilönnimityksiä, joita ovat perheenjäsenten toisistaan käyttämät yksilöivät sukulaisnimitykset, kuten esimerkiksi *isä* ja *mummi*. Yksilöiviä

appellatiivisia nimityksiä ovat myös hellittelynimitykset ja -metaforat, kuten esimerkiksi *kulta* ja *kukka*. Ryhmissä a ja b tavataan yhteistä sanastoa. Esimerkiksi hellittelevät, sisarusten toisistaan käyttämät nimitykset *sisko* ja *veikko* ovat käytössä myös varsinaisina henkilönniminä. Samoin hellittelymetaforia on käytössä myös varsinaisina henkilönniminä, esimerkiksi *kukka* ja *ruusu*.

Kuvio 3. Aineiston nimien ja nimitysten ryhmittely.

Ryhmään c kuuluu elottomia asioita personoivia nimiä ja nimityksiä, joissa jo nimestä käy ilmi nimetyn kohteen inhimillistäminen. Personifikaatiot käyttävätkin rakentumiseensa aineksia henkilönnimiä ja -nimityksiä sisältävistä a- ja b-ryhmistä. Esimerkiksi personifikaatio *Tuonen herra* on rakenteeltaan rinnastettavissa vaikkapa lausekkeeseen *Virtasen herra* ja talven personifikaatio *kuuraparta* taas henkilöä luonnehtivaan nimitykseen *valkotukka*. Koska personifikaatiot eivät ole nimeämiskohteen tavanomaisia nimityksiä, ne ovat usein luonteeltaan myös eufemistisia, kuten esimerkiksi kuoleman kiertonimitys *Savi-Samuli*.

Ryhmään d kuuluvat fiktiivisten hahmojen nimet, joilla tarkoitan satu-, mytologia- ja sarjakuvahahmojen nimiä, kuten esimerkiksi *Tuhkimo*. Ryhmien a ja d välinen raja on kuitenkin häilyvä, sillä fiktiiviset hahmot voivat olla nimetyt myös varsinaisin, käytössä olevin henkilönniminä, ja vastaavasti fiktiivisten hahmojen nimistä on aikojen kuluessa saatu uusia nimiä varsinaiseen henkilönnimistöön. Nimistöntutkimuksessa tästä hyvänä esimerkkinä

on Kustaa Vilkunan kirjassaan esittelemä nimi *Sirkku*, joka on todennäköisesti lähtöisin sadusta *Lumisirkku ja kääpiöt*. Sirkun tultua tytön nimeksi sadun *Lumisirkusta* tuli *Lumikki*. (Vilkuna 1990: 160.) On siis mahdollista, että lauluteksteihinkin sisältyviä fiktiivisten olentojen nimiä otettaisiin käyttöön reaalitodellisuuden henkilönniminä. Kuviossa nimiryhmät ovat siis yhteydessä toisiinsa, millä perusteella valitsin aineiston nimiryhmien esittämiseen juuri ympyrän muodon (kuvio 3).

2.3. Nimet lingvivistisinä työkaluina

Tässä luvussa tuon esille vielä joitakin lähestymistapoja nimien ja nimitysten käyttöön lingvivistisinä työkaluina. Tällaisia näkökulmia ovat nimivariaatio, nimien ja nimitysten semanttinen läpinäkyvyys sekä affektin vahvistaminen ja heikentäminen. Näkökulmista jokainen on merkityksellinen työni aineistoanalyysin kannalta.

Kiviniemen mukaan virallisten ja neutraalien nimiasujen rinnalle on aina tarvittu epävirallisia ja tuttavallisia puhuttelumuotoja, joita on luotu virallisista nimistä erilaisin kansanomaisin muunnoksien, lyhentymin ja johdoksien. Monet näistä tuttavallisista puhuttelunimistä ovat tulleet ajan myötä virallisiksi nimiksi runsaassa käytössä neutraalistuneina. Esimerkiksi nimen *Katariina* muunnoksista mainittakoon nimet *Kaisa*, *Kaija*, *Kati*, *Iina* ja *Riina*. Tuttavallisten nimimuotojen virallistumisesta on seurauksena jatkuva tarve uusiin, epävirallisiin puhuttelumuotoihin. (Kiviniemi 2006: 253–256.) Juuri tämän vuoksi vanhimmista etunimistä on ehtinyt syntyä useita tunnesisällöltään erisävyisiä toisintoja, esimerkiksi *Johannes* nimestä toisinnot *Jussi*, *Janne*, *Jukka*, *Junnu* ja *Juho* (Vilkuna 1959: 7).

Nimivarianttien pääasiallisissa muodostuskeinoissa, affektisessä johtamisessa ja slangijohtamisessa, johdoksen suhde kantasanaan ei sinänsä muutu, vaan kyse on tyylillisestä johtamisesta, rekisterin muutoksesta (ISK 2004: 227). Näin syntyneistä nimivarianteista kielten käyttäjät valitsevat sitten affektiselta sisällöltään tilanteeseen sopivan nimenkäyttötavan. Tilanne siis ratkaisee, käytetäänkö henkilöstä esimerkiksi virallista nimeä *Risto* vai puhutellaanko häntä *Ripaksi* vai *Riseksi*. Myös kirjallisuudessa se, millaisia nimiä ja nimityksiä henkilöistä käytetään eri yhteyksissä – virallisia nimiä, lempinimiä vai pilkkanimiä – kertoo tekstin henkilöiden välisistä suhteista. (Ainiala ym. 2008: 337–338). Täten myös lauluteksteihin sisältyvä nimivariaatio voi toimia avaimena siihen sosiaaliseen ja emotionaaliseen todellisuuteen, joka laulutekstin sisään on kiteytyneenä.

Sellaiset henkilönnimet, joilla on appellatiivinen, ulkoasultaan samanlainen vastine tai joiden sisältämät ainekset voidaan tunnistaa kielen sanoiksi, ovat semanttisesti läpinäkyviä eli transparentteja. Tällaisia etunimiä ovat esimerkiksi *Toivo*, *Veli*, *Ilma* ja *Tuuli*. (Kiviniemi 2006: 275; Ainiala ym. 2008: 33). Ainialan, Saareلمان ja Sjöblomin mukaan kirjallisuudessa semanttisesti läpinäkyvien nimien avulla kirjailijat voivat lisätä tekstiinsä erilaista henkilöä luonnehtivaa tai henkilöiden välisiä suhteita ilmentävää informaatiota. Tällaiset nimet kuvaavat usein nimenkantajalle tyypillisiä ominaisuuksia, esimerkiksi fyysisiä ominaisuuksia tai henkilön luonteenpiirteitä, mutta joskus myös henkilöiden välisiä sosiaalisia suhteita. Esimerkkeinä Ainiala, Saareلمان ja Sjöblom mainitsevat muun muassa kirjallisuudessa esiintyvät nimet *Bankes* ja *Wonder*, joista edellinen on rikkaan perheen sukunimi, jälkimmäinen taas ihmeitä tekevän kuninkaan nimi. (Ainiala ym. 2008: 335–336).

Myös laulutekstien sisältämiä transparentteja henkilönnimiä ja nimityksiä voi tarkastella siltä kannalta, millä tavoin läpinäkyvä nimi tai nimitys mahdollisesti luonnehtii kantajaansa, tai mitä se kertoo tekstin henkilöiden välisestä sosiaalisista suhteista. Esimerkiksi nimitystä *kultatukka* voi tarkastella sekä nimenkantajan että nimeäjän näkökulmasta. Nimitys *kultatukka* voi kertoa nimenkantajan hiusten väristä, mutta yhtä lailla hellittelystä ja nimetyn henkilön tärkeydestä nimeäjälle. Työni antaa mahdollisuuden havainnoida myös sitä, mitkä lauluteksteissä esiintyvät transparentit henkilönnimitykset, esimerkiksi hellittelynimitykset, ovat käytössä myös varsinaisina henkilönniminä.

Joskus tavanomaisesti käytetyt ilmaukset eivät ole riittävän ilmaisuvoimaisia jonkin asian kuvaamiseen ja affektin ilmaisemiseen, ja puhuja etsii tällöin tavanomaisesta ilmaisutavasta poikkeavia ilmaisutapoja. Asiaa on käsitellyt Hans Sperberin attraktioteorian valossa muun muassa jo Ruben Nirvi pohtiessaan synonyymisluonteisten sanaryhmien syntymistä. Teorian mukaan joillakin affektipitoisilla käsitteillä tai käsityryhmillä on taipumus vetää läheisyyteensä uusia ilmauksia. Tällöin käsite toimii eräänlaisena attraktiokeskuksena, jonka ympärille muodostuu vivahderikas, synonyymisluonteisten sanojen ryhmä. Nirvin mukaan esimerkiksi Kiihtelysvaaran murteessa tarve ilmaista jonkin asian tavatonta suuruutta on tuottanut merkityksen 'suuri' ympärille useita synonyymisluonteisia sanoja, joita ovat esimerkiksi *iso*, *juluma*, *ilimaton*, *äkkee*, *ukko* ja *emä*. Nirvin mukaan sanat eivät ole kuitenkaan täydellisiä synonyymeja keskenään, vaan poikkeavat toisistaan tunnesävyltään (Nirvi 1936: 38–44; ks. myös Sivonen 2006: 399.) Erityisen selkeästi attraktiokeskukset erottuvat slangissa, jossa runsaasti synonyymeja tuottavia alueita ovat esimerkiksi hyvän ja myönteisen ilmaiseminen, toisaalta tyhmyyden ilmaiseminen. Slangissa hyvää merkitseviä ilmauksia ovat esimerkiksi *hillitön*, *siisti*, *tautinen* ja *eläimellinen*. Tyhmää ihmistä taas nimitellään esimerkiksi

nimityksin *pölkky, törttö, seepee* ja *mänttipää*. Myös miehennimiä käytetään slangissa haukumasanoina, kuten esimerkiksi *antero, ossi ja tauno*. (Karttunen 1989: 159–160.) Sanan affektijännitys herpaantuu sitä mukaa, kun se pääsee osittainkin purkautumaan. Näin sanan affektinen teho käytössä laimenee, ja syntyy tarve uusiin, affektisesti tehokkaampiin ilmaisiin. (Hakulinen 1999: 27, 29.)

Nirvin mukaan attraktioilmiölle läheinen, mutta osittain vastakohtainen ilmiö on eufemismi eli kiertoilmaus. Siinä puhuja korvaa affektiivisesti latautuneen sanan toisella ilmauksella näin ikään kuin verhoten sanan liian voimakkaan tunnesävyä. Ajan myötä kiertoilmaus kuitenkin saa saman voimakkaan affektin kuin alkuperäisenkin ilmaus, jolloin on taas tarvetta uusiin eufemismeihin. Näin sanojen korvautuminen on jatkuva prosessi. Eufemismeja käytettiin ennen etenkin vaarallisista petoeläimistä, sillä eläimen uskottiin tulevan paikalle, jos se kuuli tavanomaisen nimityksensä. Toisaalta riistaeläimiä myös mielisteltiin saaliin toivossa mielistelynimityksin. Esimerkiksi karhua on nimitetty lukuisin kiertoilmauksin, joita ovat suomen kielessä esimerkiksi *metsänhaltija, jumalanvilja, pekka, kouko ja vaari* sekä yleisemmin tunnetut nimitykset *otso, kontio, mesikämmen*. Myös *karhu* on alkuaan kiertoilmaus karhun vanhalle nimitykselle *oksi*. (Nirvi 1936: 41, 42; Sivonen 2006: 420–421.)

Sivosen mukaan sanatabu ei ole olennainen pelkästään menneiden aikojen kielelle, vaan kiertoilmauksia käytetään myös nykyään. Esimerkiksi kuolemasta puhutaan kiertoilmauksin *poismeno, poisnukkuminen, lähtö* tai sairaalakielessä *exitus*. Kirjallisuudessa Harry Potter -kirjasarjassa paha edustavan Voldemortin kiertoilmauksena on taas nimitys *tiedät-kai-kuka*. (Sivonen 2006: 421.)

Attraktioteoria on sovellettavissa myös tähän työhön etenkin erilaisten metaforisten nimitysten, personifikaatioiden ja eufemismien tarkasteluun. Koska työssäni ei ole mahdollista aineiston laajuuden vuoksi käsitellä kaikkia aineistoon sisältyviä metaforia ja personifikaatioita, attraktiokeskusten löytäminen auttaa hahmottamaan aineistosta keskeisimmät affektin vahvistamista tai verhoamista vaatineet nimeämiskohteet sekä myös ne keskeiset lähdealueet, mistä metaforisia nimityksiä on saatu. On myös kiinnostava havainnointikohde, millaisia puolia attraktiokeskuksen ympärilleen vetämät, affektiltaan tavanomaisista nimistä ja nimityksistä poikkeavat ilmaukset tuovat nimeämiskohteestaan esille.

3. NIMET JA YHTEISÖ

Tässä luvussa tarkastelen aluksi definiittisyyden muodostumista laulun sisäisessä yhteisössä nimien ja nimitysten avulla. Tämän jälkeen kulkevat laulun sisäinen yhteisö ja tekstin ulkoinen todellisuus rinnakkain käsiteltäessä sitä, kuinka nimien ja nimitysten käyttö lauluissa heijastaa reaalityodellisuuden aate- ja arvomaailmaa sekä kulttuurin muutoksia.

3.1. Definiittisyyden aste

3.1.1. Definiittisyys henkilönnimien käytössä

Kuten työssä jo aikaisemmin on tuotu esille, nimet yksilöivät eri määrin. Esimerkiksi lauseissa *Tunnen hyvin Liisan ja Pekan* sekä *Siellä oli monta pientä Pekkaa ja Liisaa* definiittisyyden aste on erilainen. Ensimmäisessä lauseessa nimet yksilöivät puhujan tarkoittamat henkilöt, joten nimen käyttö on definiittistä. Sen sijaan jälkimmäisessä lauseessa nimet viittaavat tarkemmin määrittelemättömään ryhmään lapsia, joten nimiä on käytetty indefiniittisesti. Nimillä määritteleen voidaan ilmaista nimeäjän ja nimetyt välistä tuttuuden astetta tarkemmin käyttämällä erilaisia nimeämistapoja aina epävirallisista nimenkäyttötavoista virallisiin nimiin. Tässä luvussa tarkastelen, kuinka definiittisyyden aste ilmenee aineistoon sisältyvissä henkilönnimissä ja kuinka laulukonteksti vaikuttaa nimen definiittisyyteen.

Laulussa *Joulukirkkoon* pelkkiä etunimiä käyttämällä luodaan kuva perhe- ja kyläyhteisöstä, jonka jäsenet tuntevat toisensa hyvin. Lisäksi nimien ryhmittely luo mielikuvia laulutekstin henkilöhahmojen välisistä suhteista:

Kello löi jo viisi
lapset herätkää
Juhani ja Liisi
muuten matka jää.

Tuossa mökin *Miina*
kulkee kirkollen
Taavetti ja Tiina,
nouskaa kannoillen.

(Immi Hellén: *Joulukirkkoon*
Pesonen 1938: 15 -16; Musica 1 – 2 1975: 144;
MM 3 – 4 2006: 242)

Nimet *Juhani* ja *Liisi* yhdessä mainittuna vahvistavat mielikuvaa siitä, että kysymys on perheen sisaruksista. *Taavetti*, *Tiina* ja *Miina* ovat lasten nimiä voimakkaammin kansanomaisia nimivariantteja. Vilkunan mukaan *Taavetti* on kansanomainen nimivariantti *Daavidista*, *Tiina* lyhentymä esimerkiksi *Justiinasta* ja *Miina Vilhelmiinasta* (Vilkuna 1990: 124, 166, 172). Otaen huomioon runon ilmestymisajan vuonna 1898 (Alanko 1997: 41) nämä nimivariantit luovat herkästi mielikuvia *Juhania* ja *Liisiä* iältään vanhemmista nimenkantajista, *Taavetin* ja *Tiinan* kohdalla esimerkiksi talon palvelusväestä ja *Miinan* kohdalla naapurista. Nimen *Liisa* deminutiivinen puhuttelumuoto *Liisi* korostaa taas sitä, että nimenkantaja on lapsi (ks. deminutiiveista Vesikansa 1977: 54).

Tunnettuuden kannalta merkityksellisiä voivat olla myös nimien saamat määritteet. Edellisessä tekstissä yhteisö kutsuu henkilöä tämän asuinpaikan perusteella *mökin Miinaksi*, jolla nimellä hänet sitten yhteisössä tunnetaan. Vastaavanlaista vahvaa tunnettuutta yhteisön sisällä ilmaistaan nimeämistavalla, jossa sukunimeä tai asuinpaikan nimeä on käytetty genetiivimääritteenä, kuten esimerkiksi aineistoon sisältyvissä *Markkulan Heikki*, *Vehnämäen muori*, *Myrskyluodon Maija*, *Viikarin Ville-poika*, *Taitolan Tauno* ja *Aitolan Auno*. Henkilöt voidaan tuntea yhteisössä myös ammattinsa perusteella, jolloin syntyy helposti kansanomaisia nimeämistapoja, kuten esimerkiksi aineistoon sisältyvä *kalastaja-Eemeli*.

Vastakohtana kansanomaisille, epävirallisille nimityksille ovat viralliset nimenkäyttötavat, joilla luodaan vaikutelma pidemmästä välimatkasta nimettyyn. Laulutekstissä *Vanhoja poikia viiksekkäitä* virallisen nimen, *Nestori Miikkulainen*, käyttö korostaa henkilön eristäytyneisyyttä ja välimatkaa muuhun yhteisöön:

Saimaan saarella pikkuinen torppa
istuu portailla *Nestori Miikkulainen*.
Huuliharppuaan soittaa, ja norppa
nousee pinnalle pärskähtäen.
Aallon alla se suunnisti soittajan luo,
sille tuttua tutumpi on sävel tuo.
Laulu kertoo näin mitä on yksin kun jää,
hyvin hylje sen ymmärtää.

(J. Vainio: *Vanhoja poikia viiksekkäitä*
MM 3 – 4 2006: 10)

Kuten aikaisemmin jo todettiin, erisnimiä voidaan joskus käyttää yleisnimen tavoin. Tällöin erisnimet saavat yksilöivyyden sijasta luokittelevan luonteen, sillä niillä viitataan myös muihin henkilöihin, jotka toimivat nimenkantajan kanssa samoin. Nimien käytön

indefiniittisyys siis kasvaa. Henkilöitä yhdistävä tekijä voi olla ammatti tai muu yhteinen toiminta. Esimerkiksi tekstissä *Lumiukko ostoksilla* nimi *Maija* voi tarkoittaa ketä tahansa tavaratalossa työskentelevistä myyjistä:

Lumiukko ostoksilla ruuhka-aikana
kysyi: ”Oisko myytävänä vihanneksia?
Pitäis’ saada porkkana ja oikein komea,
nenä, kas, kun vielä puuttuu naamataulusta.”

Ukko löysi porkkanan, sen *Maija* hälle myi.
Nenä oli ihana, ja ukko villiintyi.
Mahtavasti rehennellen hissiin asteli,
jossa toiset matkamiehet kohta kasteli – –

Lumiukko syöksyi kohti rullaportaita,
otsa oli hikinen ja olo kamala.
”Oijoi!” huusi. ”Mitä minä ukkoparka teen?”
Silloin joku työnsi hänet ulos pakkaseen.

(T. Tupala: *Lumiukko ostoksilla*
MM 3 – 4 2006: 68)

Edellisestä tekstistä käy ilmi, että tapahtumapaikkana on ympäristö, johon kuuluu toisilleen tuntemattomia ihmisiä. Tähän viittaa esimerkiksi sana *ruuhka-aika*. Indefiniittisyyttä korostaa myös indefiniittipronominin *joku* käyttö. Ison suomen kielipöytä mukaan indefiniittipronominit *joku* ja *jokin* ilmaisevat, että kyseessä on yksi tarkemmin identifioimaton tarkoite monesta mahdollisesta (ISK 2004: 730). Nämä kontekstin piirteet tukevat sitä olettamusta, että nimellä *Maija* viitataan yhteen tavaratalon lukuisista myyjistä kyseistä myyjää sen tarkemmin tuntematta.

Erisnimien yleisnimen omaista käyttöä tapaa aineistossa niin vanhoissa kuin uusissakin teksteissä, nimeämiskohteet ovat vain aikojen kuluessa muuttuneet. Pesosen laulukirjaan sisältyvä lauluteksti *Kyntäjä-Jukka* koostuu kahdesta runosta. Ensimmäinen säkeistö on peräisin Larin Kyöstin runosta *Maanmiehen toukolaulu* (Larin-Kyösti 1899: 75–76). Larin-Kyöstin runosta otetun säkeistön jatkoksi laulun säveltänyt Heikki Klemetti kirjoitti vielä kolme säkeistöä. Heikki Klemetin kirjoittamista säkeistöistä tulee esille vetoamus aikaisempien sukupolvien työn arvostamiseen ja sen jatkamiseen. Tältä pohjalta voi *Kyntäjä-Jukan* katsoa tarkoittavan kaikkia maanviljelijöitä, jotka raivaavat ja muokkaavat maata. Yleisnimitystä käyttöä voi perustella myös Larin-Kyöstin alkuperäisen runon otsikossa esiintyvällä nimityksellä *maanmies*:

Larin-Kyösti:

Turpeita käännän, ojitan ja äestän,
hengitän tuoksua laihon tähkäpäistä,
iltaisen ruskon kirkkaassa kullassa
jyvä itää mulla mustassa mullassa.

Klemetti:

Penkoilen multaa, mullassa kulen,
mullaksi kerran itsekkin tulen;
joudankin tulla, kun peltoni vain
kauniisti kasvaa tähkää tuudittain.

Kun sinä vuorollas peltoani polet,
muistatko, mistä vastuussa olet,
muista sä isiesi hikeä ja vaivaa!
Siks älä väsy, vaan iske ja raivaa.

Iske ja pyykkimme edemmäksi siirrä,
nimesi niin kotiaukeaan piirrä!
Ken sua kiitti, *Kyntäjä-Jukka?*
Ainakin apila ja saran sinikukka!

(H. Klemetti: *Kyntäjä-Jukka*
Pesonen 1938: 170)

Tukea nimen *Jukka* yleisnimiselle käytölle saa aineiston ulkopuolelta amerikansuomalaisen kuplettilaulaja Hiski Salomaan yhteiskuntasatiirisesta, 1920-luvulta peräisin olevasta laulusta *Lännen lokari*, jossa *lännen jukka* edustaa vapaata tahtoaan toteuttavaa amerikansuomalaista metsätyöläistä (SM s.v. *Salomaa*; Jalkanen – Kurkela 2003: 223).

Aineiston uusissa lauluteksteissä selkeää erisnimen yleisnimistä käyttöä tapaa 2000-luvun oppimateriaaliin sisältyvässä Joel Hallikaisen kirjoittamassa laulutekstissä *Pullonhenki*. Tekstin tapahtumapaikkana on Viipurin tori ja aiheena matkamuiston ostaminen. Tekstissä nimen *Igor* voi tulkita tarkoittavan ketä tahansa Viipurin torin torikauppiasta ja nimen *Suleima* taas ketä tahansa intialaista matkamuistojen valmistajaa:

Mä Viipurin torilta
ostin *Igorilta*
mustan pullean pullon.
Jos sitä silittää vähän,
niin kohta jo tähän
ilmestyy henki pullon.

Tää pullo on nasta,
 tulee Intiasta,
 harvinainen ja aito on.
 Sen pohjas on leima,
 sen teki *Suleima*,
 lukeehan siinä Hongkong.

(J. Hallikainen: *Pullonhenki*
 MM 3 – 4 2006: 132)

Nimen *Igor* yleisnimiseen käyttöön löytyy perusteita slangisanakirjasta, jossa sanan *igor* selitetään tarkoittavan venäläistä miestä (Paunonen s.v. *igor*). Alkuperältään ilmeisesti arabialaisen nimen *Suleima* (Vilkuna 1990: 164) yhdistymistä itäiseen nimikulttuuriin tukee taas laulussa mainittu paikannimi *Hongkong*. Koska nimenkantajaa ei sen tarkemmin tunneta, syntyy mielikuva, että *Suleima* on kuka tahansa matkamuistoja valmistava intialainen nainen. Tämän assosiaation syntymistä edistää sekin, että molempia nimiä *Igor* ja *Suleima* on tekstissä käytetty samalla tavalla. Myös Ainialan, Saarelman ja Sjöblomin mukaan kirjailija voi korostaa ulkomaalaisen henkilöhahmon kansallisuutta valitsemalla tälle nimen, joka on tunnusomainen tälle kansallisuudelle, esimerkiksi saksalainen herra *Müller* ja ruotsalainen rouva *Svensson* (Ainiala ym. 2008: 336).

Göran Karlsson numerustutkielmissaan käsittelee suomen kielen erisnimien esiintymistä monikkomuotoisina. Karlssonin mukaan tavallinen ilmiö suomen kielessä on se, että monikkomuotoisella erisnimellä viitataan kaikkiin niihin yksilöihin, jotka ovat ominaisuuksiltaan tai käyttäytymiseltään samanlaisia kuin nimenkantaja. Tällöin erisnimestä tulee merkitykseltään appellatiivinen. Esimerkkinä hän mainitsee muun muassa monikkomuotoisen nimen *Saarijärven Paavot* viittaamassa kaikkiin hyviin talollisiin. (Karlsson 1960: 26.) Sama ilmiö on nähtävissä myös seuraavassa aineistoesimerkissä, joskaan siinä ei viitata mihinkään yleisesti tunnetun henkilön ominaisuuteen. Piirilaulussa *Karuselli* on kuitenkin kysymys yhteisestä toiminnasta: nimet *Hertta*, *Terttu* ja *Maija* monikkomuotoisina viittaavat kaikkiin niihin lapsiin, jotka ovat karusellissa samaan aikaan:

Hertat ja *Tertut* ja *Maijat* ja muut
 karuselli pyörii, lapset siinä hyörii.
 Silmät ne vilkkuu ja naurussa suut,
 kaikki vaan, kaikki vaan ylös ohjailemaan!

(Piirilaulu: *Karuselli*
 Musica 1 – 2 1976: 35)

Työni viimeistelyvaiheessa ilmeni, että edellä mainittu lauluteksti on alkuperältään ruotsalainen. Kysymyksessä on ruotsalaista traditiota edustava piirileikki, jota on leikitty juhla-aikoina, kuten esimerkiksi jouluna joulukuusen ympärillä ja juhannuksena juhannussalon ympärillä (A-M. Körling – A. Körling 1989: 90). Alkutekstiä ja käännöstekstiä verrattaessa tulee esille, että laulu on käännettäessä muuttunut karaktääritään. Alkuperäinen ruotsalainen teksti on suunnattu enemmän nuorisolle, kun taas suomennos on tehnyt laulusta lastenlaulun. Tässä muutoksessa nimien käytöllä on merkittävä osuus, sillä alkutekstissä esiintyvä nimitys *jungfru* (*neito*) on suomennoksessa korvattu lasten nimillä. Myös moneutta ilmaistaan teksteissä eri tavoin: suomenkielisessä tekstissä on käytetty monikkomuodossa olevia etunimiä *Hertat*, *Tertut* ja *Maijat*, ruotsinkielisessä alkutekstissä taas sukunimiä *Andersson*, *Pettersson* ja *Lundström*. Numerustutkielmissaan Karlsson toteaa, että monikkomuodossa olevien etunimien käyttö on suomen kielessä yleisempää kuin ruotsin kielessä, jossa se ei ole kaikkien etunimien kohdalla edes mahdollista (Karlsson 1960: 24–26).

Jotkin yleiset etunimet esiintyvät jo vakiintuneesti yleisnimisesti käytettyinä. Tällainen nimi on esimerkiksi *Matti*. Koko väestöstä laskettuna *Matti* oli kaikkein yleisin miesten ensimmäinen etunimi 1900-luvulla (Kiviniemi 2006: 27; Saarikalle – Suomalainen 2007: 641). Nimen tavanomaisuudesta kertoo se, että nimityksellä *mattimeikäläinen* tarkoitetaankin yleisesti tyypillistä kansalaista. Nimiyhdistelmää *Matti Meikäläinen* käytetään myös yhteyksissä, jossa henkilön on tarkoitus olla anonymi. (Saarikalle – Suomalainen 2007: 641.) Vastaava nimitys tuntemattomasta naispuolisesta henkilöstä on *Maija Meikäläinen*. Kiviniemen mukaan nimen *Maija* suosionhuippu ajoittuu 1930- ja 1940-luvuille, jolloin se ylsi lähes yleisimpien etunimien joukkoon (Kiviniemi 2006: 41, 343; ks. myös Saarikalle – Suomalainen 2007: 231).

Myös aineistossa joitakin tavallisia etunimiä on käytetty yleistävään tapaan, jolloin nimet ikään kuin kattavat suuren kohderyhmän. Selkeästi tällaista nimen käyttöä tapaa juuri nimien *Matti* ja *Maija* kohdalla. Nimessä *Ivalon Matti* (Pesonen 1938: 209) etunimi *Matti* voi viitata yleensä Lapissa asuvaan saamelaismieheen ja vanhassa kansan leikissä *Kivi kätkeytyypi* (Pesonen 1938: 28) taas keneen tahansa pikkupoikaan. Edellä esiteltyssä laulussa *Lumiukko ostoksilla* nimen *Maija* katsottiin tarkoittavan taas ketä tahansa tavaratalon myyjistä.

Aineistossa esiintyy myös nimen *Jukka* yleistävää käyttöä, kuten edellä olevasta laulutekstistä *Kyntäjä-Jukka* kävi jo ilmi. Aineistossa nimen *Jukka* kaikki esiintymät sisältyvät Pesosen laulukirjaan (1938) sisältyviin Heikki Klemetin (1876–1953) kirjoittamiin lauluteksteihin, joten kyse voi olla myös kirjailijan omasta tyylipiirteestä. Nimenkäyttöä voi kui-

tenkin tarkastella myös aikakauden yleistä nimikulttuuria vasten. Yleisen nimikirjallisuuden mukaan nimi *Jukka* oli suosituimmillaan vasta 1950–1970-luvuilla, ja almanakkaan se otettiin vuonna 1950. Kysymyksessä on kuitenkin vanha *Johannes*-nimen muunnos, jota on tavattu Suomessa jo 1500-luvulla (Vilkuna 1990: 95; Saarikalle – Suomalainen 2007: 589.) Vilkuna mainitsee vuonna 1959 ilmestyneessä kirjassaan nimen *Jukka* vanhaksi, sävyltään nuorekkaaksi nimen *Johannes* puhuttelumuodoksi (Vilkuna 1959: 72). Ehkä nimen *Jukka* esiintymisen Klemetin teksteissä yhtäältä kansanomaisessa, aikuiseen viittaavassa nimessä *Kyntäjä-Jukka*, toisaalta lapsen nimenä heijastaa juuri näitä *Jukka*-nimeen liittyviä, toisilleen ehkä vastakohtaisiakin piirteitä: kansanomaisen puhuttelunimen omaisuutta ja nuorekkuutta.

Seuraavassa liikuntakasvatukseen perustuvassa laulussa nimet *Maija* ja *Jukka* eivät ole kontekstissaan vahvasti yksilöiviä, vaan niiden käytössä voi nähdä yleisnimityksen käytön piirteitä. Nimillä voi katsoa vedottavan kaikkiin tyttöihin ja poikiin:

Pyrytköön, paukkukoon,
järven selkä ulvokoon!
Törmälle jyrkälle rohkeasti vaan
käymme luikumaan!
Hei, *Maija*, *Jukka*!
Alas tulla antakaa! Katsokaa:
liukkahasti liidän kuin salon Sinisukka.

(Pesonen 1938: 90–91, H. Klemetti: *Talvilaulu*)

Edellisessä tekstissä nimen *Jukka* valitsemiseen nimen *Maija* rinnalle on voinut vaikuttaa myös nimen yleisyys lastenkirjallisuudessa 1900-luvun alkupuolella. Saksalaisen Heinrich Hoffmannin luoma kuvakirjahahmo *Struwwelpeter* sai jo vuonna 1869 todennäköisesti Yrjö-Koskisen tekemässä suomenoksessa *Lasten Joulu-tauluja* nimen *Jörö-Jukka*, josta 1920-luvulla tuli sitten koko kirjan nimi (Brummer-Korvenkontio 1991: 48–50). *Nukkumattia* vastaa satuolennon nimi *Unijukka* (MS s.v. *nukkumatti*) esiintyy taas esimerkiksi R. Raalan Immi Hellénin runoon säveltämässä laulussa *Nukku-Matti ja Uni-Jukka* (Raala 1912: 13). Nimeä *Jukka* käytettiin 1900-luvun alkupuolella kirjallisuudessa siis varsin erilaisissa yhteyksissä aina aikaisemmin mainitusta Hiski Salomaan kuplettilaulusta *Lännen lokari* lastenkirjallisuuteen, mikä on osaltaan voinut edistää nimen yleisnimityksen käyttöä myös Pesosen laulukirjaan sisältyvissä Klemetin kirjoittamissa lauluteksteissä. Edellä olevassa tekstissä *Talvilaulu* paitsi nimien yleisyys myös konteksti luo kuvaa henkilönnimien yleistävästä käytöstä. Nimettyjä ei kiinnitetä selkeästi perhe- tai kyläyhteisöön kuten esimerkiksi edellä esiteltyssä laulussa *Kello löi jo viisi*, jossa lisäksi nimien *Juhani* ja *Liisi* yhdistäminen konjunktiolla *ja* korostaa sitä,

että lapset ovat sisaruksia. Sen sijaan *Talvilaulussa* nimet *Maija*, *Jukka* on erotettu toisistaan pilkulla, mikä taas vahvistaa mielikuvaa nimien yleisnimen omaisesta käytöstä.

3.1.2. Yksilöivät appellatiiviset henkilönnimitykset

Vastaavasti kuin erisnimiä voidaan käyttää yleisnimisesti, voidaan appellatiiveja käyttää erisnimen tavoin. Tällaisia erisnimen tavoin käytettyjä appellatiiveja ovat monesti sukulaisnimitykset, sillä ne yksilöivät omaan perheeseen tai sukuun kuuluvia jäseniä. Myös hellittelynimiä voidaan käyttää yksilöivästi. (ISK 2004: 589.) Aineiston lauluteksteihin sisältyy lasten vanhemmistaan ja isovanhemmistaan, vanhempien lapsistaan ja sisarusten toisistaan käyttämiä yksilöiviä nimityksiä.

Aineistoon sisältyviä, lasten vanhemmistaan käyttämiä nimityksiä ovat *äiti*, *isä*, *muori*, *emo* ja *taatto*. Nimityksistä *muori* sisältyy aineistossa vanhaan Kantelettaren runoon *Velisurmaaja* (Valistus 1909: 109; Pesonen 1938: 216). Sanakirjassa Suomen sanojen alkuperä nimitys *muori* mainitaan harvinaisena merkityksessä *äiti* (SSA s.v. *muori*). Nimitys *emo* äidin nimityksenä ja isän nimitys *taatto* ovat taas vanhoja, lähinnä runokielessä esiintyviä vanhempien nimityksiä (PS s.v. *emo*, s.v. *taatto*). Ne esiintyvätkin aineistossa vanhassa taide- ja lastenrunoudessa, esimerkiksi nimitys *emo* Eino Leinon tekstissä *Hiihtäjälapset* (Pesonen 1938: 95–96) ja nimitys *taatto* A. Pärnäsen runossa *Taaton toivo, lapsonen* (Valistus 1909: 74; Pesonen 1938: 158). Yleisimmät aineistossa esiintyvät vanhempien nimitykset ovat *isä* ja *äiti*, joita sisältyy aineiston sekä vanhoihin että uusiin lauluteksteihin.

Kun vanhemman nimitystä on käytetty laulutekstissä yksilöivästi, tekstiyhteydestä käy selkeästi ilmi, kenen vanhemmasta on kysymys. Esimerkiksi laulussa *Lassin tupa* sukulaisnimitys *äiti* yhdistyy yksiselitteisesti laulussa nimetyn lapsen äitiin:

Loppui *Lassin* koulu
alkoi tulla joulu,
äiti *Lassin* laittaa,
antoi pientä aittaa.

A. Pärnäsen: *Lassin tupa*
Valistus 1909: 39)

Laulutekstissä *Kuvakirja Alppimaasta* taas tekstin dialogisuus tuo esille sen, että puhujina ovat äiti ja lapsi. Äidin itsestään käyttämä nimitys *äiti* tuo tekstissä esiin äiti-lapsisuhteen:

Kerro alppimaasta kerro mulle,
kerro mulle, kerro mulle.
Sieltä toinhan kuvakirjan sulle
toinhan sulle, tottakai – –

Jospa vuorella ois maja mulla,
maja mulla, maja mulla
Saisko vierahaksi äiti tulla
äiti tulla ? Tottakai – –

(M. Pokela: *Kuvakirja Alppimaasta*
Musica 3 – 4 1977: 219, MM 3 – 4 2006: 115)

Sukulaisnimitysten käyttö erisnimen tavoin tulee hyvin esille lauluteksteissä, joissa on lueteltu useita perheenjäseniä. Esimerkiksi laulussa *Kalle hän lähti* on ensin mainittu lapsen nimi *Kalle*, minkä jälkeen seuraavissa säkeistöissä tuodaan esille omissa töissään olevat *äiti* ja *isä*. Perheyhteisö rakennetaan laulussa säkeistö säkeistöltä, ja vanhempien nimitysten yksilöivyyttä korostuu: *Kalle hän lähti metsähän päin / Äidille puita noutamahan / Tuossa nyt isä hakkaapi näin*. (Pesonen 1938: 52–53.) Tällaista laulutekstityyppiä esiintyy sekä aineiston vanhoissa että uusissa lauluissa. Selkeä esimerkki uusista lauluista on lauluteksti *Nikolas*, jossa vastaavalla tavalla kuin laulussa *Kalle hän lähti* rakennetaan kuva kreikkalaisesta perheyhteisöstä. Laulussa kalastajan poika *Nikolas* lähtee merelle kalaan *isän* kanssa, ja *äiti* odottaa heitä laiturilla. (MM 3 – 4 2006: 105.)

Isovanhempien nimityksissä on usein perhe- ja sukukohtaista, mitä nimityksiä isovanhemmista käytetään. Silloin juuri se oman suvun ja perheen piirissä käytetty nimitys on yksilöivä. (ISK 2004: 589.) Aineistoon sisältyviä isovanhemmista käytettyjä nimityksiä ovat *taata*, *mummo*, *vaari*, *ukki*, *mummi* ja *isoäiti*. Nimityksistä *taata* ja *mummo* painottuvat selkeästi aineiston vanhoihin lauluihin. *Taata* sisältyy suomalaiseen kansanrunoon *Taata tekee taulaa* (Pesonen 1938: 4), ja nimitys *mummo* esiintyy muun muassa Julius Krohnin (Suonio) 1870-luvulla (H. Krohn 1942: 109–110) kirjoittamassa lastenrunossa *Hopoti, hopoti, hopotihoi* (Pesonen 1938: 29; MM 1- 2 2005: 85). Nimitykset *ukki*, *mummi* ja *isoäiti* sisältyvät taas 2000-luvun oppimateriaalin uuteen lauluun *Isoäidin heteka* (MM 3 – 4 2006: 180). Nimitys *vaari* ajoittuu aineistossa näiden ääripäiden väliin, sillä se sisältyy peruskoulun oppikirjoissa 1950- ja 1960-luvulta peräisin oleviin lauluihin *Mummon kaappikello* (MM 3 – 4 2006: 74) sekä *Vaarilla on saari* (Musica 1 – 2 1975: 30; MM 1 – 2 2005: 189). Oppikirjojen lauluvalikoimasta on merkille pantavaa, että peruskoulun oppikirjat sisältävät enemmän isovanhempiin liittyviä lauluja kuin kansakoulun laulukirjat. Erityisesti 2000-luvun oppimateriaaleihin sisäl-

tyy myös aikaisemmilta vuosikymmeniltä peräisin olevia isovanhemmista kertovia lauluja. Seuraavissa tekstinäytteissä Reino Helismaan lauluteksti *Mummon kaappikello* on peräisin 1950-luvulta, kun taas Turkka Malin sanoitus *Isoäidin heteka* edustaa oppimateriaalin uusimpia lauluja:

Hiljaa mummon vanha kaappikello raksuttaa
mummon pienen pirtin lämpimässä.
Mummo kutoo sukkaa hämärässä,
sukkaa, jonka lapsenlapsi saa – –

– – *Vaarin* tuoni vei ja lapset lähti maailmaan,
joku saapui kerran vain ja lähti uudestaan –
kello raksutti kaipuuta silloin.

(Reino Helismaa: *Mummon kaappikello*
MM 3 – 4 2006: 74)

– – ja takkatulen ääressä jälleen
me iltaa istuttiin.
Kun *ukki* kertoi sodistaan,
joka juttu uskottiin.
Hiillos hiipui, sitten nukuttiin
me uniin kauniisiin,
ja kun herättiin, oli turvana
se *isoäidin* heteka.

(T. Mali: *Isoäidin heteka*
MM 3 – 4 2006: 180)

Edellisissä lyhyissä tekstikatkelmissa tulee jo esille isovanhempien nimitysvariaatio. Variaatio voi osittain olla ajallista vaihtelua. On mahdollista, että laulussa *Mummon kaappikello* esiintyvä nimitys *mummo* on myöhemmin korvautunut uudemmassa tekstissä esiintyvällä *isoäiti* nimityksellä, sillä nimitykseen *mummo* voi liittyä myös yleisestä vanhan ihmisen nimityksestä peräisin olevia pejoratiivisia sivumielteitä (vrt. Nirvi 1952: 158). Toisaalta esimerkeissä esiintyvät nimitykset voivat ilmentää edellä mainittua perhe- ja sukukohtaisuutta: joissakin perheissä isoisän yksilöivä nimitys on *vaari*, joissakin taas *ukki*.

Aineistoon sisältyviä perheen sisarusten toisistaan käyttämiä nimityksiä ovat *sisko*, *veikko*, *velimies* ja *veli*. Näistä *sisko* ja *veikko* ovat deminutiivisia puhuttelunimityksiä, jotka ovat syntyneet muunnoksina sanoista *sisar* ja *veli* (Sivula 1989: 183). Nimitykset *sisko* ja *veikko* esiintyvät aineistossa vanhoissa lauluteksteissä. Etenkin nimitys *sisko* sisältyy aineistossa usein vanhoihin taiderunoihin, kuten esimerkiksi Hilja Haahden, Eino Leinon ja Sa-

kari Topeliuksen teksteihin. *Velimies* on veljestä käytetty, sävyltään tuttavallinen nimitys, jossa yhdyssanan määriteosa *veli* on yhdyssanan sisällön kannalta perusosaa *mies* tähdellisempi (Vesikansa 1989: 214). Aineistossa nimitys *velimies* sisältyy murreasussa *veljmies* A. J. Jalkanen kirjoittamaan laulutekstiin *Kallavesj* (Pesonen 1938: 211; *Musica* 5 – 6 1979: 39). Yleensä sisarusten toisistaan käyttämät nimitykset sisältyvät aineistossa vanhoihin lauluihin. Aineistoon kuuluvista uusista lauluista ne puuttuvat lähes kokonaan. Nimitys *iso veli* sisältyy kuitenkin Marjatta Pokelan vuodelta 1966 peräisin olevaan laulutekstiin *Vaarilla on saari*. Vakiintuneella sanaliitolla *iso veli* (ks. esim. Sivula 1989: 194) viitataan tekstissä puhujaa vanhempaan sisarukseen: *Iso veli uhmaa / ja aikoo tehdä tuhmaa / eipä pojat pääsekään / honkaan korkeaan*. (*Musica* 1 – 2 1975: 30; MM 1 – 2 2005: 189.)

Aineistossa sukulaisnimityksiin liittyy määritteitä ja omistusliitteitä. Genetiivimääritteiden ja omistusliitteiden avulla nimityksen yksilöivyyttä voidaan vahvistaa ja nimetty liittää selkeästi omaan sukuun tai perhepiiriin kuuluvaksi, esimerkiksi *meidän äiti, äitini, äitini mun, minun isä, meidän vaari, poikani ja veljesi*. Vanhimmissa aineiston teksteissä genetiivimäärite on useimmiten yksikön ensimmäisessä persoonassa, uusimmissa teksteissä taas monikon ensimmäinen persoona on yleinen:

Elä murehdi turhia *äitini mun*,
me tullaan, tullahan kyllä,
me tulemme poskin niin lämpimin,
meill' onhan villaista yllä.

(E. Leino: *Hiihtäjälapset*
Pesonen 1938: 95)

Vaan eipä taida *meidän äiti* peikkolasta ottaa,
eihän se edes usko että Mörri-Möykky on totta.

(M. Pokela: *Mörri-Möykky*
Musica 1 – 2 1976: 65)

Aineistossa nimityksen yksilöivyyttä tehostuu joskus myös adjektiivimääritteen avulla. Ison suomen kieliopin mukaan substantiivin tarkoitetta voidaan täsmentää suhteessa muihin vastaaviin käyttämällä yksilöiviä adjektiiveja, joita ovat esimerkiksi adjektiivi *ainoa* sekä adjektiivien superlatiivimuodot (ISK 2004: 600). Aineistossa tällaisia yksilöiviä adjektiiveja on muutamissa vanhoissa lauluteksteissä vanhempien nimityksiin liittyneenä. Esimerkiksi Wächterin laulukirjaan sisältyvässä tekstissä *Orvon kuolo* nimityksessä *äiti armas ainoa*

yksilöinti tehostuu sanan *ainoa* avulla: *Se orpo on, kuta kova / suru ahistelee / Kuin äiti armas ainoa / ei nousekkaan enää.* (Wächter 1864: 3.) K. Raition kirjoittamassa laulutekstissä *Kotini* taas superlatiivissa olevat adjektiivimääritteet vahvistavat nimityksen kohdistumista omiin vanhempiin: *Siell' on isä rakkahin / siellä äiti armahin.* (Valistus 1909: 156; Pesonen 1938: 3; Musica 3 – 4 1977: 6.)

Oman ryhmänsä yksilöiviä nimityksiä muodostavat aineistossa hellittelynimitykset, jotka käsittelen tätä lukua yksityiskohtaisemmin affektin käsittelyn yhteydessä (ks. luku 4). Aineistoon sisältyy lasten vanhemmistaan, sisarusten toisistaan sekä vanhempien lapsistaan käyttämiä hellittelynimityksiä. Sisarusten toisistaan käyttämät deminutiiviset nimitykset *sisko* ja *veikko* tulivat esille jo edellä. Lasten vanhemmistaan ja vanhempien lapsistaan käyttämät hellittelynimitykset sisältyvät aineistossa pääosin vanhoihin lauluihin, lasten hellittelynimitykset erityisesti vanhoihin kehtolauluihin. Lasten hellittelynimityksissä variaatio on suurempi verrattuna vanhemmista käytettyihin, suhteellisen tavanomaisiin hellittelynimiin, joita ovat aineistossa esimerkiksi *äitikulta*. Lasten hellittelynimissä esiintyy taas tavanomaisen hellittelynimitysten *kulta*, *lapsikulta* ja *lapsosen* lisäksi lukuisia metaforisia nimityksiä, kuten esimerkiksi *tupakkarulla*, *helmi*, *kukka* ja *toivo*. Nimitysten yksilöivyyys varmistetaan useimmiten genetiivimääritteen tai omistusliitteen avulla, esimerkiksi *äidin kukka*, *taaton toivo*, *helmein* = helmeni:

Siellä *helmein* valkotukka
puhdas ois kuin lumpeen kukka
eipä vaaraa ensinkään
niin kuin täällä yhtenään.

(Tuntematon: *Äidin laulu*
Valistus 1909: 193)

Sukulaisnimityksiin verrattavissa ovat aineistossa useimmiten vanhoihin kansanlauluihin, piirileikkeihin tai taiderunouteen sisältyvät rakastetun hellittelynimitykset, joissa konventionaalisten hellittelysanojen *kulta* ja *armas* ohella esiintyy lasten hellittelynimitysten tavoin metaforisia nimityksiä, esimerkiksi kasvi- ja lintumetforia *kielo*, *angervo*, *lintu* ja *pääsky*. Rakastetun nimitysten yhteydessä aineistossa useimmin esiintyvät yksilöinnin vahvistajat ovat genetiivimääritteiden ja omistusliitteiden käyttö, kuten esimerkiksi Larin-Kyöstin kirjoittamassa laulutekstissä *Tuulan tei: Mesimarjani, pulmuni, pääskyni mun / paras aarteeni oot sinä mun, minä sun / mitä toivoisin minä muuta.* (Valistus 1909: 176.) Joskus yksilöivyyys tarkentuu käyttämällä adjektiivimääritettä *oma*, kuten seuraavassa suomalaisessa piirilaulussa

Lintu lensi oksalle: Lintu lensi oksalle / lauloi niitä näitä / tule, joudu oma kulta / että saatais häitä. (Musica 5 – 6 1979: 123; MM 3 – 4 2006: 81.)

On huomattava, että edellä selitetyjä sukulaisnimityksiä ja hellittelynimityksiä määritteineen voi tarkastella muistakin näkökulmista kuin nimitysten yksilöivyydestä käsin. Tällaisia tarkastelunäkökulmia ovat kasvatuskulttuurin muutoksien ilmeneminen nimitysten käytössä (ks. lukua 3.2.3.3) sekä nimitysten merkitys laulun affektin muotoutumisessa (ks. lukua 4). Kokonaiskuva yksilöivien sukulais- ja hellittelynimien käytöstä rakentuukin tässä työssä vähitellen erilaisista tarkastelunäkökulmista saatuna yhteistuloksena.

3.2. Nimet aikakautensa heijastajina

3.2.1. Kansalliset aatteet

Suomessa elettiin 1800-luvun puolivälin jälkeen vireää kansallisen heräämisen aikaa, jolloin myös laulunopetuksen ohjelmistoa ohjaili fennomaanisen Suomen sivistyneistö. Laulunopetuksen laulurepertoaari laajentui kansanopetuksen siirryttyä kirkolta kansakouluille. Koulujen lauluohjelmistoa valittaessa virsilaulua painotettiin edelleen, mutta rinnalle tuli myös maallisia lauluja, kuten esimerkiksi isänmaallisia lauluja ja kansanlauluja. (Asplund ym. 2006: 254–255.)

Yksi suurimpia haasteita oli suomenkielisen oppimateriaalin luominen. Kuten johdannossa jo tuli esille, merkittävän ja urauurtavan osuuden tässä työssä teki viipurilainen musiikin opettaja Heinrich Wächter, jonka kokoamat suomenkieliset laulukirjat olivat pohjana Suomen koulujen tulevalle laulunopetukselle. Wächter sisällytti laatimiinsa oppikirjoihin hengellisten laulujen ohella myös isänmaallisia lauluja, kansan- ja lastenlauluja sekä liikuntaleikkejä. (Pajamo 1999: 12–13.)

Laatiessaan laulukirjaansa Wächter pani suuren painon kotimaisten säveltäjien ja runoilijoiden tuotteille. Niinpä huomattava osa laulujen teksteistä oli kansallisesti ajattelevan sivistyneistön kirjoittamia. (Asplund ym. 2006: 256.) Kirjaan sisältyvätkin muun muassa J. Juteinin (1781–1855) kirjoittamat laulutekstit *Arvon mekin ansaitsemme* (Wächter: 1864: 6) ja *Älä itke äitini* (mts. 8) sekä J. F. Granlundin (1809–1874) kirjoittama *Täällä pohjantähden alla* (mts. 2). Pajamon mukaan juuri Wächterin laulukirjan kautta yleistyivät koulukäyttöön 1800-luvun alkupuolella syntyneet laulut, joihin lukeutuvat myös edellä mainitut J. Juteinin kirjoittamat laulutekstit (Pajamo 1976: 143).

Tutkimusaineistoon sisältyvän Wächterin julkaiseman laulukirjan henkilönnimet liittyvät pääosin hengellisiin yhteyksiin, kansallisromantiikkaan tai ajan kansallisiin toimijoihin ja merkkihenkilöihin, joiden nimeäminen osaltaan kertoo pyrkimyksestä vahvistaa suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin tiedostamista ja arvostusta kasvavassa sukupolvessa. Tutkimusaineistoon kuuluva, suomalaisen kirjailijan Samuli Kustaa Bergin (1803–1852) kirjoittama teksti *Laulun muisto* on syntynyt 1800-luvun alkupuoliskolla. Lauluun sisältyvä henkilönnimi *Anni* ei suoranaisesti liity kansallisuusaatteeseen, mutta laulun valinta oppikirjaan osoittaa Wächterin edellä mainittua pyrkimystä tehdä tunnetuksi jo aiemmin ilmestynyttä suomalaista runoutta:

Kulkeissani vainiolla
 Kuulin *Annin* laulavan,
 Kuulin kuusten takalolla
 Kallioinkin kaikuvan,
 Tuulan , tuulan tee.
 Tuulan, tuulan, tuulan tee.

(S. K. Berg: *Laulun muisto*
 Wächter 1864: 22–23)

Wächterin laulukirjassa tapaa nimien symbolista käyttöä. Nimen *Aura* personoi-va käyttö liittyy kansallisuusaatteeseen laulussa *Auran kanteletar*. Aura-neitoa on pidetty Ruotsin vallan aikaisena suomalaisuuden symbolina, joka jatkoi elämänsä 1800-luvulla Suomi-neitona (Laitinen 2008: 84). Aimo Reitalan mukaan Aura-neidon takana on alun perin selvä personifikaatio, antiikin mallin mukaan muodostettu Aurajoen jokijumaluus. 1800-luvun alussa tämä runotar sai jo yleisempää vertauskuvallisuutta, sillä osalle suomalaista sivistyneistöä Turku ja Aurajoen rannat merkitsivät Suomesta sitä olennaista osaa, johon suomalainen identiteetti aluksi ankkuroitui. (Reitala 1983: 26, 29–30.):

Siitä mulle ikävä
 Ja itku tahtoo tulla
 Kuin on muilla lauluja,
 Vaan ei ole mulla.

Noilla mailla oman kielen
 Laulut aina kaikaa,
 Täällä vieraan kielen laulut
 Kuultu kauvan aikaa.

Voi jos Suomen laulun ääni
 Kuuluis rannallamme,
 Joka laulais Suomen kielin
 Laulu-taitojamme.

Mutta ehkä sekin päivä
 Vielä joskus koittaa,
 Jona *Aura* ilollansa
 Kanteletta soittaa.

(Tuntematon: *Auran kanteletar*
 Wächter 1864: 17)

Vaikka Wächterin laulukirjat eivät sisällä yhtään runolaulua, lauluissa on kuitenkin käytetty kalevalaisia nimiä symbolisesti. Asplundin mukaan Kalevalasta olikin ilmentymisensä jälkeen tullut nopeasti suomalaisuuden identiteettisymboli. (Asplund ym. 2006: 254). Niinpä ja *Sampo* ja *Wäinämöinen* esiintyvät teksteissä jo suomen kielen ja suomalais-kansallisen kulttuurin vertauskuvina:

Kuules kuules kaiku äänen
 Asunnoilta *Wäinämöisen*,
 Se on kieltämme
 Kieltä Suomenmaan.

(J.W.M.: *Suomen kieli*
 Wächter 1864: 21)

Wächterin voimakkaita kansallisia pyrkimyksiä osoittaa se, että hänen kokoamaansa laulukirjaan sisältyy lauluteksti, jossa on nimeltä mainittu kirjan ilmestymisajan ja lähi­menneisyyden kansalliset vaikuttajat ja toimijat *Castrén*, *Porthan* ja *Lönnrot*:

Aikojen alusta selkämme takaa
 Jo tuhannet vuodet ne raukeis,
 Nyt on jo saatuna auki se haka,
 Onnemme ovi jo aukeis
Sampo on saatu jo valmiiksi liki,
Porthanin, *Castren'in*, *Lönnrot'in* hiki
 Vuotanut on vuoronsa kunkin.

(J. G. D – n: *Suomen nykyisyys*
 Wächter 1864: 37)

Laulussa *Suomen nykyisyys Castrénista*, *Porthanista* ja *Lönnrotista* piiryy toiminnallinen ja liikkuva kuva. Tämä on hyvin ymmärrettävissä sillä perusteella, että Wächterin laulukirja il-

mestyi E. Lönnrotin (1802–1884) elinaikana ja että laulukirjan ilmestymisvuotena 1864 M. A. Castrénin (1813–1852) kuolemasta oli ehtinyt kulua vasta kaksitoista ja H.G. Porthanin (1739–1804) kuolemasta 60 vuotta. Wächterin laulukirjassa on laulutekstien *Suomen kieli* ja *Suomen nykyisyys* kirjoittajien nimet merkitty pelkillä nimikirjaimilla. Hirvosen mukaan kirjaimien *J. W. M.* takana on lehtimies Johann Wilhelm Miesmaa, joka avusti 1870-luvulla muun muassa Oulun Wiikkosanomia (Hirvonen 2000 s.v. *J. W. M.*). Merkinnän *J. G. D – n* takaa taas paljastuu 1860-luvulla vaikuttanut tamperelainen lehtirunoilija John Gustav Dahlman (mt. s.v. *J. G. D – n*). Lehtirunoilijoiden kirjoittamien tekstien käyttö osoittaa, että Wächter todella vetosi aikansa runoilijoihin saadakseen uusia suomenkielisiä tekstejä laulukirjaansa. Myös aika oli otollinen kansallisuusaatteeseen liittyvien tekstien julkaisemiselle, sillä Aleksanteri II:n tultua valtaan lievennettiin vuonna 1850 voimaan tulleita suomenkieliseen kirjallisuuteen kohdistuneita sensuurisäädöksiä (Asplund ym. 2006: 254).

3.2.2. Agraariyhteiskunnan arvostuksia

Jokisen ja Saariston mukaan Suomen maaseudulla asuvan väestön määrä kasvoi aina 1930-luvulle saakka ja pysyi sitten vakaana 1960-luvulle asti (Jokinen – Saaristo 2002: 146). Aineistoon sisältyvät 1900-luvun alkupuolen laulukirjat, Valistuksen laulukirja (1909) ja Pesosen laulukirja (1938), kuuluvat näin ollen aikaan, jolloin valtaosa väestöstä sai toimeentulonsa maataloudesta. Kirjat sisältävätkin paljon lauluja, jotka liittyivät maatalouden töihin ja lasten leikkeihin. Luonnolla on usein tärkeä sija näissä lauluissa, sillä kuhunkin vuodenaikaan liittyivät määrättyt työt ja määrättyt leikit.

Virtasen mukaan maalaisyhteisö oli aatemaailmaltaan yhtenäinen, jota edisti vielä kyläyhteisön sisäinen vuorovaikutus. Perheet käsittivät usein monta sukupolvea, ja naapureiden väliset sosiaaliset verkostot olivat vahvoja. (Virtanen 1991: 99–100.) Lauluissa liikutaankin pääasiallisesti perheen, kodin ja naapuruston piirissä, joten henkilöt tuntevat hyvin toisensa, ja nimenkäytön definiittinen ulottuvuus on voimakas.

Matti Kuusen mukaan entisajan talonpoikaisyhteisössä työ ja vapaa-aika punoutuivat monin tavoin yhteen. Työn ja vapaa-ajan raja ei ollut niin jyrkkä kuin nykyisin. Kuvaa on, että agraariyhteiskunnassa perheen työpäivään sisältyi sellaisia asioita, joita kaupungistuneessa yhteiskunnassa harrastetaan vapaa-aikana, kuten esimerkiksi kalastaminen ja kaankudonta. Kustaa Vilkunaa lainaten Matti Kuusi kirjoittaa, että ”työt oli tehtävä joukolla, kilvan ja iloisella mielellä”. (Kuusi 1974: 152.)

Aineistoon sisältyvät työ- ja leikkilaulut sisältävät lukumääräisesti paljon nimiä. Runsaalla nimien käytöllä lauluun syntyy liikkuvuuden ja yhteistoiminnallisuuden tuntu. Runossa *Työkello* jokaisella henkilöllä on oma tehtävänsä, mikä ilmaistaan tekstissä luettelemalla henkilöt ja heihin yhdistyvä toiminta:

Hei, jopa Ruissalon työkello soi,
päivä kun kirkkaasti koittaa.
Tarhasta *paimen* jo karjansa toi,
torvella tuoreella soittaa.
Lampuri lampaille huutelee: tuis!
Liisa se porsaille ärjäisee huis!
Kuttuja täynnä on Härkölän ruis,
kaurassa taas kanat kuokkii.

Hanhet ja ankat ne rannassa ui,
Saara on pyykillä siellä,
luiskahti järveen ja kirkaisi: hui!
Tuomasko lie ollut tiellä?
Pietari härkiä röyskeli, hoi,
Esteri Heikille kahvia toi,
kahden he yhdessä kaiken sen joi,
en minä saanutkaan mitään.

(Varsinaissuomalainen kansanruno: *Työkello*
Pesonen 1938: 66–67)

Edellisessä tekstissä myös *lampuri* ja *paimen* voidaan katsoa erisnimen kaltaisiksi, sillä henkilö yksilöidään niissä työtehtävänsä mukaan. Kielellisestikin ne kuuluvat samaan luetteloon, kuin laulussa nimeltä mainitut henkilöt. Nimien ryhmittelyllä ilmaistaan laulussa sosiaalisia suhteita. *Saara* ja *Tuomas* sekä *Esteri* ja *Heikki* liitetään toisiinsa yhteisen toiminnan kautta: *Saara* ja *Tuomas* ovat rannassa pyykillä, *Esteri* ja *Heikki* taas juovat kahvia. Laulutekstistä välittyy kuva, että nimetyt ovat aikuisia. Voisi kuvitella, että henkilöt ovat Ruissalon maatalon palvelusväkeä. Myös verbit *ärjäistä* ja *röyskellä* viittaavat mieluummin aikuisiin kuin lapsiin. Etymologisen sanakirjan mukaan sanat *räyskätä*, *räyskiä* ja *räyskyä* ovat onomatopoeettisia sanoja, joiden merkitys on muun muassa *ärjäistä*, *ärjyä* ja *äyskiä* (Itkonen – Joki 1980: 919). Oletan, että laulutekstiin sisältyvä frekventatiivinen verbi *röyskellä* (*röyskiä*: *röyskellä*) kuuluu tähän samaan ryhmään. Ensi tavun vokaalivaihteluhan on juuri deskriptiivis-onomatopoeettiselle sanastolle ominaista (Sivula 1989: 167). Myös laulussa esiintyvät raamatulliset nimet *Saara*, *Pietari* ja *Tuomas* samanasuisina kuin ne ovat suomenkielisessä Raamatussakin, assosioituvat helpommin aikuisiin kuin lapsiin. Ero tulee hyvin esille, jos nimiä vertaa Raa-

matusta peräisin oleviin, äänneasultaan muuttuneisiin nimiin, kuten esimerkiksi nimiin *Antero*, *Matti* ja *Liisa*.

Työ- ja leikkilauluihin kätkeytyy usein kasvattava ja asenteita muokkaava funktio. Suora peilikuva agraariyhteisön toiminnasta ja työnilosta on seuraava kodinrakennusta ja kotileikkiä kuvaava laulu, jossa jäljitellään ympärillä olevaa agraariyhteisöä vahvaa tunnettuutta korostavaa nimenkäyttötapaa myöten:

Aitolan Auno ja *Taitolan Tauno* ne
rakentavat pesäsensä pienoisen vaan.
Laulut on lautoina, hilpeys on hirsinä,
tupanen on valmistuva joutuisaan.

Hakkaamme, höyläämme, lyömme ja läiskämme,
pyörimme iloisesti, lal-la-la-lei.
Sieväksi siistimme, soriaksi suorimme,
kukkasilla kaunistamme kotimme.

Terve nyt tultua pienoiseen pesäämme
iloisina laulelemaan lal-la-la-lei.
Aitolan Auno ja *Taitolan Tauno*,
riemuisina kanssanne nyt tanssimme.

(Tuntematon: *Pesäntekoleikki*
Valistus 1909: 196; Pesonen 1938: 55)

Edellisen tekstin nimipareihin on päädytty leikittelemällä alku- ja loppusoinnilla sekä riimitelyllä. Tämä äänteellinen leikittely nimillä tukee tekstin välittämää myönteistä ja iloista asennoitumista työntekoon. Lisäksi nimi *Taitola* assosioituu helposti sanaan *taito*, mikä taas johtaa mielikuvaan hyvin sujuvasta ja onnistuvasta työnteosta. Nykyisin harvinainen etunimi *Auno* on väestörekisterin nimipalvelun mukaan ollut yleisimmillään 1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä aina 1940-luvulle saakka (Väestörekisteri 2008), joten nimen voi olettaa olleen lapsille tutun Valistuksen ja Pesosen laulukirjojen ilmestymisaikana. Vilkunan mukaan nimeä *Auno* on käytetty 1900-luvun alkupuolella sekä miesten että naisten nimenä (Vilkuna 1990: 43). Laulutekstin sisältö viittaa kuitenkin siihen, että nimeä on laulussa käytetty miehen nimenä; katsottiinhan rakentamisen ja puutöiden agraarisessa yhteiskunnassa lukeutuvan miesten töihin (Hämäläinen-Forslund 1987: 224).

Virtasen mukaan vanhan kasvatuksen tavoitteena oli totuttaa lapset varhain työntekoon (Virtanen 1991: 112). Agraariyhteiskunnassa lasten osallistuminen pienestä pitäen yhteisiin töihin olikin itsestään selvää ja jopa välttämätöntä. Oli määrättyjä töitä, jotka katsottiin helposti lasten tehtäviksi, esimerkiksi perunoiden kuoriminen, astioiden pesu, nuorempien

sisarusten kaitseminen, kalastaminen, marjojen poimiminen ja puiden kantaminen. (Hämäläinen-Forslund 1987: 223–224.) Edellä mainittuja aiheita esiintyy myös aineistoon sisältyvissä työlauluissa, kuten esimerkiksi puiden kantaminen laulussa *Kalle hän lähti* ja kalastaminen laulussa *Kalamiehet*. Aineistoon sisältyvissä työlauluissa kuvattu toiminta liittyy useimmiten kesään. Tähän on todennäköisesti syynä se, että talvella lapset olivat koulussa, mutta kesäloman aikana heillä oli aikaa osallistua talon töihin.

Nimien käyttö voi kertoa yhteistoiminnallisuuteen kasvamisesta työnteon avulla. Laulussa *Kylväjiä* lapsiryhmä toimii yhdessä, mutta joukosta ainoastaan yksi, *Hermann*, on mainittu nimeltä. Ainialan, Saareman ja Sjöblomin mukaan kirjallisuuden nimissä jo se, keitä nimetään ja keitä taas jätetään nimeämättä, voi olla teoksen tulkinnan kannalta merkityksellistä (Ainiala ym. 2008: 336). Seuraavan laulutekstin perusteella syntyy assosiaatio, että *Hermann* on lapsista vanhin ja osavain ja että hän johtaa toimintaa ja neuvoo nuorempiaan:

Puutarhatyössä laps’joukko hääri,
aurinko heleänä hohtaa.
Kirkas on mieli, intoa täynnä.
Vakonarun *Hermann* varmana johtaa
ja haravalla rikkoja käärii.

(A. Hela: *Kylväjiä*
Pesonen 1938: 118)

Assosiaatio *Hermannista* joukon johtajana syntyy kuvattaessa *Hermannin* toimintaa ilmauksella *varmana johtaa*. Näin sekä sanavalinnalla että nimeämisen ja nimeämättä jättämisen avulla saadaan laulutekstissä esille ikäsuhteita ja samalla välitetään malli järjestelmällisestä, mutta iloisesta yhteistoiminnasta. On mahdollista tulkita *Hermann* myös talon palvelusväkeen kuuluvaksi henkilöksi.

Joskus laulussa tuodaan nimeämisen avulla esille myös yhteisön arvojen vastainen toiminta. Martti Rapolan mukaan pronominiäärillä *se* voidaan tehostaa pääsanain painollisuutta ja samalla pääsanain leksikaalista merkitystä ajateltavissa olevan vastakohtan suhteen (Rapola 1962: 227). Niinpä seuraavassa tekstissä *Matti* saa nimeensä lisäpainoa pronominiäärin *se* avulla, ja samalla hänen ei-toivottu toimintansa korostuu muun ryhmän positiivisena pidettyä toimintaa vasten:

Suven lämpimän taaskin on luonut
kevätaurinko loisteellaan,
ilon ihmisen mielehen tuonut
keto kirjava tuoksullaan.

Käki rannalla koivussa kukkuu,
kalat loiskivat lahdellaan;
ja *se Matti* kun vaan yhä nukkuu,
vaikka päivä on puolillaan.

Nouse nopsasti, riennä jo rantaan,
taikka *Jukka* sun jättää voi,
vaikka lentäisit suullesi santaan,
joko *Antero* aivot toi.

Nytpä halvaksi käy kalan hinta,
nämä pojat kun paattiin saa;
siinä onkea on uistinta,
joka haukea harmittaa.

(H. Klemetti: *Kalamiehet*
Pesonen 1938: 59)

Laulutekstissä korostuu voimakkaasti luonnonläheisyys. Tekstistä ilmenee selvästi ajatus, että ihminen menettää paljon, jos nukkuu kauniina kesäaamuna. Tämän ajatuksen takana kuultaa maalaisyhteisön arvo, jonka voisi kiteyttää vanhaan Kauhavalta muistiin merkittyyn sananparteen *Aamun torkku, illan virkku on taloon hävitys*. (Laukkanen ym.1984: 1.)

Laulussa esiintyvät nimet *Matti*, *Jukka* ja *Antero* ovat Pesosen laulukirjan ilmestymisaikana olleet yleisiä nimiä, kuitenkin jokainen hieman eri tavalla. Jo aikaisemmin tuli esille (ks. lukua 3.1.1), että nimi *Matti* oli koko väestöstä laskettuna kaikkein yleisin miesten ensimmäinen etunimi 1900-luvulla. Kiviniemen mukaan nimi *Antero* on ollut taas neljänneksi suosituin pojannimi 1900-luvulla, joskin se on valittu useimmiten toiseksi nimeksi (Kiviniemi 2006: 184). Nimen *Antero* käyttöön edellisessä laulutekstissä on vaikuttanut todennäköisesti äänteellinen samankaltaisuus sanan *airo* kanssa. Kuten aikaisemmin jo todettiin, kaikki aineistoon sisältyvät *Jukka*-nimen esiintymät ovat Heikki Klemetin kirjoittamissa teksteissä. Suosituimmillaanhan nimi *Jukka* virallisena nimenä oli vasta vuosina 1950–1970, mutta Johanneksen puhuttelumuotona nimi on kuitenkin vanha (Vilkuna 1959: 72; Saarikalle – Suomalainen 2007: 589). Nimen *Jukka* käyttöön edellisessä laulussa on vaikuttanut mahdollisesti nimen esiintyminen yleisesti monissa erilaisissa kirjallisissa yhteyksissä 1900-luvun alkupuolella, kuten nimissä *Uni-Jukka*, *Jörö-Jukka*, *Kyntäjä-Jukka* ja *lännen jukka* (ks. lukua 3.1.1).

1900-luvun alkupuolen lauluille on tyypillistä perhe- ja kodinpiiriin keskittyminen. Laulussa saatetaan luetella perheen kaikki lapset nimeltä, jolloin syntyy toiminnallisuuden lisäksi tunne siitä, että jokainen lapsi on tärkeä. Tämä luo tekstiin turvallisuuden tunteen. Laulutekstissä *Ratsastusmarssi* viimeisenä mainittu lapsi on pienin lapsi, joka pienuutensa

vuoksi saa tekstissä vielä erityistä huomiota ja kohtelua osakseen. Tämän voisi nähdä vetoamisena pitää pienemmästään huolta ja samalla sosiaalisesti kasvamisena isossa sisarusarjassa:

Astupa Polle,
tässä tulee *Olle*,
Toivo hän laukkaapi Ruskolla,
Veikko sitten seuraa,
ajaa pientä peuraa,
Ilmari orhilla ratsastaa.
Mut' *pikku Tauno* vaan,
hän ajaa vaunuissaan,
hän pieni omi ratsua ohjaamaan.
Mut' *pikku Tauno* vaan,
hän ajaa vaunuissaan,
ja torvella hän marssia soittaa

(Tuntematon: *Ratsastusmarssi*
Valistus 1909: 130)

Edellä olevaan laulutekstiin sisältyy vastaavanlaista kielellistä leikittelyä nimillä kuin jo aiemmin esiteltyn laulutekstiin *Pesäntekoleikki*. Nimivariantti *Olle* on saatu tekstiin riimittelyn tuloksena pariksi hevosen nimelle *Polle*. Riimittelyn avulla tulee heti laulun alussa selvästi esille, että laulussa on olennaista lasten ja hevosten muodostamat parit. Merkille pantavaa laulutekstissä on myös omakielisten nimien *Toivo*, *Veikko*, *Ilmari* ja *Tauno* käyttö. Kiviniemen mukaan omakielisten nimien suosio nousi 1850-luvulta lähtien aina Suomen itsenäistymiseen saakka (Kiviniemi 2006: 276–277). Täten laulussa esiintyvää omakielisten nimien käyttöä voidaan perustella Valistuksen laulukirjan ilmestymisajan nimimuodilla. Ero Pesosen laulukirjassa esiintyvään nimien käyttöön tulee esille jo tämänkin luvun tekstiesimerkkien perusteella; Pesosen laulukirjaan sisältyvissä lauluissa nimenkäyttö painottuu selkeästi raamatullisiin nimiin, joita laulussa *Työkello* ovat nimet *Saara*, *Pietari*, *Tuomas*, *Esteri* ja *Liisa* sekä laulussa *Kalamiehet* nimet *Antero*, *Matti* ja *Jukka*.

Kuten edellä olevista esimerkeistä käy ilmi, kansakoulun laulukirjoissa nimetyt lapset ovat useammin poikia kuin tyttöjä. Virtasen mukaan agraariyhteiskunnassa tytöille ja pojille asetettiin pienestä pitäen erilaisia tehtäviä: tyttöjen työt olivat painottuneet sisätöihin, kun taas pojat valjastivat hevosia, kalastivat tai tekivät puutöitä. (Virtanen 1991: 113.) Miesten ja naisten erilaiset työt tulevat hyvin esille laulussa *Kalle hän lähti*. Laulussa isä työskentelee ulkona hakaten puita, ja *Kalle* sitten kantaa puut sisätöissä olevalle äidille:

Kalle hän lähti metsähän päin
niin ilomielin, niin ilomielin
marjoja poimi hän mennessään
niitä sitten myöskin maistoi.

Äidille puita noutamahan
niin ilomielin, niin ilomielin
Kalle nyt rientää, kiirekin on
mukanansa pienet rattaat.

Tuossa nyt isä hakkaapi näin,
niin voimakkaasti, niin voimakkaasti
suuria puita, pieniä myös
niin voimakkaasti hakkaa.

Kalle ne sitten kokooi näin
suuret ja pienet, suuret ja pienet.
Sitten hän lähtee kotia päin
äidille puita viemään.

(Kansansävelmä: *Kalle hän lähti*
Pesonen: 1938: 52)

Edellisessä tekstissä isä on vahvana samaistumismallina poikalapselle, mikä tulee hyvin ilmi säkeissä *Tuossa nyt isä hakkaapi näin / niin voimakkaasti, niin voimakkaasti*. (Pesonen 1938: 52.) Jokisen ja Saariston mukaan perheen sosiaalinen rakenne olikin agraariyhteiskunnassa patriarkaalinen, joten miehellä oli perheessä enemmän valtaa kuin naisella. Naisen odotettiin huolehtivan kodista ja hoitavan lapset, isä vaikutti taustalla ylimpänä auktoriteettina. (Jokinen – Saaristo 2002: 147, 191.) Nähdäkseni nämä voivat olla poikien tyttöjä runsaampaan nimeämiseen vaikuttaneita syitä.

Lappalaisen mukaan myös aikakauden tyttö- ja poikakirjat heijastelivat miesten ja naisten erilaisia elämänpiirejä: poikakirjat keskittyivät seikkailuun ja kodin ulkopuoliseen maailmaan, tyttöjen taas kotielämään (Lappalainen 2000: 157–158). Tämä tulee esille myös Pesosen laulukirjaan sisältyvässä laulussa *Tyttö ja poika*, jossa pojan matka suuntautuu retkelle avaraan metsään. Pojalla on johtajan rooli, ja tyttö on taas seurailija. Laulussa poika on nimetty *Osmoksi*, mutta tytön nimi ei sen sijaan dialogin muotoisessa laulutekstissä tule esille:

Tyttö: Minne tie, *Osmon* vie? Kerropas se mulle nyt!
Poika: Lähden vaan, katsomaan metsää avaraa.

Tyttö: Mitä siell’ metsän tiell’ *Osmo* nähdä tahtoopi?
Poika: Karhun vaan luolassaan, jänön, oravan.

Tyttö: Viethän mun kanssa myös sinne metsään avaraan?
Poika: Kyllä vain, kaksin ain' varmempi on tie.

(Tuntematon: *Tyttö ja poika*
 Pesonen 1938: 17)

Nimi *Osmo* on kansallisromanttisen kauden nimiä, ja se esiintyy myös Kalevalassa, jossa se merkitsee nuorta miestä. Nimi on yhdistetty myös eläimiin, esimerkiksi ahmaan. (Kiviniemi 2006: 125; Saarikalle – Suomalainen 2007: 677.) Kansanperinteen sanakirjan mukaan nimitys *osmo* on kansanrunoissa esiintyvä sulhasen kohtelias nimitys sekä kansanmurteissa esiintyvä ahman tai karhun peittonimitys (Vuorela s.v. *osmo*). Nirvin mukaan samalla nimityksellä kahteen eläimeen viittaaminen johtuu siitä, että ahma on ennen kansan keskuudessa mielletty pikku karhuksi. Nirvi mainitsee sanan *osmo* alkuaan merkinneen muun muassa 'pikku karhua' tai 'karhun kaltaista' ja nimityksen tunnesävyn olleen affektiltaan positiivinen niin mielitietyn puhutteluissa kuin eläimenkin kiertonimityksissä (Nirvi 1982: 59–60, 64.) On mahdotonta sanoa, ovatko edellä mainitut merkitykset ohjailleet nimenvaihtoa edellä olevassa laulutekstissä. Kuitenkin on mahdollista, että laulutekstin syntyä aikana nämä nimen merkitykset on tunnettu vielä yleisesti nykyistä paremmin, jolloin ne ovat voineet vaikuttaa nimen *Osmo* valintaan. Ehkäpä laulussa nimeen *Osmo* on kätkeytyneenä eräänlainen merkitysleikki: merkitys 'mielitetty' yhdistyy lastenrunossa deminutiivisesti ja leikillisesti pieneen poikaan, erätalouteen liittyvät merkitykset sitovat nimen taas hyvin laulun kontekstiin.

3.2.3. Kulttuurin muutokset

Suomessa vuosina 1972–1977 toteutettu peruskoulu-uudistus johti suuriin muutoksiin opetus-kulttuurissa. Oppimateriaalin tekijöiden vastatessa uuden opetussuunnitelman musiikin opetukselle asettamiin haasteisiin oppikirjat muuttuivat täysin. Laulukirjoista tuli musiikin oppikirjoja, ja niihin sisällytettiin laulujen lisäksi paljon muutakin opetusmateriaalia. (Pajamo 1999: 22.) Aineistossa tämä näkyy siten, että huomattava osa henkilönnimistä siirtyi kirjojen didaktisiin tai integroiviin yhteyksiin, jotka käsittelevät luvussa *Nimet opetuksessa*. Muita nimien ja nimitysten käytössä näkyviä tekijöitä olivat kaupungistuminen, kansainvälistyminen, kasvatuskulttuurin muutokset sekä kulttuurin visuaalistuminen ja fiktiivisyys.

3.2.3.1. Maalta kaupunkiin

Suomen elinkeinorakenne koki suurimmat muutoksensa 1960-luvulla, jolloin suomalainen yhteiskunta palkkatyöläistyi ja samalla kaupungistui nopeasti. Kaupungistuneessa yhteiskunnassa sosiaalisten verkostojen luonne muuttui: maalaisyhteisölle tyypilliset naapurustoverkostot katosivat ja sukulaisverkkojenkin kiinteys höltyi. Kaupunkikulttuuri sisälsi enemmän virallisia ja persoonattomia vuorovaikutuksen muotoja kuin agraarikulttuuri. Kun agraariyhteiskunnassa samassa taloudessa saattoi asua monta sukupolvea, kaupungistuneessa yhteiskunnassa ydinperheen merkitys korostui. (Virtanen 1991: 101–102; Jokinen – Saaristo 2002: 147.)

Aineistoon kuuluviin peruskoulun oppikirjoihin sisältyy useita isovanhempiin liittyviä lauluja. Tämä on mahdollisesti seurausta kaupungistumisen yhteydessä muuttuneesta perhemallista. Modernissa yhteiskunnassa isovanhemmat asuvat usein kaukana lapsistaan ja lapsenlapsistaan, joten isovanhempien luokse pääseminen voi olla tärkeä tapahtuma lapsen elämässä. Useista aineistoon sisältyvistä, isovanhempiin liittyvistä lauluista välittyykin ajatus, että lapsi kokee isovanhempien luona vietetyn ajan mieluisana, jopa ainoalaatuisena:

Kun olin pieni minimaalimies,
kai kuuden korkeintaan,
niin tein mä melkein mitä vaan,
kunhan pääsin mummolaan – –

Ja lapsen lapsia hetekaan
mahtui kahdeksan.
Vaikka kaiken muun minä unohdan,
muistan isoäidin hetekan.

(T. Mali: *Isoäidin heteka*
MM 3 – 4 2006: 180)

Kuten edellä todettiin, kaupungistuneessa yhteiskunnassa sukulaisverkostot eivät ole enää niin kiinteitä kuin maatalousyhteisössä. Täten sukulaisten tapaaminen mummolassa on lapselle tärkeä yhteisöllinen tapahtuma, joka poikkeaa tavallisesta ydinperheen arkielämästä. Yleensä isovanhemmilla on tarjota lapselle jotakin sellaista, mitä lapsella ei ole kotona. Laulutekstissä *Vaarilla on saari* kuultaa läpi isovanhempien luona kesäisin vietetty aika. Marjatta Pokelan 1960-luvulla kirjoittamasta laulutekstistä heijastuu samalla myös kaupungistuvan yhteiskunnan kesämökkikulttuuri:

Vaarilla on saari, se oma saari on
 Ai, ai vaaria, kaikilla ei ole saaria,
 mutta meidän vaarilla, oma saari on.

(M. Pokela: *Vaarilla on saari*
 Musica 1 – 2 1975: 30)

Varsinaisessa nimien käytössä kaupungistuminen näkyy aineistossa siten, että kansakoulun laulukirjoille tyypillistä nimeämisen tapaa luetella samassa laulussa paljon henkilöitä nimeltä ei peruskoulun oppimateriaalien uusissa lauluissa enää tapaa, vaan nimen käyttö on siirtynyt toisenlaisiin yhteyksiin. Leea Virtanen kirjoittaa Dauniin pohjautuen, että modernissa kaupunkikulttuurissa on historiallisesti uutta se, että muut ihmiset koetaan etäisiksi, vaikka he ovat fyysisesti lähellä. Läheisyys ei myöskään edellytä sosiaalista kanssakäymistä. (Virtanen 1991: 102.) Kaupungistuminen näkyykin useimmiten laulutekstissä itse tapahtumapaikan kaupunkimaisuudessa. Aikaisemmin esillä olleessa laulussa *Lumiukko ostoksilla* (ks. lukua 3.1.1) laulun tapahtumapaikka, tavaratalo rullaportaineen ja hisseineen, luo selvän mielikuvan kaupungistuneesta kulttuurista. Kuten aikaisemmin tuli jo esille, laulussa *Maija* työskentelee tavaratalossa, ja nimellä voidaan tarkoittaa ketä tahansa tavaratalon myyjistä. Laulun viimeisessä säkeistössä nimellä *Alexi* mainittu *Aleksanterinkatu* sekä *Kolmen sepän patsas* paikantavatkin laulun Helsinkiin: *Nyt ukko seisoi ulkoilmassa / Aleksilla Kolmen sepän patsaan kohdalla*. (MM 3 – 4 2006: 68.)

Aineistossa kaupungistuminen näkyy ehkä parhaiten kulttuurin teknistymisenä auton personifikaatiossa. Sisällytin nimen *meidän Lada* aineistoon ääriesimerkkinä siitä, minne saakka henkilönnimen kaltainen nimenkäyttö aineistossa ulottuu. Seuraavassa laulutekstissä luokittelevasta automerkin nimestä *Lada* on tullut henkilönnimeen verrattavissa oleva, yksilöivä nimi *meidän Lada*:

Miks' *meidän Ladasta*
 aina pahaa puhutaan?
 Se kulkee yli satasta,
 vaik' toista huhutaan – –

Ei saa, ei saa,
 mollata *meidän Ladaa!*
 Ei saa, ei saa,
 mollata *meidän Ladaa!*

(H. Sepponen: *Lada*
 MM 5 – 6 2006: 12)

Varja Arola tarkastellessaan Tuulilasi-lehden metaforia kirjoittaa, että auto nähdään lehden metaforissa niin perheenjäsenenä kuin myös uskollisena palvelijana, jota tulee kohdella hyvin. (Arola 1998: 73, 87.) Myös edellisessä tekstissä personoitu auto nähdään perheenjäsenenä, jota ei saa loukata. Ehkä laulun voisi nähdä kaupungistuneessa yhteiskunnassa sopivana vetoamisena sosiaalisen käytöksen puolesta.

3.2.3.2. Kansainvälistyminen

Peruskoulun musiikinoppikirjoissa kansainvälisyys näkyy selkeimmin eri maista ja maanosista peräisin olevina sävelminä. Niissä esiintyvät nimet rajautuvat kuitenkin tämän työn aineiston ulkopuolelle, koska niissä monesti on käännösteksti. Ellen Urhon tiedonannon mukaan oppikirjoihin sisällytettiin kuitenkin myös sellaisia eri maista peräisin olevia kansansävelmiä, joihin tehtiin originaali suomalainen teksti. Tällaiselle periaatteelle perustuu Liisa Tenkun ja Ellen Urhon laatima oppikirja *Vihreä viserryskone* (1972), josta on muutama laulu otettu myös *Musica*-sarjaan. (Urho 2008.)

Laulussa *Katinka* venäläiseen melodiaan tehtyyn suomalaiseen tekstiin on upotettu venäläisiä puhuttelunimiä kuin välähdyksinä venäjän kielen äännemaaailmasta ja nimeämiskulttuurista. Nimet voivat toimia näin lähtökohtana venäjän kieleen sekä venäläiseen kulttuuriin ja musiikkiin tutustumiselle ja samalla siltana venäläisen ja suomalaisen lapsen välillä:

Miška soutaa joella,
rannalle jäi *Petruška*.
Ai, jai, *Katinka*,
missä *Miška*, *Petruška*?

Miškan matka saareen vie,
Petruškalla toinen tie.
Ai-jai, *Katinka*,
missä *Miška*, *Petruška*?

(Ellen Urho ja Liisa Tenkku: *Katinka*. Kirjasta *Vihreä viserryskone* 1972
(*Musica* 1 – 2 1975: 73; MM 1 – 2 2005: 164)

Laulu piirtää myös pienoiskuvaa venäläisen nimeämiskulttuurin monimuotoisuudesta. Kiviniemen mukaan moninaisten puhuttelunimien käyttö on tyypillistä koko slaavilaisella kieli-alueella. Suosituimmista nimistä saattaa olla käytössä jopa sata erilaista varianttia, joilla jokaisella on oma sosiaalis-emotionaalinen sävynsä. (Kiviniemi 2006: 259.) Nimistökirjallisuuden mukaan *Miška* on *Mikaelin* (ven. *Mihail*) venäläinen puhuttelunimi, ja *Petruška* taas voi

olla puhuttelumuoto esimerkiksi nimistä *Pjotr* ja *Petja*, jotka ovat venäläisiä vastineita kreikan *Petros*-nimelle. *Katinka* puolestaan on *Katariinan* venäläinen lempinimi. (Vilkuna 1990: 139; Saarikalle – Suomalainen 2007: 188, 654, 694.) On hyvin mahdollista, että laulu *Katinka* suosittuna lastenlauluna on vaikuttanut etenkin nimen *Miska* yleistymiseen Suomessa, sillä nimeä alettiin Suomessa antaa juuri 1970-luvulta alkaen (Väestörekisterikeskus 2008).

Aineiston 2000-luvun materiaali sisältää jo sellaisia vieraisiin kulttuureihin sijoittuvia lauluja, joissa sekä sävel että sanat ovat suomalaiset. Nämä laulut kertovat samalla myös sen hetkisestä suomalaisesta yhteiskuntatodellisuudesta. Lauluista heijastuu lisääntynyt liikkuvuus. Jokinen ja Saaristo kirjoittavat, että vuoteen 1971 mennessä vapaa-ajan osuus kotitalouksien kulutuksesta oli jo neljännes. Aluksi vapaa-ajan kulutus kohdistui kulttuuri- ja ajanvieteharrastuksiin, mutta myöhemmin niiden rinnalle nousivat ravintoloiden ja yksityisautoilun lisäksi myös ulkomaanmatkat. (Jokinen – Saaristo 2002: 148.)

Ulkomaille suuntautuvat lomamatkat ovat tavallisia monelle nykyajan lapselle. Seuraavassa tekstissä lingvistisenä kulttuurin kuvaamisen keinona kreikkalaisen etunimen *Nikolas* käytön ohella on myös koodinvaihto. Sen avulla opitaan kuin huomaamatta kreikkalainen tervehdys *kalispera*, joka suomeksi tarkoittaa ’hyvää iltaa’ tai ’hyvää iltapäivää’ (Korhonen 1999 s.v. *ilta*). Laulussa perhe on suomalaista ja kreikkalaista lasta yhdistävä tekijä: nimi *Nikolas* kiinnitetään laulussa perhekontekstiin, jolloin syntyy samanlainen läheisyyden tuntu kuin edellä kuvatuissa agraariajan suomalaisen perhepiiriin kiinnittyvissä lauluissa:

Päivä hiljaa nousee ylle maan,
Nikolas ja isä kahdestaan
 merta kohti silloin lähtevät,
 kotirannan jättävät.
Kalispera, pera, pera Nikolas.
 Poika kuuntelee, kun tuuli soi.
Kalispera, pera, pera Nikolas.
 Hän silloin myöskin laulaa voi.

Kalastajan poika *Nikolas*
 onhan vasta kymmenvuotias.
 Laivakoira istuu vierellään.
 Isä ohjaa venettään. *Kalispera, pera...*
 Äiti laiturilla odottaa.
 Tutun veneen kohta nähdä saa.
Nikolas jo näyttää hymyillen
 kalasaaliin melkoisen. *Kalispera, pera...*

(Martti Laasonen: *Nikolas*, MM 3 – 4 2006: 105)

Edellä mainittujen nimien lisäksi aineistoon sisältyviä muihin kulttuureihin yhdistyviä nimiä ovat lauluun *Pullonhenki* (MM 3 – 4 2006: 132) sisältyvät nimet *Igor* ja *Suleima* (katso lukua 3.1.1), joiden yleisnimen omainen käyttö liittää ne lähes etiketin tavoin yhteen venäläisen ja intialaisen kulttuurin kanssa.

3.2.3.3. Kasvatuskulttuurista ja sen muutoksista

Tässä luvussa tarkastelen, kuinka kasvatuskulttuurin muutokset näkyvät aineistossa nimien ja nimitysten käytössä siirryttäessä agraarikulttuurista moderniin kulttuuriin. Keskeinen tarkastelunäkökulma on, mitä nimien ja erilaisten puhuttelumuotojen käyttö kertoo lasten ja vanhempien välisestä suhteesta ja millaista tietoa ajan kasvatuskulttuurista lauluissa esiintyviin nimiin, nimityksiin tai toisaalta niiden puuttumiseen on kiteytyneenä.

Kansakoulun laulukirjoissa lasten vanhemmistaan käyttämiä nimityksiä leimasi ihanteellisuus, jota etenkin äidin nimityksissä korostettiin usein adjektiivimääritteellä tai puhutteluun liittyvällä hellittelysanalla, kuten esimerkiksi nimityksissä *armas äiti*, *äiti kulta* tai *äiti kultani*. Kuten aiemmin tuli jo esille, agraariyhteiskunnassa lasten hoito ja kodista huolehtiminen oli pääasiallisesti naisen tehtävä (ks. lukua 3.2.2). Kansakoulun laulukirjoissa äiti esiintyykin lauluissa isää useammin. Vanhoissa äitiin liittyvissä lauluissa aiheena on usein lastaan hoitava tai lapsestaan huolta kantava äiti:

Armas äiti, monta yötä
valvonut oot tähteni.
Uupumatta teit sä työtä
mua vaaliessasi.

Päivät pitkät pienoistasi
hellästi sä hoitelit
rakkahasti laulujasi
kehdollani laulelit.

(Tuntematon: *Äidille*
Pesonen 1938: 149)

Reijo Pajamon mukaan edellinen A. Hiilimiehen säveltämä ja mahdollisesti sanoittamakin laulu on ollut koulujen äitienpäiväjuhlissa paljon käytetty laulu (Pajamo1999: 27, 144). Ihanteellista kuvaa äidistä luovat myös kansakoulun oppikirjoissa useimmiten vanhaan taideronouteen lukeutuvat tekstit, joissa tavalla tai toisella vedotaan pitämään äidistä huolta. Tällaisia laulutekstejä ovat esimerkiksi J. Juteinin runo *Älä itke äitini*, joka sisältyy kaikkiin aineistoon

kuuluviin kansakoulun laulukirjoihin. Siinä poikalapsi lohduttaessaan äitiään isän kuoltua käyttää nimitystä *äiti kulta*. Lapsen lupaus olla äidin turvana tulevaisuudessa sisältyy myös Topeliuksen laulutekstiin *Reippaat pojat: Oi ällös äiti kultani / mua lellitelkö vaan / karaistukoon käs' varteni / sinua suojaamaan*. (Valistus 1909: 59.)

Peruskoulun oppikirjoissa ihanteelliset määritteet ovat vanhempien nimityksistä suurimmaksi osaksi jääneet pois. Aineistoon kuuluvissa 1970-luvun Musica-sarjan kirjoissa kasvatuskulttuurin muutokset eivät kuitenkaan näy vielä kovin selkeästi, sillä aineisto ei sisällä paljon uusia suomalaisia lauluja, joissa olisi lasten vanhemmistaan ja vanhempien lapsistaan käyttämiä nimityksiä. Syynä oli ehkä oppikirjan tekijöiden keskittyminen koulu-uudistuksen vaatimaan opetusmateriaalin kansainvälistämiseen sekä muihin oppimateriaaleille asetettuihin uusiin didaktisiin vaatimuksiin.

Kuitenkin joitakin havaintoja kasvatuskulttuurin muutoksesta voi 1970-luvun oppimateriaalista tehdä myös sukulaisnimitysten käytön perusteella. Aineistosta esille nouseva piirre on monikon ensimmäisen persoonan käyttö vanhemman nimitykseen liittyvässä genetiivimäärittessä, esimerkiksi *meidän äiti*. Aineiston vanhoissa lauluissahan nimitykseen liittyi useimmiten yksikön ensimmäisen persoonan omistusliite, esimerkiksi *äitini*, jolloin puhujan henkilökohtainen suhde nimettyyn korostui. Sen sijaan monikon ensimmäisessä persoonassa oleva määrite ilmaisee suhteen koko perheen kannalta:

– – Vaan eipä taida *meidän äiti* peikkolasta ottaa,
eikä edes usko, että Mörri-Möykky on totta.

(M. Pokela: *Mörri-Möykky*
Musica 1 – 2 1975: 65)

2000-luvun materiaalissa kasvatuskulttuurin muuttuminen näkyy jo selkeästi. Merja Korhonen luonnehtii yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia siirtymänä tottelevaisuus- ja kuuliaisuuskulttuurista keskustelu- ja neuvottelukulttuuriin. Hänen mukaansa sukupolvien välinen hierarkia on purkautunut, ja aikuiset ovat menettäneet ylemmyytensä. (Korhonen 2006: 51.) 2000-luvun materiaaleissa lapset tuovat vanhemmistaan esille joissakin lauluteksteissä myös arkipäiväisiä toimintatapoja ja inhimillisiä heikkouksia. Seuraavassa tekstissä nimitystä *mun äitini* tehostavat vielä muutkin puhekielisyysdet, kuten *olla hepulissa* ja *hikeentyy*. Nykypäivän äiti voikin kuulla äitienpäiväaamuna seuraavanlaista räppiä:

Kumisaappaat jalassa jos
 käyn mä kamarissa,
äiti siitä hikeentyy, on
 heti hepulissa.
 Kotiin jos en ajoissa mä
 joskus muista tulla,
äiti pahantuulinen on
 oottamassa mulla.
 Ja kuitenkin äiti anteeksi suo taas
 kaikki minun töppäilyni nuo.
 Ja siksi kuulla *mun äitini* voi,
 kun hänelle nyt tämä räppi soi.

(P. Ylitalo: *Räppi äidille*
 MM 1 – 2 2005: 220)

Isästä tehdään nykyisin aiempaa enemmän lauluja. Isä ei ole enää etäinen auktoriteetti, jollaisena hänet Korhosen mukaan monet 1950-luvulla lapsuutensa eläneet kokivat (Korhonen 2006: 56). Aineiston uudet laulut viestivät jonkinlaisesta kaveruussuhdetta muistuttavasta isä-lapsisuhteesta, jota heijastaa myös nimityksen *meidän isä* käyttö. Isästä kertovien laulujen lukumääräiseen lisääntymiseen on osaltaan vaikuttanut myös se, että vuodesta 1970 lähtien Suomessa alettiin viettää isänpäivää (Aalto 1999: 242):

Meidän isä on kova kokkaamaan,
 seljankat ja gulassit hän keittelee.
Meidän isä on kova kokkaamaan
 hän lihat sekä kalat soppaan heittelee.

Paitsi kerran kesämökillä,
 kun laiturilla isä paistoi lättyjä
 ja näytti miten osaa niitä heitellä,
 koko lättylasti löytyi järvestä.

Ai, niin! Yhden jutun meinasin mä unhoittaa:
 Nyt hyvää isänpäivää tahdon toivottaa!

(R. Pietilä – T. Salmela: *Meidän isä*
 MM 1 – 2 2005: 188)

Kasvatuskulttuurin muutos näkyy aineistossa myös lasten nimeämistavoissa. Kuten jo aikaisemmin todettiin, kansakoulun laulukirjoille tyypillistä nimeämistapaa, jossa toimintaan osallistuvat lapset lueteltiin nimeltä, ei enää tapaa aineistoon kuuluvien peruskoulun oppikirjojen uusissa lauluissa. Tämä tulee esille hyvin seuraavassa 2000-luvun oppimate-

riaaliin sisältyvässä tekstissä, jolla lapsia kannustetaan kouluun lähtemiseen käyttämällä nimitystä *joka heppu* sen sijaan, että mainittaisiin jokainen lapsi erikseen nimeltä:

Taas se alkaa, nosta jalkaa,
koulutietä kuljetaan.
Selkään reppu, *joka heppu*
matkaan, hei, nyt marssitaan – –

(J. Salminen: *Nyt on syksy*
MM 3 – 4 2006: 64)

Kansakoulun oppimateriaaleissa aikuisen ja lapsen auktoriteettierot tulivat selkeästi esille, ja lauluteksteistä kävi yleensä hyvin ilmi, puhutteliko lasta aikuinen vai toinen lapsi. Esimerkiksi laulussa *Joulukirkkoon* käyttämällä nimitystä *lapsi* ilmaistaan se, että lapsia puhuttelee aikuinen: *Kello löi jo viisi / lapset herätkää / Juhani ja Liisi / muuten matka jää.* (Pesonen 1938: 15–16; Musica 1 – 2 1975: 144; MM 3 – 4 2006: 242.) Sen sijaan 2000-luvun materiaalin uusiin teksteihin sisältyy puhutteluja, joista ei aina välttämättä yksiselitteisesti käy ilmi, käyttääkö nimitystä lapsi toisesta lapsesta vai aikuinen lapsesta:

Huomaa *frendi* sullakin,
huilu on niin kuin mullakin.
Soita nyt kuin mestari,
kesällä on festari.

(E. Kivelä – M. Mali: *Huilumestari*
MM 3 – 4 2006: 59)

Edellisessä laulutekstissä puhuttelussa ei käytetä henkilönnimeä, vaan se on korvattu slangisanalla *frendi*. Tekstissä ei selkeästi osoiteta, onko puhuttelijana aikuinen vai toinen lapsi. Tämä yhtäältä ilmentää aikuisten ja lasten välisten auktoriteettisuhteiden hämärtymistä, toisaalta vertais- ja kavaruussuhteiden korostumista. Leea Virtasen mukaan ohjautuvuutta ikätovereista käsin onkin pidetty teollistuneelle ajalle tyypillisenä piirteenä (Virtanen 1991: 115). Tommi Hoikkala taas pitää nykyajalle tyypillisenä piirteenä nuoruuden siirtymistä kattamaan kaikkia sukupolvia. Hänen mukaansa nuorekkuudesta on tullut ihanne. (Hoikkala 1993: 17.) Juuri tätä pyrkimystä nuorekkuuteen ilmentää mielestäni myös lauluissa esiintyvä slanginimitysten käyttö. Yhtäältä slanginimitys lapsesta käytettynä osoittaa nuoruuden siirtymistä yhä varhaisempiin lapsuusvuosiin, toisaalta aikuisen lapsesta käyttämä slanginimitys voi ilmentää aikuisen pyrkimystä osoittaa omaa nuorekkuuttaan.

3.2.3.4. Visuaalisuus ja fiktiivisyys

Kulttuurin muutoksen seurauksena myös samaistumiskohteet oppikirjoissa ovat muuttuneet. Tähän ovat vaikuttaneet kulttuurin visualisoituminen ja lapsia ympäröivä fiktiivinen video-, animaatio- ja sarjakuvamaailma. Merja Korhonen pohtiessaan sukupolvien merkitystä vuorovaikutussuhteissa kirjoittaa, että myöhäismodernissa yhteiskunnassa ihmisten suhteet ulkomaailmaan, toisiin ihmisiin ja jopa itseensäkin jäsentyvät paljolti median kautta. Mediat eivät ainoastaan kuvita todellisuutta, vaan ne ovat sitä. Täten nykylasten havainto- ja kokemusmaailmat ovat vahvasti erilaisten medioiden välittämiä, kuvittamia ja kuormittamia. Medioissa ei Korhosen mukaan olekaan enää kysymys pelkästä oheiskasvattajasta, vaan kulttuurin kaikki tasot läpäisevästä ilmiöstä. (Korhonen 2006: 58.)

Myös 2000-luvun oppikirjat ovat fiktiivisyyden ja visuaalisuuden läpäiseviä. Kirjan kuvitus ei ainoastaan kuvita, vaan vie myös juonta eteenpäin. Kun 1900-luvun alkupuolen oppikirjoissa samaistumiskohteina olivat Maijat ja Jukat ikään kuin suoraan oppikirjan käyttäjäyhteisöstä, 2000-luvun kirjoissa toimivat taas samaistumiskohteina kirjan omaan juoneen kuuluvat roolihahmot. Kirjassa Musiikin mestarit 1 – 2 roolihenkilöinä ovat inhimillistetyt, henkilönnimin nimetyt eläinhahmot: muurahaiskarhu *Roni* sekä pussikarhut *Lassi* ja *Liisukka* vanhempineen ja isovanhempineen. Kirjan kuvittaja Kati Vuorento on tehnyt kirjan kuvituksen opinnäytetyönsä taiteellisena osana Taideteollisessa korkeakoulussa. Vuorento käsiteli työssään eläinhahmoilla esitettyä kerrontaa oppikirjakuvituksessa. Työnsä tiivistelmässä hän kertoo pyrkineensä luomaan kirjan kuvituksen yhtenäiseksi toimivaksi kokonaisuudeksi yrittämällä päästä eroon dekoratiivisesta, sisällöttömästä oppikirjakuvasta. (Vuorento 2005.) Oppikirjassa eläinhahmot esitellään ja nimetään aluksi omilla esittelysivuillaan (MM 1 – 2 2005: 2–3, 5), minkä jälkeen ne kirjan kuvituksessa toimivat laulujen sisällön mukaisesti, esimerkiksi käyvät koulua, tekevät kotiaskareita, kalastavat, sienestävät sekä viettävät juhlia. Eläinhahmot toimivat siis täysin ihmisen tavoin. Juonen eteneminen perustuu kirjan kuvitukseen. Lauluteksteissä hahmot mainitaan nimeltä vain muutaman kerran. Seuraavassa laulutekstissä pussikarhut *Lassi* ja *Liisi* toimivat samaistumismalleina kaikille kirjaa käyttäville koulutulokkaille. Lainausmerkeillä osoitetaan, että hahmojen nimet *Lassi* ja *Liisi* ovat vaihdettavissa luokalla olevien oppilaiden nimiksi:

Olen ”*Lassi*” / ”*Liisi*” ekaluokkalainen.

Mulla kova on meno päällä:

1. Laulan, leikin ja tanssin joka säällä.
2. Lasken, kirjoitan ja luen joka säällä.

3. Piirrän, pompin ja pelaan joka säällä.
4. Tutkin toimin ja opin joka säällä.

(O-M. Karppinen: *Ekaluokkalainen*)
MM 1 – 2 2005: 8)

Kirjan inhimillistettyjen eläinhahmojen nimet *Lassi*, *Liisukka* ja *Roni* ovat kaikki tavallisia henkilönnimiä. Myös nimivariaatio tulee esille eläinhahmojen nimien käytössä. *Liisukan* voi päätellä olevan kirjassa pussikarhutytön deminutiivinen lempinimi, sillä edellä esitellyssä laulussa käytetään nimimuotoa *Liisi*. O-M. Karppisen sanoittaman laulun *Jos sun nimes alkaa A:lla* (MM 1 – 2 2005: 9) kohdalla kirjan kuvituksesta voi tulkita, että myös nimi *Roni* on kirjassa puhuttelunimi, joka on saatu alkuheiton avulla muurahaiskarhupojan varsinaisesta nimestä *Aron*. Eläinyhteisö on siis inhimillistetty oppikirjassa aina nimenkäyttökulttuuria myöten.

Kansainvälistyminen ja fiktiivisyyden vahvistuminen näkyvät 2000-luvun oppimateriaalissa esiintyvien henkilöiden nimivalinnoissa. Kun 1900-luvun alkupuolen oppikirjoissa lauluissa esiintyvät nimet olivat useimmiten tavallisia nimiä kirjan käyttäjäyhteisössä, 2000-luvun oppimateriaaliin nimiä haetaan myös kauempaa. Tämä ilmiö tulee esille hyvin oppikirjassa *Musiikin mestarit 3 – 4*. Oppikirja perustuu kehyskertomukseen, jossa saimaannorppa saa avaruudesta vieraikseen eläimiä, jotka ovat tulleet sateenkaarta pitkin tutkimusmatkalle Maahan etsimään musiikkia (MM 3 – 4 2006: 26–29). Kertomuksessa jokainen eläin on tullut omasta tähdistöstään. Esimerkiksi rapu on kotoisin Ravun tähdistöstä, kotka tulee Kotkan tähtikuviosta ja lohikäärme Lohikäärmeen tähtikuviosta. Eläimet on nimetty kirjassa seuraavilla alkuperältään latinalaisilla tai kreikkalaisilla värejä merkitsevillä tai väreihin läheisesti liittyvillä nimillä: *Ater* (musta, rapu), *Aurora* (oranssi, lohikäärme), *Flavia* (keltainen, ilves), *Indigo* (tummansininen, joutsen), *Keruleos* (sininen, kotka), *Viola* (sinipunainen, karhu) ja *Viridis* (vihreä, sisilisko). Lisäksi nämä avaruudesta tulleet eläinhahmot antavat saimaannorpalle nimen *Ruber* (punainen). Tultuaan Maahan eläinhahmot muuttuvat samannimiseksi lapsiksi, joista jokainen edustaa jotakin elämänaluetta. Niinpä esimerkiksi *Viridis* vihreää merkitsevänä johdattelee luontoon, joten kirjan vihreällä merkityssä osiossa ovat luontoon ja luonnonsuojeluun liittyvät laulut. Vastaavasti *Viola* (sinipunainen) edustaa kirjassa perinteitä, ja *Keruleos* (sininen) on taas kansainvälisyyden väri. *Aurora* (oranssi) pitää näyttämötaiteista ja *Flavia* (keltainen) taas liikunnasta. *Ater* (musta) symbolisoi nuottikirjoitukseen liittyviä asioita ja *Indigo* (tummansininen) juhla-aikoja. *Ruber* (punainen) on rakkauden ja ystävyyden väri. Laulut sijoittuvat kirjassa sitten näiden aihealueiden mukaisesti. Kehyskerto-

muksen päätteeksi lapset muuttuvat taas eläimiksi ja palaavat sateenkaarta pitkin kotitähdiin. Maahan jäänyt saimaannorppa *Ruber* saa puolestaan ystäväkseen tyttönorpan. (MM 3 – 4 2006: 268–269.) Edellä esitellyt nimet sisältyvät oppikirjassa ainoastaan kehyskertomukseen, eivät lauluihin.

Eero Kiviniemen mukaan 1970-luvulta lähtien nimimuoti on muuttunut moniarvoiseksi. Tähän on vaikuttanut sekä kansainvälistyminen että pyrkimys entistä yksilöllisempiin nimiin ja tuoreisiin vaihtoehtoihin nimeämisessä. Nimien lähdealueet ovat siis laajentuneet. Nimiä etsitään kaukaa menneisyydestä, luonnonilmiöistä, vieraskielisistä nimistä ja jopa avaruudesta. Tähtitaivaalta poimituista harvinaisista nimistä Kiviniemi mainitsee miehennimistä nimet *Otava*, *Orion*, *Jupiter*, *Mars* ja *Merkurius*. Harvinaiset nimet *Aurinko*, *Kuu* ja *Tähti* on sen sijaan annettu useammin tytöille kuin pojille. (Kiviniemi 2006: 125, 278, 283.)

Myös edellä kuvatun vieraskielisten värinimien käytön oppikirjassa henkilöniminä voi nähdä heijastumana 2000-luvun moniarvoisesta nimeämismuodista, jossa nimiä haetaan sekä kaukaa menneisyydestä että vieraskielisestä nimistöstä. Yleisen nimistökirjallisuuden mukaan alkuperältään kreikkalainen, aamuruskoa merkitsevä nimi *Aurora* on sisällynyt suomalaiseen almanakkaan ensimmäisen kerran jo 1700-luvun lopulla, ja se oli yleinen nimi aina 1900-luvun alkupuolelle saakka. 2000-luvulla se on tullut uudelleen suosioon etenkin jälkimmäisenä etunimenä. (Saarikalle – Suomalainen 2007: 53.) Myös *Viola* on kuulunut suomalaiseen nimistöön jo 1800-luvulta alkaen, jolloin nimen suosioon mahdollisesti vaikutti sen merkitys orvokki (Vilkuna 1990: 188). Vaikka nimet *Aurora* ja *Viola* ovatkin jo entuudestaan kuuluneet suomalaiseen nimistöön, ne tulevat edellä kuvatussa oppikirjakontekstissa uudella tavalla esille, sillä oppimateriaalissa niiden värimerkitykset korostuvat aiempaa enemmän, ja samalla nimistä nousee esille uusia sävyjä. Väestörekisterin nimipalvelun mukaan myös nimillä *Flavia* ja *Indigo* on nimenkantajia Suomessa. Nimi *Flavia* on selkeästi leimautunut naisen nimeksi, sillä 13 nimenkantajasta 12 on naisia ja 1 mies. Nimen varhaisimmat esiintymät ovat jo 1900-luvun alkupuoliskolta. Myös oppikirjassa *Flavia* on tyttö. Nimellä *Indigo* on Suomessa 13 nimenkantajaa, joista 7 on miehiä ja 6 naisia. Nimi ei ole siis vielä leimautunut selkeästi kummallekaan sukupuolelle, mikä on ymmärrettävissä siltä pohjalta, että nimen varhaisimmat esiintymät ovat vasta 1980-luvulta. (Väestörekisterikeskus 2008.) Oppikirjassa MM 3 – 4 nimeä *Indigo* on käytetty tytön nimenä.

4. NIMET JA AFFEKTI

4.1. Yleistä affektin luomisesta

Tässä luvussa tarkastelen, millä tavoin henkilönnimien ja nimitysten käytöllä luodaan laulutekstiin erilaisia affektisia värejä. Selvitän, millaisissa yhteyksissä tarve erilaisiin nimi- ja puhuttelumuotoihin tulee näkyviin aineiston teksteissä, ketkä ovat nimeämisen kohteina ja millaisin lingvistisin keinoin nimet ja nimitykset vaikuttavat laulun affektin muodostumiseen.

Henkilönnimet luovat lauluun läheisyyden ja turvallisuuden tunnetta, sillä onhan laulussa nimeltä mainittu henkilö yhteisössään tuttu. Henkilönnimen avulla toiminta kiinnittyy tiettyyn yhteisöön. Esimerkiksi laulutekstissä *Hopoti, hopoti, hopotihoi* laulun toimijalle *Valpuri* on tuttu henkilö. Nimen kautta tekstin taustalle hahmottuu jo heti laulun alussa kuva yhteisöstä. Kun myöhemmin laulussa esiintyy vielä sukulaisnimitys *mummo* omistusliitteellä varustettuna, ovat nimien rajaamat turvalliset puitteet lapsen mielikuvitusrikkaalle matkalle luodut:

Hopoti, hopoti, hopotihoi!
 Varsa hypäten hirnuu.
 Lopoti, lopoti, lopotiloi!
 Voita *Valpuri* kirnuu.
 Voin minä voitelen leivällen,
 leivän vien minä varsallen,
 sitten ei varsani pelkää! –
 hei, jopa pääsinkin selkään.

Kopoti, kopoti, kopotihoi!
 Joutuhun varsa nyt juokse!
 Hopoti, hopoti, hopotihoi!
 Vie minut *mummoni* luokse!
 Yli vuorien harpataan,
 poikki merien kaalataan.
Mummo kakkuja paistaa,
 tekisi mieleni maistaa.

(Suonio: *Hopoti, hopoti, hopotihoi*
 Pesonen 1938: 29; MM 1 – 2 2005:85)

Nimillä ja nimityksillä voidaan kuitenkin tyylytellä ja sävyttää laulun affektia tarkemminkin. Affektiset ilmaukset ilmaisevat puhujan asennoitumista puheenalaiseen asiaan tai puhekumppaniin (ISK 2004: 221). Toisaalta ne voivat myös kuvailla nimenkantajaa ja ker-

toa jotain hänen luonteenomaisista piirteistä. Myös tällaiset kuvailevat, deskriptiiviset sanat ovat samalla myös affektiivisia, tunnepitoisia (Sivula 1989: 165). Kun tavanomaiset hellittelysanat ja puhuttelut runsaan käytön myötä haalistuvat ja menettävät affektisen tehonsa, laajennutaan nimeämisessä helposti metaforisiin ilmaisuihin. Tarkastelenkin luvussa 4.8, kuinka lauluteksteissä metaforisilla nimityksillä, personifikaatioilla sekä kiertoilmaisuilla luodaan, väritetään, tehostetaan tai verhotaan affekteja. Sisällytän käsittelyyni myös nimiin ja nimityksiin liittyvät määritteet niiden olennaisesti vaikuttaessa affektin muodostumiseen.

4.2. Määritteet affektin luojina

Neutraalia nimeä tai nimitystä voidaan värittää affektiivisesti määritteiden avulla. Erisnimien saamat määritteet ovat samanlaisia kuin muidenkin substantiivien (ISK 2004: 589). Tutkimusaineiston henkilönnimiin liittyy adjektiivimääritteitä, esimerkiksi *pikku Tauno*, genetiivimääritteitä, esimerkiksi *isän ja äidin Hellikki* sekä pronominimääritteitä, esimerkiksi *se Matti*. Aineistossa esiintyy myös joitakin taipumattomia nimikemääritteitä, kuten esimerkiksi *kamu Karvinen* ja *piispa Franzen*. Määritteiden liittyessä neutraaliin nimeen määritteen avulla pyritään paitsi kuvailemaan ja luonnehtimaan nimenkantajaa myös ilmaisemaan puhujan suhdetta ja välimatkaa nimettyyn. Affektin kannalta keskeisimpiä määritteitä aineistossa ovat adjektiivivi- ja genetiivimääritteet.

Varsinaisiin henkilönnimiin liittyvänä adjektiivimääritteenä esiintyy aineistossa yleisimpänä taipumaton adjektiivi *pikku*. Tavanomaisena määritteenä sen tehoa on korostettu joissakin teksteissä erilaisin kontekstuaalisin keinoin, kuten esimerkiksi vastakohta-asettelulla tai puhuttelutavalla. Laulussa *Pikku Lauri* lapsen pienuus korostuu maailman avaruutta vasten:

Maailma on niin lavea,
pikku, pikku Lauri!
 Siin' on monta loukkoa,
 pikku, pikku Lauri.

(Z. Topelius: *Pikku Lauri*, suomennos)
 Valistus 1909: 51; Pesonen 1938: 8)

Tekstissä *Pikku Inkerin laulu tilhille* taipumaton adjektiivimäärite *pikku* esiintyy ainoastaan laulun otsikossa. Itse tekstissä puhujan tapa kutsua itseään etunimellä luo lauluun uskottavan tunteen siitä, että linnun kanssa dialogia käy pieni lapsi:

Syö, syö tilhi,
 punapihlajaani!
 syö, syö tilhi,
 punapihlajaani!
 Heitä *Inkerille*
 pikkuisen myös!
 Heitä *Inkerille*
 pikkuisen myös!

(I. Kianto: *Pikku Inkerin laulu tilhille*
 Pesonen 1938: 23)

Edellinen teksti kuvaa myös pienen lapsen ja linnun välistä ystävyyttä, jolloin jo laulutekstin aihe itsessään korostaa nimenkantajan lapseutta. Lapsekkuus korostuu erityisesti laulun viimeisessä säkeistössä, jossa *Inkeri* lupaa linnulle vaatteitaan, jos sillä on kylmä: *Minä haen vanttuut / turkinkin tuon*. Reijo Pajamon mukaan säe *Heitä Inkerille pikkuisen myös* saattaisi viitata Kainuussa 1800-luvun lopulla raivonneisiin katovuosiin, jolloin ihmiset ravinnon puutteessa turvautuivat pihlajanmarjoihin (Pajamo 1999:190). Tämän tiedon myötä lauluteksti saa uuden affektisen syvyyden.

Joskus samassa tekstissä kantanimi, määritteellä varustettu nimi ja nimen deminutiivimuoto vaihtelevat. Tällöin nimenkäytöstä välittyy tekstiin korostuneesti paitsi nimenkantajan pienuus myös häneen kohdistuva hellittely. Deminutiivithan ovat usein myös puhujan asennetta ilmaisevia affektisia johtimia (ISK 2004: 221). Tekstissä *Pikku Kerttu* nimeämistavat *Kerttu*, *pikku Kerttu* ja *Kerttunen* esiintyvät kaikki samassa säkeistössä. Puhuttelujen runsas variaatio korostaa juuri tarvetta ilmaista hellittelyä:

Mä *Kerttusen* näin, mä *Kerttusen* näin,
 koulussa *pikku Kertun* mä näin.
 Mä *Kerttusen* näin, mä *Kerttusen* näin,
 koulussa näin mä *Kertun*.
 Ja siellä hän istui hartaasti näin,
 ja lauleli silmät kattohon päin,
 ja sitten hän nukkui hyräillessään –
 muut kantoivat kotiin *Kertun*.

(Tuntematon: *Pikku Kerttu*
 Pesonen 1938: 71–72)

Genetiivimääritteiden keskeinen tehtävä on ilmaista omistamista. Niillä voidaan kuitenkin ilmaista possessiivisuuden lisäksi monia muitakin asioita, kuten esimerkiksi paikallisuutta ja muuta yhteenkuuluvuutta. (ISK 2004: 566.) Affektin kannalta merkityksellisiä ovat

läheistä yhteenkuuluvaisuutta ilmaisevat genetiivimääritteet, jotka voivat liittyä niin varsinaisiin henkilönnimiin kuin nimityksiinkin.

Aineistossa henkilönnimiin liittyvänä, selkeästi affektia luovana elementtinä genetiivimäärite esiintyy lausekkeissa *mamman oma Matti* ja *isän ja äidin Hellikki*. Molemmissa tapauksissa affektinen lopputulos syntyy kuitenkin useamman lingvistisen tekijän summalla. Lausekkeeseen *mamman oma Matti* sisältyy genetiivimääritteen lisäksi myös yhteenkuuluvuutta korostava adjektiivimäärite *oma*. Lausekkeen elementit sitoo yhteen yhteenkuuluvuutta korostava kielileikki. Lausekkeessa *isän ja äidin Hellikki* nimeämistavan affektinen teho perustuu taas genetiivimääritteiden ja semanttisesti läpinäkyvän nimen yhdistämiseen. Saarikallen ja Suomalaisen mukaan nimen *Hellikki* voi ajatella syntyneen verbistä *helliä* samalla tavalla kuin nimitys *lellikki* on johdettu verbistä *lelliä* (Saarikalle – Suomalainen 2007: 125). Lisäksi kahden eri nimivariantin, *Helli* ja *Hellikki* käyttö kertoo hellittelystä ja lyhyestä välimatkasta nimettyyn:

Nyt minä laulan punasen laulun,
 punasen niin kuin *Hellin* sukka,
 Nyt minä laulan sinisen laulun,
 sinisen niin kuin lemmen kukka
 laulun isälle,
 laulun äidille
 laulun kaikille lintusille.
 Lintu se tuutivi lastaan
 laulaa *Hellikille* vastaan:
 Tui tui, tui tui,
isän ja äidin Hellikille.

(H. Haahti: *Hellikin laulu*
 Valistus 1909: 138)

Edellisessä laulutekstissä myös perheyhteisö ja kotipiiri tulevat korostuneesti esille. Molemmat vanhemmat ovat lapselle tärkeitä, mikä tulee esille siinä, että lapsi laulaa laulunsa molemmille vanhemmille erikseen: *laulun isälle, laulun äidille*. Lapsen tärkeyttä vanhemmilleen osoittaa taas se, että sekä isä että äiti ovat lapsen nimen määritteinä: *isän ja äidin Hellikki*. Laulussa kodin piiriin lukeutuvat myös pihapuiden linnut, jotka ovat lapsen ystäviä, joten ne saavat myös oman laulun. Vastaavanlainen lapsen ja linnun ystävyyshän sisältyi jo aiemmin esiteltyyn laulutekstiin *Pikku Inkerin laulu tilhille*.

Myös aineistoon sisältyviin appellatiivisiin henkilön nimityksiin, jotka ovat suurimmaksi osaksi sukulaisnimityksiä, liittyy adjektiivivi- sekä genetiivimääritteitä tai omistusliitteitä, joiden yhteistuloksena affekti muotoutuu. Adjektiivimääritteet yhtäältä kuvailevat ni-

mettyä, esimerkiksi *mummoni vanha, pieni veljesi ja siskoni sorja*, toisaalta kertovat nimeäjän ja nimetyn välisestä suhteesta, esimerkiksi *äitini kultainen, poikani poloinen, armas äiti ja isä hyvä*. Kuten aikaisemmin jo tuli esille, nimityksen yksilöivyyttä ja nimetyn ainoalaatuisuutta voidaan korostaa vielä yksilöivillä adjektiiveilla tai superlatiiveilla. Aineistoon sisältyviä yksilöiviä adjektiiveja ovat *ainoa* ja *oma*, joista sukulaisnimitysten yhteydessä esiintyy pelkästään adjektiivi *ainoa* nimityksessä *äiti armas ainoa*. Myös superlatiivissa olevat adjektiivit liittyvät aineistossa vanhempien nimityksiin:

Siell' on isä rakkahin,
siellä äiti armahin,
siellä siskot, veikkoset
riemurinnat iloiset.

(K. Raitio: *Kotini*
Valistus 1909: 156–157; Pesonen 1938: 3; *Musica* 3 – 4 1977: 6)

Vanhempien nimityksiin liittyvät adjektiivimääritteet sisältyvät lähes yksinomaan aineiston vanhoihin lauluihin, joissa ne korostavat lapsen ja vanhemman välisen suhteen ihanteellisuutta. Aineiston uusimmissa lauluissa vanhempien nimityksiin liittyviä adjektiivimääritteitä ei juuri ole; ainoa löytämäni esiintymä oli nimitys *isä hyvä* Mika Malin sanoittamassa *Isänpäivälaulussa*:

Isänpäiväsankarille juhlat pidetään,
isä jälleen herätä saa rakkaat vierellään.
Kiitos isä hyvä, kun sä meistä huolehdit,
siitä hurraahuudot sekä aplodit – –

(M. Mali: *Isänpäivälaulu*
(MM 3 – 4 2006: 229)

Aineiston uusissa lauluissa nimitykset ovat yleisimmin muodossa *meidän isä, meidän äiti, Pirjon isä, Lassin ukki*, jolloin genetiivimääritteen ensisijainen tehtävä on yhtäältä yksilöidä henkilö määrättyyn perheeseen tai sukuun kuuluvaksi, toisaalta ehkä tuoda esille lasten ja vanhempien välisestä suhteesta vertaissuhdetta muistuttavia piirteitä.

4.3. Tavanomaisia affektiivisiä nimityksiä

Jotkin nimitykset ovat jo itsessään affektiivisesti latautuneita. Aineistossa esiintyvät affektiiviset nimitykset ovat suurimmaksi osaksi luonteeltaan hellitteleviä, esimerkiksi *kulta*, mutta joskus myös säälitteleviä, esimerkiksi *parka*. Aineiston teksteissä hellitteleviä nimityksiä käyttävät lapset vanhemmistaan, vanhemmat lapsistaan sekä sisarukset toisistaan. Yleisimmin niitä tapaa aineiston vanhoista lauluteksteistä, kuten esimerkiksi Z. Topeliuksen, J. Juteinin, A. Kiven ja J. Krohnin teksteistä. Lasten hellittelynimitykset sisältyvät tavallisimmin kehtolauluihin. Lisäksi aineistoon sisältyy rakastetusta käytettyjä hellitteleviä nimityksiä etupäässä vanhoissa kansanlauluissa ja piirileikkeissä, mutta lisäksi joissakin taiderunouteen sävelletyissä lauluissa, kuten esimerkiksi E. Leinon ja Larin-Kyöstin teksteissä.

Yleisimmät ja tavanomaisimmat aineistossa esiintyvät hellittelysanat ovat hellittelysana *kulta* sekä substantiivisesti käytetty *armas*. Ne kohdistuvat yleisimmin rakastettuun, mutta myös lapseen ja vanhempiin. Usein niihin liittyy läheistä yhteenkuuluvaisuutta korostava genetiivimäärite tai omistusliite, esimerkiksi *armaani*, *minun kultani*. Yksikön ensimmäisen persoonan omistusliitteen yhteydessä nimitys *kulta* esiintyy myös deminutiivimuodossa *kultaseni*. Omistusliitteen puuttuessa nimitys saa usein määritteekseen yksilöivyyttä korostavan adjektiivin *oma*, esimerkiksi *oma kulta*, *oma armas*. Vanhempia ja lasta tarkoittavissa nimityksissä *kulta* esiintyy myös sanaliiton jälkiosana, esimerkiksi *äiti kulta*, *lapsi kulta*. Seuraavat esimerkit kuvaavat nimitysten käyttöä lapseen, vanhempaan ja rakastettuun kohdistuneena:

Vanhemmasta:

Älä itke äitini,
älä äiti *kulta*,
vaikka vaan nyt isäni
on jo musta multa.

(J. Juteini: *Älä itke äitini*
Wächter1864:8; Valistus 1909: 66; Pesonen 1938: 153)

Lapsesta:

Onpa *kullan* lysti olla,
kultakehdoss' kellahdella,
Kuullella kehreäjälintuu.

(A. Kivi: *Sydämeni laulu*, Pesonen 1938: 161; Musica 5 – 6 1979: 32)

Hiljaa, hiljaa keinu kehto,
armaalleni taivaan lehto
 auvetkohon unessaan .
 Hiljaa kehto keinu vaan.

(Tuntematon: *Äidin laulu*
 Valistus 1909: 193)

Rakastetusta:

Lintu lensi oksalle
 lauloi niitä näitä.
 Tule joudu *oma kulta*
 että saatais häitä.

(*Suomalainen piirilaulu*
 Musica 5 – 6 1979: 123; MM 3 – 4 2006: 81)

Missä viivyt sä *armaani*,
 missä valkea orhisi?
 Joudu jo luokseni angervoisen!
 Vaiko jo löysit toisen?

(E. Leino: *Mirjamin laulu*
 Valistus 1909: 220)

Affektiivisilla nimityksillä määritteineen voidaan ilmentää tiiviisti vastakohtaisuuksia ja ristiriitaisia tunteita jopa saman lausekkeen puitteissa. Tällainen nimitys sisältyy aineistossa J. L. Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoista peräisin olevaan laulutekstiin *Torpan tyttö*, jossa tyttö rintamalta paenneesta sulhasestaan käyttää nimitystä *kurja sulho kulta*. Nimitykseen on kiteytyneenä ristiriitainen viha-rakkaussuhde:

Tee hauta mulle äitini!
 Jo päättyy päivät multa;
 paennut taistelua on
 tuo *kurja sulho kulta* – –

J. L. Runeberg: *Torpan tyttö*, suomennos
 (Valistus 1909:120–121)

Kuten edellisistä esimerkeistä käy ilmi, nimitykset sisältyvät vanhaan runouteen. Aineiston uudempiin teksteihin ei edellä mainittuja nimityksiä perheenjäsenistä käytettynä sisälly. Sen sijaan ihastuksen kohteesta käytettynä hellittelysana *kulta* esiintyy Pertti Reposen kirjoittaman laulutekstin *Kulta polkee fillarillain* otsikossa. Itse laulutekstissä käytetään nimeämiskohtees-

ta kuitenkin pronominia *hän*: *Metka hän on ja muusta nyt viis / me aina mennään yhdessä siis / mä runon kirjan kanteeni sain / hältä vain.* (MM 5 – 6 2006: 162.)

Joissakin lauluissa on nimitysten avulla saatu aikaan säälittelevä affekti. Tällöin ilmaus on yleensä sanaliitto tai yhdyssana, jonka jälkiosana on jokin sanoista *parka*, *raukka* tai *rukka*. Aineistoon sisältyvät nimitykset *äiti parka ja raukka* kansanrunoon *Syntymistään sureva* (Valistus 1909: 67; Pesonen 1938: 229), *poikarukka* murreasussa *poekarukka* A. J. Jalkasen laulutekstiin *Kallavesj* (Pesonen 1938: 211; Musica 5 – 6 1979: 39, nimityksen sisältävä säkeistö pelkästään oppikirjassa Musica 5 – 6) sekä *ukkoparka* T. Tupalan laulutekstiin *Lumiukko ostoksilla* (MM 3 – 4 2006: 68). Aineistoon sisältyvissä teksteissä säälivä tunne kohdistuu yleensä puhujaan itseensä:

Kukka liittyvi kukkahan,
rukka liittyvi rukkahan,
minnekkä liityn minä *Mirjam rukka*,
missä on Mirjamin kukka?

(E. Leino: *Mirjamin laulu*
Valistus 1909: 220)

Teksteille ovat myös yhteisiä erilaiset yksinjäämisen, orpouden, ikävän ja vierauden tunteet. Edellisessä Eino Leinon runossa *Mirjamin laulu* ikävöinnin kohteena on rakastettu, mikä on tullut esille jo aiemmin tässä luvussa samasta runosta esitetyssä tekstinäytteessä. Syy säälittelevän ilmauksen käyttöön voi olla myös kaipuu johonkin sellaiseen, mikä ei ole enää tavoitettavissa samanlaisena kuin ennen. Laulutekstissä *Kallavesj* puhuja ikävöi lapsuuttaan ja siihen kuuluneita asioita:

Kallavesj, Kallavesj,
poessa, poes on antimesj!
Tiäl ei outa *poekarukkoo*
äejil lämmin kalakukkoo
laovantaesi’ saonam piäl,
mitä viel, mitä viel.

(A. J. Jalkanen: *Kallavesj*
Musica 5 – 6 1979: 39)

Aineiston uusimpaan materiaaliin sisältyvässä laulussa *Lumiukko ostoksilla* itseään säälittelee fiktiivinen olento. Laulutekstin kuvitteellisuuden takana voi kuitenkin nähdä myös viestin sii-

tä, kuinka yksinäiseksi ja vieraaksi ihminen voi tuntea olonsa oudossa ympäristössä ihmispaljouden keskellä etenkin sellaisissa tilanteissa, joissa tarvitsee apua:

Lumiukko syöksyi kohti rullaportaita,
otsa oli hikinen ja olo kamala.
”Oijoi!” huusi. ”Mitä minä *ukkoparka* teen?”
Silloin joku työnsi hänet ulos pakkaseen.

(T. Tupala: *Lumiukko ostoksilla*
MM 3 – 4 2006: 68)

Maisa Krokfors tarkastellessaan Marjatta Pokelan tuotantoa kirjoittaa, että 1980-luvulla Pokelan Mörköoppera tuli myös aikuisten suosioon sen takia, että moni aikuinen tunnisti itsensä Mörkö-hahmon kautta. Mörkö-oopperassa tapahtui sama asia kuin monen suomalaisen elämässä siihen aikaan: muutto maalta kaupunkiin orpouden ja erilaisuuden tunteineen. (Krokfors 2003: 16.) Samansuuntainen tekstin monitasoisuus on mielestäni nähtävissä myös laulutekstissä *Lumiukko ostoksilla*. Kun vanhemmissa lauluteksteissä säälitteleviä ilmaisuja käytti ihminen itse, uusimmassa materiaalissa tunteet kanavoituvat fiktiivisen olennon kautta.

4.4. Kohdettaan kuvailevat bahuvriihyhdys sanat

Joskus nimeämisen painopiste on nimetyyn konkreettiseen kuvailuun. Tällöin nimi kertoo jostakin nimenkantajan luonteenomaisesta piirteestä tai ominaisuudesta. Aineistossa selkeäksi ryhmäksi kuvailevia nimityksiä erottuvat bahuvriihyhdys sanat, esimerkiksi *Mustaparta*, *arpinaama*, *valkotukka*, *hienohelma* ja *karvanuttu*. Ison suomen kieliopin määritelmän mukaan bahuvriihisanan kirjaimellisesti tarkoittama asia on tyypillinen sille olennolle, jota koko yhdysana tarkoittaa. Ne esiintyvät yleensä ihmisten tai muiden elollisten olentojen nimityksinä ja ovat suurimmaksi osaksi affektiivisia. Bahuvriihisanoja voi käyttää sekä adjektiivisesti että substantiivisesti. Adjektiivisesti käytettynä bahuvriihyhdys sanat muistuttavat adjektiivimäärittettä. (ISK 2004: 409, 410.) Esimerkiksi aineistossa P. J. Hannikaisen säveltämään ja sanoittamaan lauluun *Joulupukki* (Pesonen 1938:12; Musica 1 – 2 1975: 141; Musica 5 – 6 1979: 95; MM 3 – 4 2006: 239) sisältyvä nimitys *valkoparta vanha ukki* voitaisiin ilmaista myös muodossa *valkopartainen vanha ukki*. Substantiivisesti käytettynä bahuvriihisana toimii taas kontekstissään itsenäisenä nimityksenä (ISK 2004: 409), kuten esimerkiksi aineistoon sisältyvä, lapsesta käytetty nimitys *marjaposki* (Pesonen 1938: 44).

Jo edellä mainituista nimityksistä käy ilmi, että aineistoon sisältyvissä bahuvruiheissa tavallisia yhdyssanan edusosia ovat ruumiinosia sekä vaatekappaleita tarkoittavat sanat. Aineistossa yleisin bahuvruihinimityksen edusosa on *parta*, mutta myös sanat *tukka*, *pää*, *poski*, *naama* ja *rinta* esiintyvät aineistoon sisältyvissä bahuvruiheissa. Edusosana käytettyjä vaatesanoja ovat aineistossa taas *helma*, *kenkä*, *lakki*, *nuttu*, *sukka* ja *viitta*. Määriteosa luonnehtii sitten tarkemmin nimenkantajaa. Esimerkiksi nimityksessä *vaahtoparta* määriteosa *vaahto* paljastaa sen, että nimitystä on käytetty veden haltijasta, kun taas nimityksessä *kuuraparta* sana *kuura* liittyy nimityksen talveen.

Aineistossa esiintyy bahuvruihisanoja lasten nimityksissä, esimerkiksi *valkotukka* ja *marjaposki*, sekä fiktiivisten henkilöahmojen nimityksissä, kuten *Maitoparta*, *arpinaama*, *ruokorinta*, *vaahtoparta*, *hienohelma* ja *sinisukka*. Yleisiä bahuvruihisanat ovat myös personifikaatioissa, jotka käsitelen myöhemmin (ks. lukua 4.8.2). Aineistossa esiintyvissä bahuvruihisanoissa kuvailun taakse kätkeytyy etenkin lasta tarkoittavissa nimityksissä sekä leikkisyyttä että hellittelyä. Näin ollen nimitys samanaikaisesti nimeää kohteen, kuvailee kohdettaan ja kertoo vielä nimeäjän asenteesta nimettyyn:

Ii-ii itikaiset
pistelevät pahoin,
eikä silloin yhtäkään
ne jätä ehjin nahoin.

Ii-ii itikaiset
hyörivät kuin hullut,
äidin marjaposki on
kuin sodasta ois tullut.

(A. Rytkönen: *Itikoiden iltavirret*
Pesonen 1938: 44)

Nimitys *marjaposki* herättää monenlaisia mielikuvia. Lapsi on ollut ehkä poimimassa marjoja, ja häätäessään pois hyttysiä kasvoiltaan marjamehu on tarttunut käsistä poskiin. Tämä tulkinta tuntuu luontevalta, sillä maatalousyhteisössä lapset kävivät kesäisin marjassa. Nimityksen kielikuva kertoo näin ollen laulukirjan ilmestymisajan reaalitodellisuudesta. Nimitykseen liittyvä genetiivimäärite *äidin* paljastaa sen, että kysymys on lapsesta, mutta samalla ilmaisee myös hellittelyä nimityksen *marjaposki* tavoin.

Bahuvruihisanoja esiintyy aineistossa sellaisissa käyttöyhteyksissä, joissa ne voi ymmärtää vakiintuneiksi henkilönnimityksiksi. Laulutekstissä *Merirosvon taukojumppa* nimi-

tysten *Punaparta*, *Mustaparta* ja *Maitoparta* vakiintuneisuudesta kertoo ison alkukirjaimen käyttö:

Merirosvo *Punaparta* tuli Afrikasta,
purtensa hän yksin kiskoi mereen Saharasta.
Tappelussa ankarassa toinen käsi katkes,
huivi tippui silmille ja pussihousut ratkes.

Merirosvo *Mustaparta* ryösteli ja riehui.
Ameriikan rannikolla vesi vallan kiehui.
Pimeässä ammuskelu hurja oli leikki.
Luoteja sai väistellä myös papukaija Heikki.

Oli vielä yksi, jota rosvoikin ne pelkäs.
Saattoi käydä kalpaten, jos käänsit hälle selkäs.
Maitoparta, oliko hän tarua vai totta?
Ainut, joka tiesi, oli vanha laivarotta.

Merirosvon taukojumppa, lankun päällä varvistelu,
koukkukäsi kohti kantta, puisen jalan taivuttelu,
ravistele sukkaa! Taas ryöstökeikkaa pukkaa.

(R. Pietilä ja T. Salmela: *Merirosvon taukojumppa*
MM 1 – 2 2005: 113)

Nimeämistapa tuo tekstiin arkaaisen sävyn, sillä tällaista nimityyppiä esiintyy vanhoissa lisänimissä, joista pejoratiivisimmat, esimerkiksi *Harahuuli*, ovat ajan myötä karsiutuneet, osa on taas jäänyt elämään sukunimistössä, kuten esimerkiksi *Mustapäätä* > Mustonen (Mikkonen 1989: 303). Tekstissä *Merirosvon taukojumppa* nimet toimivatkin arkaaisen tyylivärin luojina muodostaen vastakohtan kertosaheen nykyaikaisille ilmauksille *ryöstökeikkaa pukkaa* ja *taukojumppa*.

Myös mytologian hahmojen maanitteluun liittyvät kuvailevat nimitykset luovat uuteenkin lauluun arkaaista sävyä. Vanha kansahan vetosi luonnonhaltijoihin erilaisin lahjoin, sanoin ja loitsuin, joiden tehoa vahvistettiin vielä lepyttelevillä nimityksillä (Kaisto ym. 2005: 33d):

Veden ukko *vaahtoparta*, älä ole saita.
Koukkuun uita edes salakoita.
Thyi, thyi! Ahti, kaloja meille anna.
Sul on mahti, kontilla niitä kannan.
Veden eukko, *ruokorinta*, ei oo järin kaita
Päällä hällä ahvenruohopaita.
Thyi, thyi! Ahti, kaloja meille anna.
Sul on mahti, kontilla niitä kannan.

Veden tyttö *hienohelma*, lumpeen kukan taittaa,
 Korvan taakse koristeeksi laittaa.
 Thyi, thyi Ahti, kaloja meille anna.
 Sul on mahti, kontilla niitä kannaa.

(J. Konola ja J. Rasinkangas: *Ahti*
 MM 1 – 2 2005: 33)

Aineistoon sisältyy Sinikka ja Tiina Nopolan lastenkirjasarjaan *Risto Räppääjä* liittyvä lauluteksti, jossa *Risto*, rumpuja soittava pieni poika, käyttää leikkiveristaan bahuvrühimuotoista liikanimeä *Nuudelipää* virallisen etunimen *Nelli* ohella. Nimityksen perusteena on Nellin nuudeleita muistuttavat hiukset (S. Nopola – T. Nopola 2000: 3). Nuudeli tarkoittaa nauhamakarooneja (PS s.v. *nuudeli*):

Asuu naapurissa toi *Nuudelipää*,
 sen seurassa mua joskus vähän jännittää,
 mutta sehän vasta on elämää,
 kun me *Nellin* kanssa leikitään.

(S. Nopola ja T. Nopola: *Tässä tulee Risto Räppääjä*)
 MM 3 – 4 2006: 131)

Terhi Malmivaara on tuonut esille ihmiseen viittaavia bahuvrühihydysanoja käsittelevässä tutkimuksessaan, että tyhmää henkilöä tarkoittavissa bahuvrühieissa tavallisin yhdyssanan edusosa on *pää*, kun taas sanan määriteosa vaihtelee, esimerkiksi *puupää*, *luupää* tai *simapää* (Malmivaara 2004: 350). Edellisen tekstin nimitystä *Nuudelipää* ei kuitenkaan ole käytetty kirjasarjassa pejoratiivisessa merkityksessä, vaan nimitys on pikemminkin syntynyt tarpeesta nimittää tuntematonta henkilöä jonkin henkilön ulkonäköön liittyvän asian perusteella. Kirjasta *Risto Räppääjä ja Nuudelipää* käy ilmi, että Risto käyttää nimitystä naapuriin muuttaneesta samanikäisestä tytöstä siten, että tyttö ei aluksi itse tiedä nimityksestään mitään (S. Nopola – T. Nopola 2000: 25, 94). Laulussa esiintyvä nimitys *Nuudelipää* on siis aluksi ollut niin sanottu seläntakaisnimitys (vrt. Ainiala ym. 2008: 249).

4.5. Affektinen johtaminen

Tyylillisen muotoilun keskeinen väline on affektinen johtaminen. Affektinen johtaminen on luonteeltaan tyylillisesti modifioivaa, jolloin johdokselle vaihtoehtoisena ilmaisukeinona voi olla sen kantasana. Affektisella johtamisella voidaan saada aikaan erilaisia sävyjä, kuten esimerkiksi hellittely, leikillisuus, emotionaalisuus, arkaaisuus sekä arkityylisyys. (ISK 2004: 221.)

Affektisia johdoksia ovat nimien deminutiiviset johdokset, joilla voidaan ilmentää paitsi pienuutta myös hellittelyä (Vesikansa 1977: 51). Aineistossa esiintyviä nimien deminutiivimuotoja ovat Kerttu > *Kerttunen*, Anna > *Annanen*, Liisa > *Liisukka* ja Liisa > *Liisi*. Kuten aiemmin jo todettiin, nimen deminutiivimuoto voi tekstissä vaihdella määritteen *pikku* tai kantanimen kanssa *Kerttu* / *Kerttunen* / *pikku Kerttu*. Näin aikaan saatu nimitysten variaatio ilmentää epävirallisuutta, tarvetta ilmaista hellittelyä sekä lyhyttä välimatkaa nimettyyn. Vastaavanlainen vaihtelu esiintyy aineistossa rakastetun nimenä esiintyvän nimen *Anna* kohdalla, joka A. Oksasen *Vilhelmistä* ja *Annasta* kertovassa balladissa *Koskenlaskijan morsiamet* esiintyy muodoissa *armas Annani* / *Anna* / *Annanen* säkeissä *Äl' armas Annani vaalene / Näin Anna äänteli hiljalleen / vaan Annasen poski on ruusuton*. (Pesonen 1938: 143).

Aineistoon sisältyviä deminutiivisia henkilönnimityksiä ovat sanan *lapsi* deminutiivimuoto *lapsonen* sekä deskriptiivikantainen johdos *tupukka* pienen lapsen hellittelynimenä. Molemmat edellä mainitut nimitykset sisältyvät samaan laulutekstiin *Taaton toivo lapsonen*, jossa sana *lapsonen* esiintyy jo laulun otsikossa ja *tupukka* säkeessä *Tuuti tuuti tupukkain* (Valistus 1909: 74–75; Pesonen 158–159). Lisäksi aineistoon sisältyvät deminutiiviset, tuleen liittyvät lapsen metaforiset hellittelynimitykset *kipinäinen* (SSA s.v. *kipinä*) ja *valkeainen* (PS s.v. *valkea*), joihin palaan tarkemmin metaforien käsittelyn yhteydessä (ks. lukua 4.8.1). Aineistossa esiintyy lapsen hellittelynimenä äänteellisen maalailun motivoimana myös adjektiivikantainen, sävyiltään deminutiivinen johdos *tummainen* (Vesikansa 1977: 72), jonka käsittelen tarkemmin eufemismien yhteydessä (ks. lukua 4.8.3).

Sisarusten toisistaan käyttämiä, luonteeltaan deminutiivisia sukulaisnimityksiä ovat aineistossa *sisko*, *veikko* ja *veikkonen*, joista *sisko* ja *veikko* esiintyvät myös propreina kuuluen etunimistöömme. Tekstissä *Unikuva* läpinäkyvien nimien *Veikko* ja *Sisko* käyttö luo herkästi mielikuvia sisarussuhteista, jolloin proprin ja appellatiivin välinen raja hämärtyy. Jääkin lukijan tulkittavaksi, onko *Veikko* seuraavassa tekstissä lapsen varsinainen nimi vai hellittelynimi:

Satoi tänään ensi lunta;
nukkuu *Veikko* nähden unta.
Hymyyn aukee pieni suu,
kouluhuolet unhottuu.

Sisko, Maija, Kalle, Heikki,
päivän ulkona he leikki
riemuissansa telmien;
nyt he uupui unehen.

Lasten posket punertuvat.
Reippaat talven unikuvat
katoavat häipyen,
hymy vain jää jäljellen.

(T. Lauha: *Unikuva*
Pesonen 1938: 88–89)

Toisessa säkeistössä perheen lapset on mainittu etunimillä, millä perusteella myös nimeä *Sisko* voi pitää tekstissä lapsen varsinaisena nimenä. On myös oletettavaa, että toisessa säkeistössä mainitaan kaikki perheen päivällä ulkona leikkineet lapset nimeltä. Näillä perusteilla ensimmäisessä säkeistössä mainitun nimen *Veikko* voi mielestäni tulkita myös *Kallen* tai *Heikin* hellittelynimeksi. Näin semanttisesti läpinäkyvillä nimillä ja nimien ryhmittelyllä aikaansaatu tulkinnanvaraisuus lisää laulun unenomaista tunnelmaa.

Affektisia johdoksia muistuttavia ovat lastenkielen kautta syntyneet muodosteet, joita aineistossa ovat isovanhempien nimitykset *ukki* ja *mummi* (ISK 2004: 222). Vesikansa luokittelee nimitykset *ukki* ja *mummi* deminutiivisiksi *i*-johtimella muodostetuiksi hellittelynimiksi, jotka kuuluvat samaan ryhmään kuin esimerkiksi nimitykset *isi* ja *kulti* (Vesikansa 1977: 54). Myös isoisän nimitystä *taata* on pidetty alkuaan lastenkieleen kuuluvana nimityksenä (Nirvi 1952: 125; SSA s.v. *taata*). Lastenkieliset nimitykset luovat emotionaalisuudellaan tekstiin läheisyyden ja lämmön tunteen:

Taata tekee taulaa,
äiti mulle laulaa,
voi mun *kiltti taatani*,
kun tekee hyvää taulaa.

Taata veistää sauvaa
äiti tuutii vauvaa;
voi mun *kiltti taatani*,
kun veistää sievää sauvaa.

Taata vanha nukkuu,
seinäkello kukkuu;
voi mun kiltti taatani,
kun helposti se nukkuu.

(Suomalainen kansanruno: *Taata tekee taulaa*
Pesonen 1938: 4)

On mahdollista luoda tekstin sisälle erilaisia affektisia tasoja käyttämällä emotionaaliselta la-
taukseltaan eri vahvuisia nimitysvariantteja. Seuraavassa tekstissä nimitys *isoäiti* on puhujalle
neutraalimpi nimitys kuin *mummi*. Tekstin perusteella syntyy käsitys, että *mummi* on todennä-
köisesti puhujan lapsuudessaan isoäidistään käyttämä nimitys, joka ilmestyy tekstiin puhujan
edetessä muistoissaan syvemmälle emotionaaliselle tasolle:

Kun olin pieni minimaalimies,
kai kuuden korkeintaan,
niin tein melkein mitä vaan,
kunhan pääsin mummolaan.
Sain hunajaa ja omenaa
ja lämpimän piirakan,
niitä mässäilin, kunnes äkkäsin
sen *isoäidin* hetekan!
Siinä päästä päähän hypittiin
ja patjalla pompittiin
ja höyhentyynyjä heitellen
me hauskaa pidettiin.

Hän uuden laulun opetti meille,
sen muistan vieläkin.
Voi jospa vielä uudestaan
syliin *mummin* pääsisin – –

(T. Mali: *Isoäidin heteka*
Musiikin mestarit 3 – 4 2006: 180)

Aineistoon sisältyy myös sävyltään arkaaisia johdoksia, joita ovat johtimella *-O*
muodostetut nimitykset *emo*, *neito* ja *sulho* sekä johtimella *-Ut* muodostetut nimitykset *poijut*
ja *immyt*. Vesikansa luokittelee nimitykset *emo*, *neito* ja *sulho* ylättyylisiksi deminutiiveiksi ja
nimitykset *poijut* ja *immyt* puhtaiksi, joskin harvinaisiksi, ainoastaan runokielessä esiintyviksi
deminutiiveiksi (Vesikansa 1977: 53–54).

Aineistossa edellä lueteltuja johdoksia sisältyy pääosin kansanrunouteen ja van-
haan taideronouteen. Nimitys *sulho* esiintyy Runebergin tekstissä *Torpan tyttö* ristiriitaisia

tunteita sisäänsä kiteyttävässä lausekkeessa *kurja sulho kulta* (Valistus 1909: 53). Nimitys *neito* yksilöivästi käytettynä sisältyy taas tunnettuun, P. J. Hannikaisen sanoittamaan lauluun *Lapsuuden toverille: Sä kasvoit neito kaunoinen / isäsi majassa / kuin kukka kaunis suloinen / vihreellä nurmella*. (Valistus 1909: 53; Pesonen 1938: 129; MM 3 – 4 2006: 73.) Tämä aineiston uusimpaankin oppimateriaaliin sisältyvä laulu pohjautuu Pajamon mukaan P. J. Hannikaisen vuonna 1881 Nurmeksessa muistiin merkitsemään 12-säkeistöiseen kansanlauluun *Lapsuuden muisto*, jonka pohjalta Hannikainen sitten muokkasi uuden kolmisäkeistöisen laulun (Pajamo 1999: 134–135). Suomen kielen perussanakirjan mukaan nimitys *emo* on äidin vanha ja runokielessä esiintyvä nimitys. Sitä käytetään myös personoivissa merkityksissä, kuten esimerkiksi *luontoemo*. (PS s.v. *emo*.) Aineistossa nimitys *emo* merkityksessä *äiti* sisältyy Eino Leinon tekstiin *Hiihtäjälapset: Emo huolella käy: eikö lapsia näy / kun ilta jo hangilla hämärtäy*. (Pesonen 1938: 95.) Personoivasti käytettynä *emo* esiintyy aineistossa nimityksessä *pilviemo*, jonka käsittelen tarkemmin personifikaatioiden yhteydessä (ks. lukua 4.8.2).

Nimitys *poijut* sisältyy aineistossa Kalevalan runoon *Marjatta, matala neiti: Marjatta, matala neiti / pyhä piika pikkurainen / pesi pienen poikuensa / kääri kääreliinahansa*. (Musica 5 – 6 1979: 98.) Nimitys *immyt* esiintyy taas vanhassa, Suomen ruotsinkielistä taidurunoutta edustavassa F. M. Franzénin (1772–1847) laulutekstissä *Lappalaisten laulu*, jonka käänös on Olli Vuorisen tekemä: *Juokse porosein / poikki vuoret maat / seista syödä saat / majall' impyein*. (Pesonen 1938: 208.)

Johdosten avulla voi luoda arkaaisia sävyjä myös uusiin teksteihin. Tällaisina tyyllittelyvälineinä on aineistossa käytetty erityisesti johtimella *-tAr* muodostettuja feminiinisiä nimiä ja nimityksiä. Iso suomen kielioppi mainitsee *tAr*-johdosten olevan käytöltään harvinaistuvia ja siten sävyiltään vanhahtavia. Niiden kantasana on tavallisesti sellainen nimitys, jonka muoto ei ilmaise tarkoitteen sukupuolta. (ISK 2004: 213–214.) *TAr*-johdoksia käytetään muun muassa arvoniminä, esimerkiksi *maaherratar*, tai kantasanalla ilmaistun henkilön puolison nimityksinä, esimerkiksi *kreivi > kreivitär*. Lisäksi *tAr*-johdoksia esiintyy sekä mytologisten ja runoudessa esiintyvien olentojen nimityksinä, kuten esimerkiksi *aallotar* ja *runotar* (Vesikansa 1977: 30; Hakulinen 2000: 182.) Aineistossa *tAr*-johdoksia esiintyy eniten juuri mytologisten hahmojen personoivassa nimeämisessä, esimerkiksi *kevätär*, *Päivätär* ja *Tuuletar*. Juhani Konolan kirjoittamassa laulutekstissä *Tapio* arkaaiset johdokset *Päivätär* ja *Tuuletar* korostavat uuden laulutekstin mytologista sisältöä:

Päivättären herätessä aamu valkenee,
aurinko taas kerran tienoon valaisee.

Suuret kuuset kumartaa, kun hallitsija käy.
 Metsän kuninkaalle voittajaa ei näy.
 Metsän valtias näin metsiä samoilee,
Tuuletar tietä lakaisee.
 Metsän valtias *Tapio* kun katseensa kohottaa
 Metsän hiidetkin kaikkoaa.

(J. Konola: *Tapio*
 MM 1 – 2 2005: 106)

Laulutekstissä *Tapion* arvovalta korostuu *Päivättären* valaistessa metsän ja *Tuulettaren* laikaistessa tien metsän kuninkaalle. Samalla korostuvat *Päivättären* ja *Tuulettaren* erityistehtävät metsän kuninkaan palvelijoina. Aineistossa esiintyy myös johdos *valtiatar* Sauvo Puhtilan laulutekstissä *Takapihan Gibraltar*. Lumilinnasta kertovassa laulutekstissä nimitystä *valtiatar* on käytetty arvonimen luonteisesti talven personifikaatiossa: *Hei, hei sinä takapihan Gibraltar / sinä linnamme vertaasi vailla / Sun on suojanas talven valtiatar / olet kestävä kallion lailla.* (Musica 5 – 6 1979: 132.) Tässä laulussa *tAr*-johdoksen käyttö korostaa itse nimeämiskohteen, *talven valtiattaren*, vaikutusvaltaisuutta ja voimakkuutta lumilinnan suojelijana.

Myös slangijohtaminen on affektiivista, jolloin periaatteessa johdoksen voi korvata sen kantasanalla (ISK 2004: 227). Aineistossa esiintyviä nimien slangijohdoksia ovat *Timppa*, *Pate*, *Late* ja *Kake*. Eri-ikäisten slangijohdosten käyttö antaa mahdollisuuden tyylyttelyyn ja tekstin sisällön korostamiseen samoin kuin arkaaisetkin nimeämistavat. Seuraavassa laulussa nimen *Timo* puhuttelumuodon *Timppa* käyttö luo tekstiin tuttavallisen sävyn. Samalla tekstin toimija nousee etualalle ja erottuu selkeästi virallisilla nimimuodoilla nimetyistä lapsista, jotka jäävät joululahjojen odottajina tekstissä taustalle:

Timppa-tonttu ahkera, tekee joululahjoja.
 vasaralla koputtaa, työ on oikein mukavaa.

Näin hän maalaa autoja, punaisia ruskeita
 paloauto *Panulle*, rekka-auto *Antille*.

(R. Ollaranta ja M. Simojoki: *Timppa-tonttu*
 MM 1 – 2 2005: 200)

Puhuttelunimi *Timppa* ei tunnu 2000-luvulla enää kovinkaan modernilta slanginimitykseltä. Kiviniemen mukaan slanginimityksissä ajallisesti, paikallisesti ja yhteisöllisesti ovatkin muodikkaita yleensä vain tietyt pääteainekset. Esimerkkinä hän mainitsee nimen *Risto* nykyaikaisen slangivariantin *Rise*, jota ei vielä olisi käytetty muutama vuosikymmen sitten. (Kiviniemi

2006: 256.) Nykyisin myös nimen *Timo* slangivariantit *Timbe*, *Timpe* tai *Tinde* tuntuvat varianttia *Timppa* uudenaikaisemmilta (ks. *Timon* lempinimiä Saarikalle – Suomalainen 2007: 755). Nimivariantin *Timppa* käyttö edellisessä laulussa on hyvin ymmärrettävissä siltä pohjalta, että laulu ei ole aivan uusi, vaan se sisältyy Ritva Ollarannan ja Maija Simojoen jo 1980-luvun alussa laatimaan opetusmateriaaliin Muksut musiikkimaassa (Ollaranta – Simojoki 1982: 35), josta se on otettu 2000-luvun materiaaliin.

Oppikirjassa Musiikin Mestarit 1 – 2 on samalla aukeamalla kaksi merirosvoista kertovaa tekstiä. Toisessa tekstissä on käytetty slangivariantteja *Pate*, *Kake* ja *Late*, toisessa taas vanhoja liikanimiä muistuttavia bahuvriihinimiä *Mustaparta*, *Maitoparta* ja *Punaparta*. Verrattaessa tekstejä toisiinsa niissä piirtyvät selkeästi erilaiset henkilökuvat: vanha nimeämistapa luo kuvan arkaaisista henkilöihahmoista, kun taas slangivariantit moderneista nykyaikajan toimijoista. Nimeämistapa vaikuttaa siis keskeisesti tekstin tyylin rakentumiseen:

Merirosvo *Punaparta* tuli Afrikasta,
purtensa hän yksin kiskoi mereen Saharasta.
Tappelussa ankarassa toinen käsi katkes,
huivi tippui silmille ja pussihousut ratkes.

(R. Pietilä ja T. Salmela: *Merirosvon taukojumppa*
MM 1 – 2 2005: 113)

Mä olen merirosvo *Pate*.
Mun kaveri on nimeltänsä *Late*.
Me yhdessä laivoja kaapataan
ja ryöstösaaliit jaetaan.

Mä olen merirosvo *Pate*.
Mun isäni on *kapteeni Kake*.
Hän kauppalaivoja rosvoaa
ja sitten huutaa: ”Hei huraa!”

(H-M. Pesonen: *Merirosvolaulu*
MM 1 – 2 2005: 112)

Slangivarianttien käyttö voi heijastaa myös ajan kasvatuskulttuuria. Edellä olevassa tekstissä *Paten* isä *Kake* on nimetty samantyyppisellä slangivariantilla kuin lapset *Pate* ja *Late*. Nimi-varianttien samanlaisuus ilmentää nykyaikaiselle kasvatuskulttuurille tyypillisiä vertaissuhteita vanhempien ja lasten välillä. Auktoriteettieroa laulussa taas ilmentää isän nimeen liittyvä nimikemäärte *kapteeni*.

4.6. Tyylittelyä nimivarianteilla

Saman nimen eri varianteilla voidaan laulutekstiä värittää tyylillisesti ja samalla korostaa laulun kulttuurisen ja yhteisöllisen kontekstin tyypillisiä piirteitä. Tässä luvussa tarkastelen kolmen aineistoon sisältyvän nimiryhmän käyttöä edellä mainituista näkökulmista käsin. Nimiryhmät ovat *Lauri / Lassi / Late*, *Liisa / Liisi / Liisukka* sekä *Juhani / Jussi / Jussa*.

Nimien *Lauri*, *Lassi* ja *Late* käytössä kantanimi *Lauri* sopii hyvin tekstiin, jossa puhutaan lapselle vakavista asioista:

Maailma on niin lavea,
pikku, pikku Lauri!
 Siin' on monta loukkoa,
 pikku, pikku Lauri.

(Z. Topelius: *Pikku Lauri*, suomennos
 Valistus 1909: 51; Pesonen 1938: 8)

Nimen *Lauri* puhutteluasua tai hellittelymuotoa *Lassi* Kustaa Vilkuna luonnehtii sävyllään taas Lauria poikamaisemmaksi (Vilkuna 1990: 109–110). Laulutekstissä *Lassin tupa* nimivariantti korostaakin hyvin lapsen iloa lumileikeissä joululoman alettua:

Loppui *Lassin* koulu
 alkoi tulla joulu.
 Äiti antoi luvan
 tehdä pienen tuvan.

Lassi jätti taulut,
 kynät, kirjat, laulut,
 joutuisasti juoksi
 lumitörmän luoksi.

Lassi pallot kiersi
 kinoksesta viersi,
 niitä laitti, liitti
 minkä päivää riitti.

(A. Pärnänen: *Lassin tupa*
 Valistus 1909: 39)

Kun ottaa huomioon Valistuksen laulukirjan ilmestymisajan, voi olettaa, että nimivariantti *Lassi* on laulussa todella lapsen puhuttelunimi, sillä Kiviniemen mukaan viralliseen almanakaan nimi pääsi vasta vuonna 1950 (Kiviniemi 2006: 301). Kun nimien puhuttelumuodot pää-

sevät käyttöön virallisina niminä, tarvitaan tilalle uusia epävirallisia nimivariantteja. Tätä kehityskulkua osoittaa aineistossa esiintyvä nimen *Lauri* slangivariantti *Late*, joka oppikirjassa Musiikin mestarit 1 – 2 on merirosvon nimenä, kun taas nimi *Lassi* on kirjassa personoidun roolihahmon, ensimmäisellä luokalla olevan pussikarhupojan virallisena nimenä. Kuten edellä tuli jo esille, slangivariantti *Late* ilmentää seuraavassa laulutekstissä nykyaikaisuutta yhdessä muiden puhekielisten sanojen ja morfologisten piirteiden kanssa. Samalla se virallisista nimi-asuista riittävästi poikkeavana sopii hyvin merirosvon nimeämiseen:

Mä olen merirosvo Pate.
Mun kaveri on nimeltänsä *Late*.
Me yhdessä laivoja kaapataan
ja ryöstösaaliit jaetaan.

(H-M. Pesonen: *Merirosvolaulu*
MM 1 – 2 2005: 112)

Aineistossa nimien *Liisa*, *Liisi* ja *Liisukka* käyttö tuo hyvin esille erot aikuisten ja lasten nimeämisessä, sillä aineistoon kuuluvissa oppikirjoissa nimen *Liisa* deminutiivisilla varianteilla *Liisi* ja *Liisukka* on nimetty pelkästään lapsia. Sen sijaan nimi *Liisa* esiintyy aineistossa sekä aikuisen että lapsen nimenä. Jo aiemmin tuli esille, että Immi Hellénin vuodelta 1898 peräisin olevassa laulutekstissä *Joulukirkkoon* deminutiivinen nimivariantti *Liisi* ilmentää nimenkantajan olevan lapsi (ks. lukua 3.1.1). Laulussa ero aikuisten ja lasten nimeämisen välillä tulee korostuneesti esille, sillä lapsia vanhemmat henkilöt on nimetty tekstissä kansanomaisemmilla nimivarianteilla *Taavetti*, *Tiina* ja *Miina*. Voisi olettaa, että nimeä *Liisi* on laulutekstissä käytetty *Liisan* puhuttelumuotona, joka sopii hyvin lapsen puhuttelunimeksi pienuutta ja hellyyttä ilmaisevan deminutiivisuutensa vuoksi.

Aineiston uusimmassa oppimateriaalissa deminutiivisia nimiä *Liisi* ja *Liisukka* on käytetty personoidun roolihahmon, ensimmäisellä luokalla olevan pussikarhutytön nimeämiseen. Aineiston perusteella voisi päätellä, että nimi *Liisi* on kirjassa roolihahmon virallinen nimi: *Olen Liisi, ekaluokkalainen / mulla kova on meno päällä / laulan leikin ja tanssin joka säällä*. (MM 1 – 2 2005: 8.) Edellistä päätelmää voisi perustella sillä, että nimi *Liisi* tuli viralliseen nimipäiväkalenteriin vuonna 1973 (Kiviniemi 2006: 303). Nimivariantti *Liisukka* on taas oppikirjassa *Liisin* puhuttelunimi, mikä käy ilmi kirjan kuvituksesta (MM 1 – 2 2005: 5, 162). Tässä on siis havaittavissa samansuuntainen ilmiö, mikä tuli esille jo nimien *Lauri*, *Lassi* ja *Late* yhteydessä: puhuttelumuotojen päästyä virallisiksi nimiksi tarvitaan uusia epävirallisia nimimuotoja lempinimiksi.

Nimeä *Liisa* on käytetty lapsen viittaavana Immi Hellénin tekstissä *Jouluiltana*. Perusteita neutraalin nimivariantin valinnalle laulutekstiin voisi löytää laulun sisällöstä, jonka keskeisenä aiheena on oppia antamaan omastaan toiselle ihmiselle. Näin ollen neutraalin nimen *Liisa* käyttö laulutekstissä ei johda lukijan ajatuksia pois tekstin keskeisestä sanomasta, antamisen ilosta:

Äiti joulupuuron keittää
Liisaan silmäyksen heittää.
 Siitä ilot saat sä paraat
 muille iloa kun varaat.
 Niukka naapurissa lie,
 sinne kystä vie.

(Immi Hellén: *Jouluiltana*
 Musica 3 – 4 1977: 94)

Kolmantena nimiryhmänä tarkastelen nimen *Juhani*, *Jussi* ja *Jussa* käyttöä aineistossa. Kuten luvussa 3.1.1 tuli jo ilmi, laulussa *Joulukirkkoon* lasten nimet *Juhani* ja *Liisi* erottuvat selkeästi aikuisten kansanomaisia nimivariantteja *Taavetti*, *Tiina* ja *Miina* vasten. Nimi *Jussi* esiintyy aineiston uusimmassa oppimateriaalissa laulussa *Ahti*. Laulun otsikon ja sisällön näennäinen ristiriita selittyy sillä, että sanoitus on tehty kirjaan sisältyvän, *Juhani Rasinkankaan* säveltämän laulun *Ahti* melodiaan:

Pikku *Jussi* tuumi, että mukava on olla,
 kun saa soittaa laulut pianolla.

(J. Itkonen: *Ahti*
 MM 1 – 2 2005: 183)

Kirjasarjan Musiikin mestarit opettajan materiaalissa on kerrottu, että edellä esitetyssä laulutekstissä nimi *Jussi* viittaa laulun säveltäjään *Juhani Rasinkankaaseen* (s.1960). Opettajan kirjassa laulun esittelyn yhteydessä säveltäjä muistelee mieleen painuneena kokemuksena pianoesiintymistään Tapio Rautavaaralle. Rasinkangas oli ollut tällöin 9-vuotias. (Kaisto ym. 2005: 183a.) Nimeä *Jussi* on laulutekstissä käytetty siis *Juhanin* puhuttelunimenä, ei virallisena nimenä, mikä biografinen tieto vahvistaa lauluun sisältyvän nimen *Jussi* tuttavallisuuden ja läheisyyden leimaa. Aineistoon sisältyy myös nimi *Jussa*, jonka Vilkuna mainitsee nimen *Johannes* pohjoissuomalaiseksi variantiksi (Vilkuna 1990: 93). Nimi sisältyy Usko Kempin säveltämään ja sanoittamaan lappiaiheiseen lauluun *Jussa joikaa Pallaksella*:

Hankitietä näin poro nulkkaa
 vetää *Jussan* uutta pulkkaa.
 nun-nun-nun-nun nuu.
 Revonlieskat korkealle
 leimahtavat taivahalle
 nun-nun-nun-nun nuu.
 Nousee edessä Pallas,
 majassa kaikki nukkuvat kai
Jussan iloinen joiku
 hereille heidät kuitenkin sai.

(Usko Kemppi: *Jussa joikaa Pallaksella*
 Musica 3 – 4 1977: 150)

Kirjailija voi korostaa henkilöahmon kuulumista tiettyyn ryhmään antamalla tälle nimen, joka on kyseiselle ryhmälle tyypillinen (Ainiala ym. 2008: 336). Edellisessä laulutekstissä nimivariantin *Jussa* käyttö lisääkin laulutekstin uskottavuutta ja affektista tehokkuutta yhdessä muun Lappiin liittyvän tai saamelaisperäisen sanaston kanssa, johon kuuluvat esimerkiksi hölkkäämistä tarkoittava verbi *nulkata* (Hakulinen 2000: 381) ja tunturin nimi *Pallas* (mts. 382).

4.7. Kielellä leikittely

Myös kielellinen leikittely ja äänteellinen maalailu nimillä ja nimityksillä tuovat laulutekstiin oman tyylivärinsä. Aineistossa tavallisia kielellisen leikittelyn keinoja ovat alku- ja loppusoinnun käyttö, äänteellinen toisto sekä vokaaliväreillä maalailu. Kielellä leikittelyyn liittyy leikillisyyden ohella usein myös hellittelevä sävy:

Minäpä olen se pikkuinen poika
 se *mamman oma "Matti"*
mummon "mussu", ja *taaton "tassu"*
 ja *Maijan "marakatti."*

(V. Joukahainen: *Mammanpojan laulu*
 Valistuksen laulukirja 1909: 41)

Äänteellisesti tai rakenteellisesti toisiaan muistuttavat nimet saattavat kirjallisuudessa ilmaista nimenkantajien erityistä yhteenkuuluvuutta. Tämä on tullut esille muun muassa tutkimuksessa, jossa Saara Tikkala selvitti nimien käyttöä Anni Swanin nuorisoromaaneissa (Tikkala 2005). Samahan ilmenee myös edellisen tekstin hellittelynimien käytössä, jossa äänteellisellä

samankaltaisuudella korostetaan pienen pojan läheistä yhteenkuuluvuutta muiden perheenjäsenten kanssa.

Muita aineistoon sisältyviä, affektiin vaikuttavia kielileikkejä ovat riimitellyt *Aitolan Auno* ja *Taitolan Tauno* tuntemattoman kirjoittajan laulutekstissä *Pesäntekoleikki* (Valistus 1909: 196; Pesonen 1938: 55), *Polle* ja *Olle* tuntemattoman tekijän tekstissä *Ratsastusmarssi* (Valistus 1909: 130) sekä *Ressu* ja *Tessu* Larin-Kyöstin kirjoittamassa samannimisessä laulutekstissä (Pesonen 1938: 49–50). Kielileikin tuloksena syntynyt nimi *Taitolan Tauno* synnyttää helposti kantajaansa liittyviä positiivisia konnotaatioita yhdistyessään appellatiiviin *taito*. Kaikki edellä mainitut riimitellyt kuvaavat erilaisia ystävyysliittoja, joissa toinen osapuoli voi olla myös eläin. *Ratsastusmarssissa Polle* on hevosen nimi: *Astuppa Polle / tässä tulee Olle*. (Valistus 1909: 130.) Laulussa *Ressu ja Tessu* nimi *Tessu* kuuluu taas koiralle: *On pojan nimi Ressu / on kiltti koira Tessu*. (Pesonen 1938: 49.) Edellisissä säkeissä eläinten nimet ovat siis merkittävästi vaikuttaneet henkilönnimien äänteellisen asun muotoutumiseen, ja nimien samankaltaisuus korostaa ystävyysliittojen kiinteyttä.

Kielileikin tuloksena syntyneet ilmaukset ovat usein värikkäämpiä ja tuoreempia verrattuna käytössä yleistyneisiin konventionaalisiin puhuttelusanoihin ja nimityksiin. Seuraavassa tekstissä äänteellisen leikittelyn tuloksena syntyneet nimet *Ruu* ja *Raa* luovat tekstiin arvoituksellisuutta:

Peikkojen metsään
päivätanssin aikoihin,
karvainen peikkokansa
kokoontuu.
Mummu Ruu ja Pappa Raa
villin tanssi aloittaa,
peikkoperheen karvatassut
rytmien rummuttaa.

(R. Järvenpää: *Mummu Ruu ja Pappa Raa*
MM 1 – 2 2005: 104)

Kielellisen leikittelyn kautta voi mahdollisesti syntyä uusia nimiä henkilönnimistöön, jolloin ilmiötä voi mielestäni verrata uusien nimien syntymiseen lastenkielen kautta, esimerkiksi *Miia* < *Mirja* (Kiviniemi 2006: 256–257). Kirjallisuuden hahmot voivatkin tukea nimien valintaa ja olla joskus jopa valinnan pääasiallisena perusteena (Kiviniemi 2006: 213). Tässä yhteydessä mainittakoon, että Väestörekisterikeskuksen nimipalvelun mukaan nimen *Ruu* on Suomessa vuodesta 2000 nykypäivään asti saanut 12 lasta: seitsemän poikaa ja viisi tyttöä (Väestörekisterikeskus 2008).

4.8. Kielikuvat affektin luojina

4.8.1. Metaforat

Lakoffilaisittain selitettynä metafora muodostuu kahdesta käsitteestä, joita nimetään termeillä lähdealue ja kohdealue. Metaforassa lähdealueen jokin ominaisuus tai joitakin ominaisuuksia siirretään koskemaan myös kohdealuetta. Tällöin monet käsitekentät nähdään toisten käsitekenttien kaltaisina, jolloin näistä puhuttaessa käytetään ilmauksia, jotka varsinaisesti kuuluvat mallina olevaan käsitekenttään. Esimerkiksi seuraavassa lauseessa rahan ominaisuudet siirretään myös ajan ominaisuuksiksi: *Aika on rahaa*. Lakoff nimittää tätä ilmiötä invarianssihypoteesiksi. (Koski 1992: 15; Haavisto – Kotilainen 1998: 7.) Metaforilla ei kuitenkaan voida luoda kohdealueesta aukotonta kuvaa, sillä ne korostavat asioiden tiettyjä puolia ja piilottavat taas toisia. Käyttäessään metaforaa puhuja valitsee, mitä puolia kohteesta haluaa tuoda esille, mitkä taas häivyttää. (Onikki 1992: 35; Arola 1998: 87.) Aineistossa metaforia esiintyy etenkin hellittelynimityksissä. Metaforan ansiosta nimityksestä tulee emotionaalisesti tavanomaisista ilmausta tehokkaampi, ja sen affekti siis vahvistuu. Aineistossani esiintyy runsaasti yhtäältä lapsista, toisaalta rakastetusta käytettyjä metaforisia hellittelynimiä.

Aineistoon sisältyvissä lasten hellittelynimissä yleisiä ovat kasvimetaforat. On ymmärrettävää, että maaseudulla hellittelymetaforien kuvasto saatiin juuri luonnosta (Asplund – Forstadius 1989: 3). Aineistossa kasvimetaforat sisältyvätkin juuri agraariaikaan ajoituihin laulukirjoihin. Peruskoulun uusissa teksteissä niitä ei enää tapaa. Aineistossa esiintyviä lasta tarkoittavia kasvimetaforia ovat nimitykset *kukka*, *kevätvirpi*, *umpu*, *tertunen* ja *lilja*. Hoidon tarve ja hentous sopivat yhtä lailla ominaisuuksina pieneen lapseen kuin kasviinkin. Kun näitä ominaisuuksia halutaan korostaa, kasvin nimen käyttö lapsen hellittelynimenä on ymmärrettävää. Monet lapsista käytetyt metaforiset hellittelynimet esiintyvät kehtolauluissa, jolloin nimityksen yksilöivyyys korostuu, sillä hellittelyhän kohdistuu juuri siihen tuuditettavaan lapseen. Nimitysten affektia ja yksilöivyyttä korostavat usein vielä nimityksen saamat määritteet:

Taaton toivo lapsonen,
kasva hento hymyten,
äidin kukka pieno,
kevätvirpi vieno.

(A. Pärnänen: *Taaton toivo lapsonen*
Valistus 1909: 74; Pesonen 1938: 158)

On huomionarvoista, että edellä luetelluista hellittelynimistä suurin osa on käytössä myös henkilönniminä. Tähän on varmasti vaikuttanut sanojen semanttisen sisällön sopivuus lapseen. Todiste edellisen laulun vaikutuksesta nimen valintaan löytyy Eero Kiviniemen kirjasaan esittelemästä aineistosta, johon hän on koonnut henkilöiden omia nimivalintojen perusteita. Aineistossa eräs henkilö kertoo saaneen nimensä edellä olevan laulun mukaan. Kyseisen henkilön äiti oli kuullut laulun vuonna 1938 jossakin koulun juhlassa, ja sanayhdistelmä *kevätvirpi vieno* oli johtanut siihen, että henkilö oli saanut nimekseen *Vieno Virpi Anneli*. (Kiviniemi 2006: 221.)

Aineistoon sisältyvällä kasvimetaforalla *taimitarhan lilja* voi nähdä yhteyksiä Raamattuun. Nimitys sisältyy Antti Rytkösen kirjoittamaan *Kehtolauluun*:

Kehto keinuu hiljaa
tuuli tuutii viljaa,
tuuti, tuuti *valkeaista*
taimitarhan liljaa.

(A. Rytkönen: *Kehtolaulu*
Pesonen 1938: 163)

Laulussa sana *taimitarha* viittaa Raamatun kielikuviin, joissa ihminen nähdään taimena Jumalan taimitarhassa. Esimerkiksi Jesajan kirjaan sisältyy säe *He ovat taimia minun tarhassani*. (R 1992, Jes. 60:21.) Myös Psalmien kirjasta löytyy vertaus ihmisestä taimena, jonka Jumala on istuttanut itseään varten. (R 1992, Ps. 80: 16). Samat kielikuvat tulevat esille myös Runebergin kirjoittamassa lastenvirressä, johon sisältyvät seuraavat säkeet: *Mä taimi olen sun tarhassas / ja varten taivasta luotu*. (VK 1986, nro 490: 4.) Edellä olevaan *Kehtolauluun* kätkeytyy sama ajatus kuin Runebergin lasten virteen: lapsi on lainaa taivaasta. Laulussa liljan valkoisen värin voi katsoa ilmentävän lapsen viattomuutta ja puhtautta.

Lapsesta käytettyjä luonnosta saatuja metaforisia nimityksiä ovat aineistossa myös lintumetaforat *nurmilintu* ja *västaräkki*, jotka molemmat sisältyvät vanhaan kansanrunoon: *Nuku, nuku nurmilintu / väsy, väsy västaräkki / kyllä varis vaivan tuopi / pääskyläinen päänalaisen*. (MM 3 – 4 2006: 88.) Pikkulintumetaforat sopivat lapseen hyvin, sillä sekä lapsi että pikkulintu ovat molemmat pieniä ja avuttomia. Laulussa lapsen ja luonnon yhteys korostuu siinä, että linnut tuovat lapselle erilaisia asioita. Suomen kansan vanhoissa runoissa (SKVR) teksti esiintyy monenlaisina versioina, joista esimerkiksi eräässä *harakka tuo punaisen hamehen ja korpilintu korvatyynyn* (SKVR XIV n:o 611). Variksen tuoman vaivan voisi

muun kansanrunouden perusteella tulkita tarkoittavan ahavoitunutta ihoa, *variksen saappaita*, jotka lapset saivat juostessaan avojaloin ulkona liian varhain keväällä (ks. esim. SKVR XIII 4 n:o 12032). Eräässä toisessa versiossa (SKVR XIV n:o 604) varis taas tuo *vaipan*, mikä tarkoittaa tässä yhteydessä *peittoa* (Vuorela s.v. *vaippa*).

Metaforan pohjana olevien käsitteiden yhteinen ominaisuus voi vaihdella luonteeltaan konkreettisesta abstraktiin. Varsin konkreettinen ominaisuus on vauvasta käytetyn hellittelynimen *tupakkarulla* pohjana, sillä ovathan sekä kapaloitu lapsi että tupakkarulla eräänlaisia käärojä:

Tuu, tuu, *tupakkarulla*,
mistäs tiesit tänne tulla?
Tulin pitkin Turun tietä,
hämäläisen härkätietä.

(Suomalainen kansanruno: *Tuu, tuu, tupakkarulla*
Pesonen 1938: 6; Musica 1 – 2 1975: 90)

Hämäläinen-Forslundin mukaan suomalaisten kehtolaulujen alkusoluna ovat yksinkertaiset tavut, esimerkiksi *aa, aa, piis, piis, tuu, tuu*. Näiden jatkoksi kasvoi vähitellen runoa, mutta alkutuuditus säilyi. Koska kehtolaulut noudattivat myöhäisiin aikoihin kalevalanmittaa, sääteli alkusointu runokuvien valintaa. (Hämäläinen-Forslund 1987: 115.) Tämä on nähtävissä myös laulussa *Tuu, tuu, tupakkarulla*.

Lapsen ainoalaatuisuus ja tärkeys vanhemmilleen korostuvat käyttämällä lapsen nimityksenä jotakin kallisarvoista esinettä tai aarretta tarkoittavaa sanaa kuten aineistossa esiintyvä metaforanimitys *helmi*. Ilmiöllä on juuria vanhassa kansanrunoudessa. Aineistoon sisältyvässä Kalevalan tekstissä esiintyvät Marjatan pojasta käytetyt nimitykset *kultainen omena* ja *hopeainen sauva*. Nimitykset korostavat lapsen erityisyyttä, mutta samalla omistustiiteineen myös äidin syvää kiintymystä lapseensa:

Marjatta, matala neiti, pyhä piika pikkarainen,
piiletteli poiuttansa, kasvatteli kaunoistansa,
kullaista omenuttansa, hope'ista sauvoansa
sylissänsä syöttelevi, käsissänsä kääntelevi.

(Kalevala: *Marjatta, matala neiti*,
Musica 5 – 6 1979: 98–99)

Joskus metaforan pohjana voi olla abstraktiasia. Jo aikaisemmin esillä olleessa tekstissä *Taaton toivo lapsonen* vanhempien valoisat ja toiveikkaat ajatukset lapsen tulevaisuudesta kiteytyvät nimitykseen *toivo*: *Taaton toivo varttuu, äidin riemu karttuu*. (Pesonen

1938: 159.) Tulevaisuuden toivona lapsi nähdään myös J. H. Erkon laulutekstissä *Tuuditan tulisoroista*, jossa lapsen metaforiset nimitykset *tulisoroinen*, *kipenäinen* ja *valkeainen* liittyvät tuleen. Lasta ja tulta yhdistävänä asiana on laulutekstissä valo, sillä lapsi nähdään tulevaisuuden valona:

Tuuditan *tulisoroista*
kipenäistä kiikuttelen.
 Vaalin pientä *valkeaista*,
 Luojan lasta liikuttelen.

Tuudin lasta maan valoksi
 en vahingon valkeaksi,
 tuudin toivojen tuleksi,
 työn jaloisen jatkajaksi.

(J. H. Erkko: *Tuuditan tulisoroista*
 Pesonen 1938: 160)

Laulutekstissä tulee hyvin esille se, kuinka metaforisessa nimityksessä korostetaan metaforan pohjana olevasta käsitteestä jotakin puolta. Tulella voi saada aikaan myös pahaa. Niinpä laulussa korostetaan, että lasta tuuditellaan tulevaisuuden rakentajaksi, ei vahingon tekijäksi. Lauluteksti sisältää vanhaa sanastoa. Nimitys *tulisoroinen* esiintyy Kalevalassa ja tarkoittaa *tulikipinää* (Turunen s.v. *tuli*). Sana *kipenäinen* on deminutiivimuoto sanasta *kipenä*, joka merkitsee niin ikään *kipinää* (SSA s.v. *kipinä*). *Valkeainen* on taas deminutiivi sanasta *valkea*, ja sitä on käytetty laulutekstissä substantiivisesti merkityksessä *tuli* (PS s.v. *valkea*). Yhdistävä ominaisuus lapsen ja edellä mainittujen tuleen liittyvien käsitteiden kanssa on siis myös pieni koko.

Rakastetun hellittelynimityksinä esiintyy aineistossa sekä kasvi- että lintumetaphoria. Näitä ovat *mesimarja*, *kielo*, *ruusu*, *marjanen*, *angervoinen*, *lintu*, *lintunen*, *pääsky* ja *pulmu*. Deminutiivijohtimet lisäävät nimityksen hellittelevää sävyä. Nimityksiin liittyy lähes poikkeuksetta yksikön ensimmäisen persoonan omistusliite, mikä korostaa nimityksen yksilöivyyttä ja kohdistumista yhteen ainoaan henkilöön:

Tula tuulan tuli-tuli tei,
 emme erkane konsana ei!
Mesimarjani, *pulmuni*, *pääskyni mun*,
 paras aarteeni oot sinä mun, minä sun,
 mitä toivoisin minä muuta!

(Larin-Kyösti: *Tuulan tei*
 Valistus 1909: 176–177)

Kivipelto on analysoinut suomalaisten tangotekstien sisältämiä metaforia. Hän toteaa, että rakastetun nimityksiin liittyy usein eräänlainen saavuttamattomuus. Tässä yhteydessä hän viittaa Jukka Ammondtiin, joka katsoo suomalaisten iskelmien, erityisesti tangon, rakentuvan samalle pohjalle kuin suomalainen kansanrunous. Keskeisiä niissä kaikissa ovat yksinjäämisen tunteet, ja kaipuu onneen elää haaveena. Rakastetun kohtaaminen on mahdollista vain ajatuksissa. (Kivipelto 1998: 52.) Ilmiö tulee esille myös aineistossa joissakin vanhoissa teksteissä rakastetusta käytettyjen kasvimetaforien yhteydessä. Rakastettua tarkoittava kukka kasvaa jossain kaukana, ja rakastetun kohtaaminen tulevaisuudessa on laulajan mielessä elävä haavekuva:

Kaukana laidassa tuoksuvan lehdon
kieloni kaunis kasvaa mun.
 Siellä se muistaa kulkijapoikaa,
 tullessa illan ja lempeän kuun.

Siellä se kasvaa, varttuvi mulle,
 luoksensa kerran ma palajan.
 Varjele Luoja, laidassa lehdon
kieloa kainoa, omaani mun.

(K. Luukkonen: *Kulkijan kukka*
 Valistus 1909: 113)

4.8.2. Personifikaatiot

Nyky-suomen sanakirjan mukaan personifikaatio tarkoittaa elollistamista, henkilöintiä ja olenointia (NS s.v. *personifikaatio*). Personifikaatiossa siis jokin ei-inhimillinen nähdään inhimillisenä, ja personoinnin kohteena voi olla yhtä lailla konkreettinen kuin abstraktinenkin asia, kuten esimerkiksi *auto* ja *tuuli*. Aineistossani laulun affektin muodostumisen kannalta keskeisiä ovat juuri abstraktien ilmiöiden ja asioiden personifikaatiot, joita esittelen tässä luvussa. Lakoffin ja Johnsonin luokittelun mukaan personifikaatio kuuluu ontologisiin metaforiin, joiden perusajatus on se, että abstrakteista asioista puhutaan ikään kuin ne olisivat konkreettisia ja käsin kosketeltavia (ks. esim. Haavisto – Kotilainen 1998: 8). Abstrakteista asioista tuleekin paremmin ymmärrettäviä, kun niiden takana nähdään personoitu, inhimillinen toimija (Kivipelto 1998: 64).

Joillakin käsitteillä ja käsityhmillä on kyky vetää läheisyyteensä uusia ilmauksia ja muodostaa näin ympärilleen synonyymisluonteisia sanaryhmiä. Näiden käsitteiden nimeämiseen eivät tavanomaiset ilmaukset tunnevoimakkuudeltaan riitä, joten ne vetävät ympä-

rilleen uutta, ilmaisuvoimaisempaa ainesta toimien näin attraktiokeskuksina. (Nirvi 1936: 38.) Attraktioteoria on sovellettavissa aineiston personifikaatioihin, sillä lauluteksteissä erottuu selvästi aihepiirejä, jotka ovat vetäneet puoleensa personointeja. Tällaisia attraktiokeskuksia ovat vuodenajoista erityisesti *talvi*. Myös ihmisen mieltä kiehtovat luonnonilmiöt, kuten esimerkiksi *kaiku*, *tuuli* ja *ukkonen*, esiintyvät teksteissä personifikaation kohteina. Koska tämän työn puitteissa ei ole mahdollista käsitellä kaikkia aineistoon sisältyviä personointeja, rajoitun seuraavassa edellä mainittujen attraktiivisten keskusten tarkasteluun.

Abstrakteissa asioissa personifikaation kohteita on usein lajissaan vain yksi. Tällöin yksilöinnin tarvetta ei varsinaisesti enää ole, vaan nimitysten avulla pyritään pikemminkin luomaan personoinnin kohteesta värikäs ja konkreettinen henkilökuva. Tältä pohjalta on ymmärrettävää, että sama abstraktinen kohde on personifikaatiossa saanut osakseen useita kuvailevia, erilaisiin käyttötilanteisiin sopivia nimityksiä.

Personoivassa nimityksessä elävä ja eloton yhdistyvät. Konkreettisesti tämä näkyy aineistossa sellaisissa personifikaatioissa, joissa nimityksenä on bahuvriihiyhdyssana. Nämä nimitykset ovat metonymisia, mikä tarkoittaa sitä, että tavanomaisen ilmauksen sijasta käytetään kohteesta jonkin siihen läheisesti liittyvän asian nimeä (Kangasniemi 1997: 80). Niinpä seuraavassa tekstissä talven nimityksissä esiintyvien yhdyssanojen alkuosa liittyy talveen ja edusosa taas ihmiseen. Kuten työssä aiemmin jo tuli esille, edusosana aineiston bahuvriiheissa on useimmiten ruumiinosaa tai vaatekappaletta merkitsevä sana. Personoivat nimitykset ovat pitkälle henkilöiden saamien vanhojen lisänimien kaltaisia, mihin personifikaation teho perustuukin:

Rati-riti-ralla
tuli talvihalla
kuuraparta, tuiskutukka
lumiviitta, harmaasukka
rati-riti-ralla
sellainen on halla.

M. Konttinen: *Talvihalla*
(Pesonen 1938: 18; Musica 1 – 2 1975: 123;
Musica 5 – 6 1979: 94; MM 3 – 4 2006: 69)

Talvi on aikojen kuluessa herättänyt ihmismielessä monenlaisia mielikuvia. Talven personifikaatioita sisältyykin kaikkiin oppikirjoihin tai oppikirjasarjoihin lukuun ottamatta Wächterin laulukirjaa, joka talvea keskeisemmin tuo esille kevään ja kesän tulon, jolloin maa vapautuu talven kahleista. Tämän voi katsoa ilmentävän kansallisuusaatetta ja vapautta

kehittää kansan omaa kieltä ja kulttuuria. Talvilaulujen runsaus etenkin agraariajan laulukirjoissa selittyy taas osittain sillä, että talvisin lapset olivat koulussa ja opetukseen tarvittiin sisällöllisesti ajankohtaista aineistoa. Kuten aikaisemmin tuli jo esille, työlaulut liittyivät taas useimmiten kesään, jolloin lapset osallistuivat kesäloman aikana maatalon töihin. Talven persoivien nimitysten runsautta voi selittää myös sillä, että valkea lumi pimeän syksyn keskellä vaikuttaa syväälle ihmisen mieleen.

Lauluteksteissä talvella on monet kasvot: syystalvi, sydäntalvi ja kevättalvi henkilöidään aineistossa erilaisin nimityksin. Talven ajatellaan olevan viisas vanhus, joka säätelee lumen tulon: *talvi vanhus valkea* tuo lunta, ja *Pohjan Ukko* pudistelee untuvia. Koska lapset odottavat talvea päästäkseen lumileikkeihin, talvi on myös odotettu vieras, josta lapset käyttävät seuraavassa tekstissä nimityksinä paitsi bahuvriiheja *lumikenkä* ja *valkoparta* myös nimitystä *ukko*. Sen voi nähdä tässä yhteydessä kunnioittavana nimityksenä, sillä Nirvin mukaan isovanhempien nimitykset, joihin myös nimitys *ukko* on lukeutunut, ovat lapsille affektiltaan mieluisia (Nirvi 1944: 34):

Terve laskiainen,
vanha ystäväinen,
lumikenkä, valkoparta huurteinen!
Sua odotimme,
siksi riemuitsemme,
käyös *ukko* piirihin nyt kanssamme!

(Tuntematon: *Terve laskiainen*
Pesonen 1938: 91–92)

Sellaiset talveen liitetyt kuvailevat yhdyssanat kuin *kuuraparta* ja *valkoparta* kertovat nimityksen *ukko* ohella siitä, että varsinainen talvi on useimmiten mielletty maskuliiniseksi hahmoksi. Myös talven pakkaseen liittyvät nimitykset ovat maskuliinisia, kuten esimerkiksi *hurja pakkasen poika* ja *pakkasherra*. Vanhoissa kansanrunoissa pakkasen oli ilkeä hahmo, jonka tihutöitä vastaan suojauduttiin loitsujen avulla (Harva 1957: 110). Tämä pakkasen ilkeä karaktääri on selvästi näkyvässä pakkasen nimityksessä vanhassa suomalaisessa kansanrunossa, joka on otettu uusimpaan oppimateriaaliin:

Pakkanen pahansukuinen
läksi merta kylmämähän,
aaltoja asettamahan.

(*Suomalainen kansanruno*
Musiikin mestarit 1 – 2, 2005:131)

Sen sijaan myöhemmissä lauluteksteissä pakkaneen nähdään positiivisena talvisen sään aikaansaajana ja ylläpitäjänä, *pakkasherrana*. Nurkissa paukuttava pakkasherra sopi hyvin yhteen Pesosen laulukirjan ilmestymisajalle tyypillisen kasvatusihanteen, lasten reippaaksi karaisemisen kanssa (Virtanen 1991: 113), kun taas uusimmassa materiaalissa pakkasherra nähdään salaperäisenä ja äänettömästi liikkuvana talven tekijänä:

Helmikuu on tullut,
tulleet valkohanget,
pakkasherra nurkissa jo paukuttaa.
Kaikki jotka elää
unestansa herää
suksin kelkoin hangelle he kiiruhtaa.

(Tuntematon: *Terve laskiainen*
Pesonen 1938: 91–92)

Pian sataa lunta,
pehmeää kuin unta.
Talven valtakunta
meitä odottaa.
Pakkasherra varpaillaan,
hiipii yli maan,
sirottelee huurretta
lumikoristaan.

(T. Kallioniemi ja S. Raikunen: *Pakkasherra*
MM 1 – 2 2005: 132)

Aineisto sisältää myös sellaisia talveen liittyviä nimityksiä, joissa talvi on saanut feminiinisen hahmon. Talven tuloa ennakoivaa hallaa on kutsuttu nimityksillä *tytti valkeainen* ja *hallaneitonen*, jotka affektisina deminutiivijohdoksina vaikuttavat henkilöahmon karakterisointumiseen. Aineistoon sisältyy myös lumisateeseen liittyvänä nimityksenä *pilviemo*, jonka sylistä lumihiihtaleet leijailevat maahan. Vanhan sukulaisnimityksen *emo* käyttö personoivana nimityksenä luo tekstiin läheisyyden ja lämmön tunteen, vaikka puhutaankin lumisateesta:

Nyt *pilviemo* jäädä voi,
pois maahan leijatkaa!
Näin kidejoukko karkeloi,
kun tuuli tuivertaa.

(M. Hela: *Lumihiihtaleitten laulu*
Pesonen 1938: 89)

Nimitykselle *pilviemo* voisi nähdä jatkumona uudemman lumisateen nimityksen *valkea mummo* (Huovi 1999: 60). Viimeksi mainittu nimitys ei kuitenkaan sisälly tämän työn aineistoon. 1970-luvun oppimateriaaliin sisältyy laulu *Takapihan Gibraltar*, jossa talven personifikaatiossa on käytetty feminiinijohdosta *valtiatar*. Kuten affektiivisten johdosten käsittelyssä jo tuli esille, johtimella *-tAr* muodostettuja johdoksia käytetään muun muassa arvovaltaisten henkilöiden nimeämiseen (ks. lukua 4.5). Nimitys korostaakin laulutekstissä nimeämiskohteen vaikutusvaltaisuutta lasten lumilinnan lujana, mutta samalla hieman etäisenä suojelijana. Lisäksi sävyiltään arkaainen johdos *valtiatar* ja historiallisesti merkittävän paikan nimellä nimetty *Gibraltar*-lumilinna sopivat myös tyylillisesti hyvin yhteen:

Hei, hei sinä takapihan Gibraltar
 sinä linnamme vertaasi vailla!
 Sun on suojanas *talven valtiatar*,
 olet kestävä kallion lailla.
 Lumilinnamme tornissa hulmuua
 jalon aatteen ylpeä viiri.
 Sitä sukkaa ei siskokaan viedä saa,
 niin on päättänyt veljesten piiri.
 Hei, hei, sinä takapihan Gibraltar,
 linna jäinen ja pystypäinen.

(S. Puhtila: *Takapihan Gibraltar*
 Musica 5 – 6 1979: 132)

Aineistossa esiintyvissä talveen liittyvissä personoivissa nimityksissä on määrättyä symmetriaa. Kun syystalven halla näyttäytyy tytön hahmoisena ja varsinainen talvi *Pohjan Ukkona*, niin seuraavassa tekstissä kevättalvi on kevään tieltä vetäytyvä *Pohjan prinssi*. Kevääntulon aikaansaajana on taas feminiininen luonnonhenki, *tAr*-johdoksella nimetty *kevättär*, jonka konkreettisena ilmentymänä ja lähettinä laulutekstissä on pieni tyttö:

Ens' *kevättären* viestin
 toi tänne tyttö pienoinen,
 tuo sinisilmä sievin
 ja sisko vuokkojen.

”Kas vaan jo päivä paistaa,
 noin pilven päältä pilkistää.”
 Näin *Pohjan prinssi* haastaa:
 ”En siksi tänne jää.

Voi hyvin pieni paiste mun
 taas vuoden päästä näen sun.”
 Vei hältä viime suutelon.
 Nyt oikein kevät on.

(Tuntematon: *Kevättalven tarina*
 Pesonen 1938: 105–106)

Vuodenaikojen lisäksi muutamat ihmismieltä askarruttavat luonnonilmiöt ovat saaneet aiheuttajakseen henkilöhaahmon. Tällaisia luonnonilmiöitä ovat kaiku, ukkonen ja tuuli. Aineistoon sisältyvissä teksteissä kaiku on saanut feminiinisen haahmon. Aleksis Kiven *Metsämiehen laulussa* kaiku on *metsän impi, hienohelma* (Pesonen 1938: 115–116; *Musica* 3 – 4 1977: 27; *MM* 3 – 4 2006:95) ja Topeliuksen laulutekstissä *Kaiku* taas *metsän soma ja tarkka tyttönen*, luonnon äänen ruumiillistuma (Valistus 1909: 102–103; Pesonen 1938: 58–59). Uusimmassa materiaalissa ukkosen aiheuttajana nähdään mytologian Ukko ylijumalan ohella *luontoherra*:

Luontoherra murisee, se merkin mulle antaa:
 Parasta on sisään mennä, kohta myrsky alkaa.

(J. Tynnininen: *Ukkosmyrsky*
MM 3 – 4 2006: 22)

Aineistoon sisältyvistä vanhoista loitsuista käy ilmi, että luonnonvoimiin on pyritty vetoamaan erilaisin henkilönnimityksin, jolloin lauluihin syntyy erilaisia affekteja. Vanhoissa loitsuissa puhuteltiin tuulta nimityksin *tuulen ukko*, *tuulen akka*, *mies musta*, jotka korostivat loitsun maagista tunnelmaa:

Tuulen ukko, *Tuulen akka*. Tuulen ukko, tuulen akka.
 Nouse tuuli tuulemahan, vihkurit vetelemään.

Miestä mustoa rukoilen suuren tuulen nostajaks.
 Suuren tuulen nostajaksi, sään rajun rakentajaks.

(Kansanruno / Sanna Kurki-Suonio: *Tuulen nostatus*
MM 5 – 6 2006: 44)

Seuraavassa tekstissä tuuleen vedotaan taas ystävänä hellittelynimen omaisella metaforalla *kultanen kukka*. Kyse on siis eräänlaisesta kaksinkertaisesta metaforasta. Tuuli on personoitu,

ja sen lisäksi siitä on käytetty mielistelevää nimitystä, joka muistuttaa ihmisestä hellittelyniminä käytettyjä kasvimetaforia:

Tuuli *kultanen kukkani*,
 Jo nyt lakkaile
 Kuule kumminkin huutoni,
 Älä hakkaile
 laivaa kaunista karille,
 kussa kultani kuolis!
 Suru surkea surmaavainen
 Multa muodon vuolis.

(Tuntematon: *Merimiehen morsian*
 Wächter 1864: 6)

4.8.3. Kiertoilmaisut

Joskus ilmaistava asia on affektiltaan niin voimakas, että se täytyy kiertää jotakin muuta, lievempää ilmaisua käyttämällä. Tällöin on kysymys kiertoilmaisusta eli eufemismista. (NS s.v. *eufemismi*.) Koska eufemismissa pyritään affektin heikentämiseen, se on Nirvin mukaan siinä suhteessa vastakohtainen ilmiö attraktioilmiölle, jossa pyritään taas vahvistamaan affektia. Eufemismissa puhujalla on ilmaisemisen tarve, mutta puhuja ei käytä arkaluonteisia normaali-ilmauksia, vaan puhuu verhoten ja mielellään sellaisin ilmaisin, joihin liittyy jokin positiivinen sivumielle. (Nirvi 1936: 41.)

Kuten työni alkuluvuissa jo tuli esille, tyypillisiä voimakasaffektisia, kiertoilmaisuja vaativia nimeämiskohteita olivat ennen petoeläimet, joiden varsinaista nimeä joko kartettiin eläimeen kohdistuvan pelon vuoksi, tai sitten eläimestä käytettiin riistan toivossa mielisteleviä nimityksiä. Kiertoilmaisujen keskeisiä motivaatioita olivat siis pelko ja lepytely. (Sivonen 2006: 400.)

Voimakasaffektisen käsitteen *kuolema* ympärille on syntynyt monia personifikaatioita, joista jotkin ovat samalla myös eufemismeja. Jyrkkää rajaa aineistoon sisältyvissä kuoleman nimityksissä eufemismin ja pelkän personifikaation välille on vaikea vetää, sillä kaikki nimitykset myös verhoavat ja pehmentävät kohdettaan jossain määrin. Aineistoon sisältyviä, kuolemasta käytettyjä nimityksiä ovat *Mana*, *Tuoni*, *Nurmi-Tuomas*, *tuonen herra*, *tuonelan impi* ja *tummainen tuutija*, joista selkeästi eufemistisia ovat *tummainen tuutija* ja *Nurmi-Tuomas*. Suurin osa edellä luetelluista nimityksistä esiintyy vanhoissa kehtolauluissa.

Nykyajan näkökulmasta kuolema-aiheiset kehtolaulut saattavat tuntua julmilta, mutta lapsen kuolema ei ollut ennen yhtä harvinainen kuin nykyään. Aineellisen puutteen keskellä saatettiin jopa ajatella, että lapsen olisi parempi kuolla. Tuonela kuvataankin monissa kansanrunoissa kotoisaksi ja lempeäksi paikaksi, jossa lapsen on parempi olla kuin täällä maailmassa. (Asplund – Forstadius 1989: 3–4.) Niin seuraavassa tekstissä lapsen uneen tuuti-jaksi kuvitellaan kuolema nimityksellä *tummainen tuutija*:

Tuuti, tuuti tummaistani
tummaisessa tuutusessa
tummaisella tuutijalla
tuvan tummaisen sisässä.
Tupa suuri tuonelassa
manalla majat avarat.

(Kanteletar: *Tuuti lasta tuonelahan*
Valistus 1909: 177; Pesonen 1938: 160–161)

Tekstissä tulee hyvin esille vokaalivärillä maalailu. Myös lapsen hellittelynimi *tummainen* on valittu kuoleman personoivan nimityksen *tummainen tuutija* mukaisesti. Tekstissä siis tehostetaan affektia *u*-vokaalin tummalla sävyllä. Ilmiö korostuu hyvin, jos nimityksiä vertaa jo aiemmin hellittelymetaforien yhteydessä käsiteltyjen kehtolaulujen säkeisiin *Tuuti, tuuti valkeaista / taimitarhan liljaa* tai *Vaalin pientä valkeaista / Luojan lasta liikuttelen*, joissa molemmissa lapseen liitetyt kielikuvat liittyivät tavalla tai toisella valoon ja taivaaseen (ks. lukua 4.8.1). Näissä säkeissä affektia väritetään taas *a*-vokaalilla.

Hämäläinen-Forslund esittää kehtolauluissa esiintyvistä kuoleman personifikaatioista toisenlaisen näkökulman: kuoleman mainitsemisella kehtolaulussa oli tarkoituksena lapsen kuolemalta varjeleminen, ei välttämättä kuolemaan tuutiminen. Kuoleman samoin kuin erilaisten tautien uskottiin kohtelevan lempeämmin, jos siihen suhtauduttiin kaivattuna ystävänä. (Hämäläinen-Forslund 1987: 117–118.) Näkökulma on siis samansuuntainen kuin R. Nirvin petoeläinten kiertonimityksiin liittyvä näkemys petoeläimen miellyttämisestä hellytelynimin.

Aineistoon sisältyvistä kuoleman nimityksistä nimi *Nurmi-Tuomas* on selkeä kiertoilmaus. Eufemismiksi sen selittää myös Toivo Vuorelan kansanperinteen sanakirja (Vuorela s.v. *Nurmi-Tuomas*). Hämäläinen-Forslundin mukaan nimitys *Nurmi-Tuomas* kuuluu nimitysten *Hiekka-Heikki*, *Savi-Samuli* ja *Manalan Matti* tavoin niihin kuolemaa merkitseviin nimityksiin, jotka kuuluvat lähinnä lapsille tarkoitettuun uskomusperinteeseen. Näiden kuolemaa merkitsevien hahmojen joukkoon on kuulunut aluksi myös nykyinen satuolento

Nukku-Matti, jonka suurimpana esikuvana pidetään saksalaisen E.T.A. Hoffmannin *Sandmannia*, *Hiekkamiestä* (Hämäläinen-Forslund 1987: 115–116).

Edellä mainitut nimet ovat metonyymisiä nimityksiä, joiden ymmärtämiseen löytyi viitteitä kansanrunoudesta. Nimityksen *Nurmi-Tuomas* ymmärtämistä tukee seuraava vanha kansanruno, joka ei kuitenkaan kuulu aineistoon:

Yks on ylkä miu tytöllä;
se on sorja soran poika,
Hiekka-Heikki, Nurmen Tuomas,
sille soisin tyttäreni!
Nuku nuku nurmen kukka,
vaivu valkija kananen,
vaivu maalle valkijalle,
nuku nurmelle hyvälle.

(SKVR XIII 4 / n:o 11311
Kehtolauluja ja viihdytyslukuja)

Runossa sana *nurmi* liittyy kuolemaan metonyymisesti, sanotaanhan joskus myös *nukkua nurmen alla* tarkoittaessa kuolleena olemista (PS s.v. *nurmi*). Lisäksi sana herättää positiivisia affekteja, sillä vihreä, nuori nurmi on hyvä paikka nukkua. Näin kuoleman käsite nimityksessä *Nurmi-Tuomas* pehmenee siihen liittyvien positiivisten sivumielteiden avulla. Samalla perusteella jo aiemmin esitelty, aineistoon sisältyvä lapsen hellittelynimi *nurmilintu* saa myös kuolemaan liittyvän ulottuvuuden, vaikka tämä ei aineistoon sisältyvästä kansanrunosta *Nuku, nuku nurmilintu* suoranaisesti käykään ilmi. Nimityksen liittymiselle kuolemaan löytyy kuitenkin perusteita aineiston ulkopuolelta seuraavasta vanhasta kansanrunosta, jossa *hyvän nurmen* ja *nuoren nurmen* lisäksi kuolemaan metonyymisesti liittyviä, positiivisia mielleyhtymiä herättäviä lausekkeita ovat *muhija multa* ja *helijät hiekat*:

Nuku pois sie *nurmellintu*,
väsy pois, sie västäräkki
nuku nurmelle hyvälle,
koavu moalle kaunoselle,
silmille helijät hiekat
suun piälle muhija multa
ja nurmi nuori katteheksi.

(SKVR XIII 4 / n:o 11307
Kehtolauluja ja viihdytyslukuja)

Leea Virtasen mukaan eurooppalainen kansanusko on vuosisatoja elänyt vuorovaikutuksessa kristinuskon kanssa. Ihmisen tietoisuudessa kansanuskon ainekset sulautuivat kristillisiin näkemyksiin niin saumattomasti, ettei eroa aina edes havaittu. (Virtanen 1991: 232.) Seuraavassa aineistoon sisältyvässä kehtolaulussa esiintyvät kristinusko ja kansanuskomukset rinnakkain, sillä *taivas* edustaa metonymisesti Jumalaa ja nimitys *Nurmi-Tuomas* taas kansanuskomuksen mukaisesti kuolemaa. Tuudittajan mieli kehdon ääressä on valoisa, sillä *Nurmi-Tuomas* nukkuu, ja ajatukset suuntautuvat luottavaisesti lapsen tulevaisuuteen. Sitä nimityksiin kätkeytyy korkea ajallinen, affektinen ja avaruudellinen ulottuvuus:

Taaton toivo, lapsonen,
kasva, hento hymyten!
Äidin kukka pieno,
kevätvirpi vieno.

Tuuti tuuti tupukkain,
nyt on kevät lapsellain;
käkikin jo kukkuu,
Nurmi-Tuomas nukkuu.

Äiti siunaa umpuaan,
taatto ohjaa rakkaintaan
kohti taivon rantaa.
Taivas turvan antaa.

Tuuti lullaa terttusein,
päivä paistaa lapsellein,
taaton toivo varttuu.
Äidin riemu karttuu.

(A. Pärnänen: *Taaton toivo lapsonen*
Valistus 1909: 74–75; Pesonen 1938: 158–159)

5. NIMET OPETUKSESSA

5.1. Henkilönnimet opetusvälineinä

Suomessa vuosina 1972–1977 asteittain toteutetun peruskoulu-uudistuksen (Lampinen 1998: 217) myötä musiikin opetuksen pohja laajentui monella tasolla. Opetussuunnitelman tavoitteiden mukaisesti musiikin opetukseen tuli laulamisen lisäksi sisältyä myös soitinmusiikkia, musiikin kuuntelua, musiikkiliikuntaa ja luovaa ilmaisua. Uusien opetussuunnitelman perusteiden mukaan opetus ei myöskään saanut rajoittua mihinkään ahtaaseen tyylikäsitykseen, vaan ohjelmistoa tuli laajentaa siten, että siihen sisältyy kaikki ajankohtainen musiikki. (Kouluhallitus 1971:1.) Tämän johdosta oppikirjojen lauluvalikoimat alkoivat tyyllisesti laajentua, ja oppikirjoihin sisällytettiin myös populaarimusiikkia. Musica-sarjaan sisältyvät esimerkiksi *Vesivehmaan jenka* (Musica 5 – 6 1979: 66) ja *Kalastaja-Eemelin valssi* (Musica 5 – 6 1979: 36) sekä vastaavasti 2000-luvun oppimateriaaliin taas Juha Vainion sanoittama laulu *Vanhoja poikia viiksekkäitä* (MM 3 – 4 2006: 10).

Opetuksellisen pohjan laajenemisen myötä laulukirjat muuttuivat musiikin oppikirjoiksi ja alkoivat sisältää laulujen lisäksi muutakin musiikin opetusmateriaalia, joka usein sijoitettiin kirjoissa omille metodisivuilleen. Huomattava osa peruskoulun oppikirjoissa käytetyistä henkilönnimistä sisältyykin kirjoissa metodisiin yhteyksiin: henkilönnimet toimivat opetusvälineinä niin rytmin hahmottamisessa kuin säveltapailun opettamisessa. Molemmissa aineistoon kuuluvissa peruskoulun oppimateriaaleissa henkilönnimiä käytetään edellä mainituissa tarkoituksissa. Lähtökohtana on, että oppilas taputtaa oman nimensä rytmin ja oppii tunnistamaan ja kirjoittamaan sen nuottikuvana:

Ul-la-Ma-ri

□ □

El-li E-lo-maa

| | □ |

(Musica 1 – 2 1975: 10)

Muita Musica-sarjassa samanlaisessa opetuksellisessa tarkoituksessa käytettyjä nimiä ovat *Matti, Maija, Verner, Kalle Kiiski ja Katariina Kanttila*. Nimillä leikitellään myös lorussa yhdistämällä ne kahteen säveleen:

KII- PE-LI KAA- PE-LI

VIR- TA-SEN AA-PE-LI

KAA- LI-A KUU- LI-A

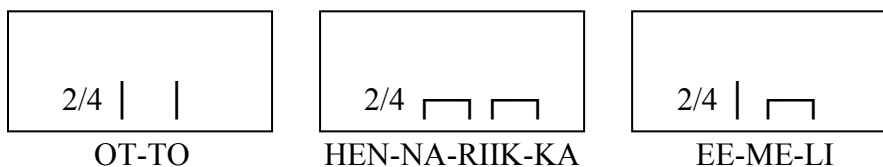
LAH- TI-SEN JUU- LIA

TÄL- LIK-KI TYL- LIK-KI

KEK- KO-SEN KYL- LIK-KI.

(Musica 1 – 2 1975: 32)

Oppikirjassa Musiikin mestarit 1 – 2 on myös tehtäviä, joissa nimet täytyy yhdistää vastaavaan rytmilaattaan. Nimien avulla opitaan leikinomaisesti, kuinka eri tavoin esimerkiksi 2/4 tahtilaji voi koostua. Laattoihin yhdistettäviä nimiä kirjassa ovat *Anna-Stiina, Eemeli, Henna-Riikka, Jaakko, Janita, Kim, Otto, Ruut, Saara, Samuli ja Tommi*, mutta ne vaihdetaan luokalla olevien oppilaiden nimiksi. Jokainen oppilas kirjoittaa oman nimensä vastaavan rytmilaatan alle esimerkiksi seuraavasti:

(MM 1 – 2 2005: 21)

Molemmissa peruskoulun oppikirjasarjoissa käytetään hyödyksi henkilönnimiä myös säveltapailunimien opettamisessa. Alkusoinnun avulla pyritään helpottamaan nimien muistamista. Nimien *Dora, Rea, Mika, Fabian, Sohvi* ja *Lasse* taakse kätkeytyvät säveltapailunimet *do, re, mi, fa, so* ja *la* (Musica 1 – 2 1975: 60, 62). Tässä on kysymys eräänlaisesta kielileikkiin ja kirjan kuvitukseen yhdistyneestä personifikaatiosta.

Oppikirjassa Musiikin mestarit 3 – 4 tätä leikkittelyä laajennetaan opettajan kirjaan sisältyvässä ohjeistuksessa, joka liittyy oppilaan kirjassa oleviin laulutehtäviin. Niinpä

esimerkiksi *Doris DO:n* koira on nimeltään *Domingo* ja *Reija RE:n* mies *remontti-Reiska*. *Laura ja Lauri LA:n* lapset ovat *Larissa ja Lasse*. Myös säveltapailunimi *ti* saa taakseen henkilöhahmoina *Timo TI:n* ja trapetsitaiteilija *Tiina TI:n*. Hahmot personoituvat Musica-sarjaa voimakkaammin, sillä ne liittyvät juonelliseen tarinaan *Laulupuusta*. Laulupuu on tarinassa nuottiviivastoa symbolisoiva kerrostalo, jonka asukkaita edellä mainitut, personoidut säveltapailunimet ovat. (Romppanen 2006: 157–159.)

Myös joihinkin varsinaisiin lauluihin sisältyy nimillä leikittelyä, jolla on selkeä opetuksellinen tavoite. Tällaiset laulut on sävelletty ja sanoitettu juuri määrättyä opetuksellista tavoitetta varten. Seuraavan laulun avulla harjoitellaan soitinten tunnistamista (Cederlöf ym. 1975: 20–22). Tekstissä leikitellään alkusoinnulla, joka helpottaa soitinten nimien muistamista:

Pirjon isä on *pianisti*
hän saa soittaa pianoa.

Villen isä on *viulisti*
hän saa soittaa viulua.

Sepon isä on *sellisti*
hän saa soittaa selloa.

(M. Arvola-Rantanen: *Isien orkesteri*
Musica 1 – 2 1975: 21)

Teksti houkuttelee keksimään tarpeen mukaan lisää nimiä ja soittimia, ja laulua on mahdollisuus muokata luokan oppilaiden nimien mukaan, esimerkiksi *Tuijan isä on tuubisti*, *Kirstin isä on kitaristi* jne.

Nimien vaihdettavuus ja kielellä leikittely ovatkin juuri peruskoulun oppikirjojen tyypillisiä välineitä rytmikan, säveltapailun ja muiden musiikkitietoon liittyvien asioiden alkeisopetuksessa. Esimerkiksi alla olevaa Ester Ahokaisen tekstiä *Soudetaan saareen* käytetään hyödyksi säveltapailun opetuksessa. Opettajan kirjan ohjeen mukaan runoon sisältyvät henkilönnimet voidaan vaihtaa luokkatovereiden nimiksi ja laulun keskiosa voidaan esittää myös puhuen, jolloin nekin oppilaat, joiden musiikilliset valmiudet eivät ole vielä kehittyneet, voivat osallistua laulun esittämiseen. (Annala ym. 1977: 16–17.)

Mennään marjaan
soudetaan saareen.
Tuula tuopi tuokkoset
Kaija kantaa koppaset
Sami-poika soutajaksi
Pekka peränpitäjäksi.

Minä itse kukaties,
olen paras päällysmies.

(E. Ahokainen: *Soudetaan saareen*
(Musica 3 – 4 1977: 13)

Lauluteksti *Soudetaan saareen* on peräisin Ester Ahokaisen vuonna 1976 ilmestyneestä lastenrunokirjasta *Iloinen riimikirja* (Ahokainen 1976: 51). Kirjan kannessa olevien tietojen mukaan kirjan syntymiseen vaikutti vuonna 1975 pidetyssä lastenkirjallisuusseminaarissa annettu julkilausuma kotimaisen lastenkirjallisuuden, erityisesti riimirunojen puolesta. Runo *Soudetaan saareen* on otettu oppikirjaan alkuperäisessä muodossaan lukuun ottamatta nimeä *Sampsa*, joka on oppikirjassa muutettu nimeksi *Sami*. Tähän muutokseen on todennäköisesti ollut syynä pyrkimys helpompaan äänneasuun. Lisäksi *Sami* oli 1970-luvulla kolmanneksi suosituin pojannimi (Saarikalle – Suomalainen 2007: 722).

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa korostetaan musiikin osa-alueiden yhdistämistä ehyiksi oppikokonaisuuksiksi (Opetushallitus 2000: 98). Joskus sävel, rytmikka ja lauluun yhdistetty liikunta voivat tukea jonkin verbaalisen asian muistamista. Seuraavassa laulussa opetellaan aakkosia sanojen alkukirjainten avulla. Sanojen joukossa ovat myös vieraisiin kirjaimiin yhdistyvät nimet *Cecilia*, *Fiina* ja *Åke*, jolloin samalla myös vierasperäiset nimet tulevat tutuiksi:

Aapeli söi Banaanin,
Cecilia Donitsin,
Eemeli ja *Fiina* Gulassin
A, B C, D, E, F, G,
A, B, C, D, E, F, G;
jokos tällä pärjäilee – –
Vaunussa soi Xylofoni,
Yössä pörrää Zeppeliini,
Åken Äidin Ökykopteri.

A, B, C, D, E, F, G,
H, I, J, K, L, M, N,
O, P, Q, R, S, T, U,
V, (W), X, Y, Z, Å, Ä, Ö,
Tässä kaikki, töttööö!!!!

(R. Pietilä ja T. Salmela: *Aakkosjuna*
Musiikin mestarit 1 – 2 2005: 43)

5.2. Intertekstuaalisuus ja integrointi

Aineisto sisältää monentasoisia intertekstuaalisia ilmiöitä. Tekstit voivat olla peräisin jostakin toisesta tekstuaalisesta yhteydestä, tai sitten aikaisemmasta kirjallisuudesta on tehty uutta kirjallisuutta. Käsittelen seuraavana kansanmytologiasta, Raamatusta, muusta kirjallisuudesta, elokuvista sekä historiasta saatujen henkilönnimien käyttöä ja käyttöyhteyksiä oppikirjoissa.

5.2.1. Kansanmytologia

Kaikkia kirjoja yhdistävä tekijä on se, että niihin sisältyy tekstejä kansanmytologiasta. Osa teksteistä on peräisin suoraan Kalevalasta tai muusta vanhasta kansanrunoudesta, osa on taas myöhemmin kansanmytologian aiheista kirjoitettuja. Kalevalaisia tekstejä lähestytään oppikirjoissa kuitenkin eri aikoina hieman erilaisista näkökulmista, joten nimistä korostuu eri aikoina eri puolia. Kansakoulun laulukirjojen Kalevalasta otetuissa tai Kalevalaan liittyvissä teksteissä korostuvat kansallinen ja kulttuurinen symboliarvo sekä rituaalisuus, uusimmissa oppimateriaaleissa taas keskeisellä sijalla on Kalevalan hahmojen elävöittäminen etsimällä tekstistä yhtymäkohtia lapsen omaan kokemus- ja kielimaailmaan. Kirjoissa esiintyviä nimiä ovat *Väinämöinen, Väinö, Ilmarinen, Kaukomieli, Joukahainen, Lemminkäinen, Pohjan neito, Louhi, Marjatta, Ahti, Vellamo Tapio, Ukko, Päivätär* ja *Tuuletär*.

Kalevalan henkilöiden nimien symbolinen funktio tulee esille jo Wächterin laulukirjassa. Vaikka kirjaan ei sisällykään tekstejä suoraan Kalevalasta, symbolisoi Väinämöisen soitto vahvasti suomen kieltä, mikä tietysti on helposti ymmärrettävissä 1800-luvun suomalaiskansallisten pyrkimysten pohjalta:

Kuules kuules kaiku äänen
Asunnoilta *Wäinämöisen*,
Se on kieltämme
Kieltä Suomenmaan.

(J.W.M.: *Suomen kieli*
Wächter 1864: 21)

Valistuksen ja Pesosen laulukirjoissa korostuu Kalevalan tekstien käyttö juhlatilaisuuksissa. Tekstien juhlakäyttöä edisti todennäköisesti se, että Kalevalan päivää alettiin viettää vakiintuneesti vuodesta 1909 lähtien (Aalto 1999: 82). Valistuksen ja Pesosen laulukirjoihin otetut Kalevalan tekstit ovat luonteeltaan tervehdyksenomaisia, mikä kertookin nii-

den käytöstä juhlissa. Tällaisia Kalevalan tekstejä ovat esimerkiksi *Lyökämme käsi kätehen* (Valistus 1909: 258; Pesonen: 1938: 221), Kalevalainen vieraan tervehdys *Kamanat kohottukohot* (Pesonen 1938: 220) sekä *Anna ainaki Jumala* (Pesonen 1938: 222). Niihin sisältyviä nimiä ovat *Väinämöinen*, *Ilmarinen*, *Kaukomieli*, *Joukahainen* sekä *Tapio*. Tekstit on nuotinettu oppikirjoissa vanhoilla kalevalaisilla melodioilla. Kuitenkin runoon *Kamanat kohottukohot* Ilmari Hannikainen sävelsi uuden melodian, joka sisältyy myös Pesosen laulukirjaan. Pajamon mukaan laulu on omistettu alkuaan professori P. E. Pavolinille, joka käänsi Kalevalan italian kielelle. Pavolini vieraili Suomessa vuonna 1925, ja silloin häntä vastaanottamassa oli 500 kansallispukuista lasta, jotka lauloivat juuri edellä mainitun Hannikaisen säveltämän laulun *Kamanat kohottukohot*. (Pajamo 1999: 20.) Ehkä myös tämä harvinainen tapahtuma lisäsi innostusta käyttää Kalevalan tekstejä koulujen juhlissa.

Kalevalainen mytologia on kiehtonut säveltäjiä ja runoilijoita tarttumaan Kalevalan aiheisiin ja tekemään kirjallisuudesta uutta kirjallisuutta. Minna Krohnin tekstissä *Väinämöisen soitto* tuodaan esille musiikin terapeuttiset ja ihmisiä yhdistävät ominaisuudet. Teksti pyrkii avaamaan ja tekemään kielellisesti ymmärrettävämmäksi alkuperäistä Kalevalan tekstiä ja samalla kertomaan Väinämöisestä jotakin olennaista. Myös *Vellamo* liitetään veden väkeen, ja epäsuorasti tulee esille myös *Tapio* metsän kuninkaana:

Hongikossa vieno ääni kaikuu
Väinön kaunihin kanteleen.
 kauas soitto sävelensä raikuu
 yli vuorien, vesien.
 Laulu voimallansa luonnon lumoa,
 surun, murheen, huolen yli voiton saa,
 sointuisuutta se synnyttää
 ja sydämiä kaikkein miellyttää.

Järven rannat hiljaa aaltoellen
 esiin *Vellamon* kantavat.
Tapiolan immet kainostellen
 joka oksalla istuvat.
 Ilman sankaritkin alas laskeutuu,
 pienet laululinnut myöskin kokoontuu,
 eivät pedot nyt puutukaan
 soittoa *Väinämöisen* kuullessaan.

(M. Krohn: *Väinämöisen soitto*
 Valistuksen laulukirja 1909: 182–183; Pesonen 1938: 218)

Opetussuunnitelman mukaisesti 1970-luvulta lähtien kuuntelu kuului olennaisena osana musiikin opetukseen (Kouluhallitus 1971: 25). Niin myös Kalevalan henkilöhahmoja voitiin elävöittää musiikin kuuntelun avulla. Opettajan kirjan ohjeistuksen mukaan Eino Leinon tekstiä *Lemminkäisen äiti* voi käsitellä opetuksessa kuuntelemalla siitä Jorma Panulan tekemää sovitusta ja keskustelemalla, mitkä kohdat tekstistä ovat olleet säestyksen musiikillisten ideoiden pohjana. Lemminkäisen äidin henkilöhahmoa pyritään elävöittämään myös muiden aiheeseen liittyvien sävellysten sekä maalaustaiteen avulla. (Annala ym. 1977: 185.)

Peruskoulun oppikirjoihin on saatu nimistöä myös Kalevalan runoihin ja aiheisiin tehdyistä laajamuotoisista sävellyksistä. Tällaisia nimiä ovat aineistossa *Marjatta* ja *Louhi*. Nimi *Marjatta* esiintyy runossa *Marjatta matala neiti*, joka on loppukoraali Einojuhani Rautavaaran säveltämästä, Kalevalan viimeiseen lukuun pohjautuvasta *Mysteerinäytelmästä*. Koraali sisältyy oppikirjan joululauluvalikoimaan:

Marjatta matala neiti, pyhä piika pikkarainen
pesi pienen poikuensa, kääri kääreliinahansa
heinille hevosen luoksi, sorajouhen soimen päähän.
Henkeäs hyvä hevonen, huokoas, vetäjävarsa!

Marjatta matala neiti, pyhä piika pikkarainen,
piiletteli poiuttansa, kasvatteli kaunoistansa,
kullaista omenuttansa, hopeista sauvoansa
sylissänsä syöttelevi, käsissänsä kääntelevi.

(Kalevala: *Marjatta matala neiti*
Musica 5 – 6 1979: 98–99)

Oppikirjaan Musiikin mestarit 5 – 6 on taas otettu laulu *Louhi ylistää tyttärelleen Väinön suuruutta* Oskar Merikannon säveltämästä, ensimmäisestä suomenkielisestä oopperasta *Pohjan neito*, jonka Kalevalaan pohjautuva teksti on Antti Rytkösen kirjoittama (MM 5 – 6 2006: 244).

2000-luvun oppikirjoissa tulevat korostuneesti esille käytännöllinen didaktinen ulottuvuus ja pyrkimys kohdata nykylapsen kokemusmaailma. Kalevalaisia sävelmiä käytetään oppimateriaalina viisikielisen kanteleen soitossa. Nykyajan lasta ja Väinämöistä yhdistävä asia voi olla siis kanteleen soittaminen, joka tarjoaa luontevan lähtökohdan myös Kalevalan tarinoiden kertomiselle ja sen henkilöhahmoihin tutustumiselle:

Sormin soitti *Väinämöinen*
kielin kantelo kajasi:
vuoret loukkui,

paaet paukkui
 kaikki kalliit tärähti,
 kivet laikkui lainehilla,
 somerot vesillä soui.

(Kalevala: *Sormin soitti Väinämöinen*
 Musiikin mestarit 1 – 2 2005: 155)

Tekstissä *Ahti* veden väki on sisällytetty taas lapsen omasta kokemusmaailmasta kertovaan lauluun, mikä on tuttu lähtökohta nimen elävöittämiselle:

Veden ukko vaahtoparta, älä ole saita.
 Koukkuun uita edes salakoita.
 Thyi, thyi! *Ahti*, kaloja meille anna.
 Sul on mahti, kontilla niitä kannaa.

Veden eukko, ruokorinta ei oo järin kaita
 Päällä hällä ahvenruohopaita.
 Thyi, thyi! *Ahti*...

(J. Konola ja J. Rasinkangas: *Ahti*
 Musiikin mestarit 1 – 2 2005: 33)

Opettajan kirjassa on runsaasti materiaalia valittavaksi kansanperinteen käsittelyyn. Esimerkiksi laulun *Ahti* kohdalla opettajan kirjassa ovat veden mytologisista olennoista kansan uskomusten pohjalta tehdyt kuvaukset, joissa myös veden emäntä *Vellamo* on nimetty. (Kaisto ym. 2005: 33d.) Vastaavalla tavalla on menetelty mytologisen metsän väen kohdalla: oppilaan kirjassa laulussa *Tapio* esiintyvät Tapion lisäksi *Ukko*, *Päivätär* ja *Tuuletär* (MM 1 – 2 2005: 106), mutta opettajan materiaaliin sisältyvissä kertomuksissa myös *Mielikki*, *metsän emäntä* ja *Tellervo*, *Tapion neiti* tulevat mainituiksi (Kaisto ym. 2005: 106c–106d). Näin pyritään opetuksessa kansanrunouden henkilöihahmojen loogiseen ryhmittelyyn.

Suomalainen kansanperinne yhdistyy usein helposti pelkästään Kalevala-epokseen ja Kantelettareen. Todellisuudessa nämä teokset sisältävät kuitenkin vain murto-osan suomalaisista, muistiinmerkityistä kansanrunoista. Uusimmassa oppimateriaalissa näkyy selkeästi laajentuminen tekstien valinnassa myös Kalevalan ja Kantelettaren ulkopuolelle. Erityisesti 2000-luvun opettajan materiaalissa korostetaan Asplundiin ja Laitiseen pohjautuen sitä, että kalevalainen runous oli muinaisen suomalaisen jokapäiväiseen elämään kuuluva asia ja että runoja laulettiin, ei lausuttu (Kaisto ym. 2005: 147d). Kirjojen tekstit sisältävätkin perinteisten Kalevalan tekstien lisäksi tuutulauluja, piirilauluja, häälauluja, tunnelmarunoja ja loitusrunoutta. Mukana on myös uusia kalevalaisen runolaulun tyyliin tehtyjä uusia runoja ja uu-

sia sävelmiä. Näillä oppilaita kannustetaan omaan tuottamiseen, esimerkiksi kirjoittamaan oma loitsu. Opetuksellisenä peruspyrkimyksenä on saada kalevalaiset runot elämään oppilaan mielessä etsimällä yhtymäkohtia oppilaan omaan elämänpiiriin, jolloin samalla myös runojen sisältämät nimet ja nimitykset alkavat elää.

5.2.2. Raamatunhistorian henkilöt

Kaikissa aineiston oppikirjoissa tai kirjasarjoissa on lauluja, jotka liittyvät Raamatun kertomuksiin. Aineistossa esiintyviä Vanhan testamentin kertomuksiin liittyviä henkilönnimiä ovat *Simson*, *Salomo* ja *Nooa*. Nimet *Simson* ja *Salomo* sisältyvät Topeliuksen kahteen tekstiin, joissa nimiä on käytetty hieman eri näkökulmista. Tekstejä yhdistää kuitenkin pyrkimys tuoda nimet lähemmäksi lapsen maailmaa.

Laulu *Simson ja Salamo* sisältyy Wächterin laulukirjaan, ja teksti on kirjoitettu Raamatun kertomusta lukevan lapsen näkökulmasta. Tekstissä lapsi sovittaa Vanhan testamentin kertomuksen henkilöineen omaan elämäänsä. Lapsi miettii, että jos hänellä olisi Simsonin voimat ja Salomonin rikkaudet, hän rakentaisi äidilleen linnan. Laulutekstin suomentaja on merkitty salanimellä. Maija Hirvosen mukaan nimimerkin Santala takana on 1800-luvulla elänyt sanomalehtimies, kalenteri- ja lehtirunoilija Kaarlo Slöör, joka vuosina 1861–1882 teki myös käännöksiä (Hirvonen 2000 s.v. *Santala*). Wächterin laulukirjassa laulussa *Simson ja Salamo* on ainoastaan kaksi säkeistöä, ja nimi *Salamo* esiintyy pelkästään laulun otsikossa:

Ja pikku poika kirjaa
nyt tutki tarkkahan,
ja mieltään myöten sitte
Hän loihe miettimään.

Ja kuules äiti kulta!
Jos *Simson* oisinki,
Mä linnan liitteleisin
louhista Suomi.

(Z. Topelius: *Simson ja Salamo*, käänös Santala
H. Wächter 1864: 11)

Myöhemmästä, koko runon käsittävästä suomennoksesta käy ilmi, että nimi *Salamo* todella viittaa Vanhan testamentin kuningas *Salomoon*. Seuraavassa ote Uno Kailaan käännöksestä vuodelta 1931:

Ja kuule äiti kulta, jos poikas *Simson* ois,
hän Suomen kallioista niin vahvan linnan lois.

Ja *Salomo* jos oisin, niin linnaa timantit
ja kulta koristaisi – sä siinä asuisit – –

En *Salomo*, en *Simson* mä ole poika pien'
mut tulla voi se päivä, kun yhtä hyvä lien.

Ja ellei tule – silti mä mieheks ylenen,
ja silloin puolest' äidin ja maani taistelen.

(Z. Topelius: *Simson ja Salomo*, käännös Uno Kailas.
Z. Topelius 1931: 185)

Wächterin laulukirjassa esiintyvä nimivariantti *Salamo* on loppuheittoinen muoto nimen *Salomon* kansanomaisesta variantista *Salamooni* (Vilkuna 1990: 153). Lauluteksti sisältää ajatuksen, mikä tuli jo aiemmin esille kasvatuskulttuurin yhteydessä: poikalapsi haluaa kasvaa tulevaisuuden turvaksi äidilleen (ks. lukua 3.2.3.3).

Toisessa Topeliuksen tekstissä nimi *Salomo* sisältyy runoon *Kedon kukkien laulu*, jonka pohjana on Jeesuksen Vuorisaarnan vertaus (R 1992, Matt. 6: 28, 29). Raamatun vertauksen konkretisoimiseksi laulutekstissä käytetään personifikaatiota:

Me kainoja ollaan ja pieniä vaan,
mut, Luoja ei unhoita kukkiakaan.
Hänen kenttensä kirjomme, laaksot ja haat,
ja viehkeiksi verhoomme vihreät maat.

Oi, emmepä kehrää ja loimia luo,
mut aina on valmihit vaattemme nuo,
ja niinpä ei loistanut *Salomokaan*
kuin meistä nyt pienoisin mullassa maan.

(Z. Topelius: *Kedon kukkien laulu*. Suomennos
Valistus 1909: 97; Pesonen 1938: 33–34)

Kolmas aineistoon sisältyvä vanhatestamentillinen nimi on *Nooa*. Teksti sisältyy 1970-luvun materiaaliin. Ellen Urhon ja Liisa Tenkun suomalainen teksti on kirjoitettu negrospirituaaliin. Tekstin teho perustuu siihen, että nimenkantaja *Nooa* on tekstissä läsnä konkreettisenä toimijana:

Valmista on, *Nooa*, *Nooa*
valmista on, koko arkki valmis on.

Pienimmät nyt, Nooa Nooa.
 pienimmät nyt, kaksi pientä vuorollaan.
Puhuen: Muurahaiset pikkulinnut,
 etanat ja kuoriaiset.

Suuremmat nyt, Nooa, Nooa,
 suuremmat nyt, ei kompuroida saa.
Puhuen: Sisiliskot, kilpikonnat
 apinat ja leopardit.

Tungosta on, Nooa, Nooa,
 tungosta on, aivan silta natisee.
Puhuen: Kirahvit ja antiloopit,
 Kengurut ja elefantit.

Valmista on, *Nooa, Nooa*
 valmista on, koko arkki valmis on.

(E. Urho ja L. Tenkku: *Nooan arkki*. Kirjasta Vihreä viserryskone 1972
 Musica 1 – 2 1975: 132)

Kirkollisiin juhlapyyhiin liittyvät laulut kantavat mukanaan Raamatun henkilöiden nimiä. Tällaisia nimiä aineistossa ovat jouluun liittyvä *Maria* sekä pääsiäiseen liittyvä *Pilatus*. Lisäksi aineistoon sisältyy viittaussuhteiltaan vakiintuneita sanoja tai sanaliittoja, kuten *poika*, *lapsi* ja *seimen lapsi* Jeesus-lapseen viittaavina sekä *tietäjät* ja *viisaat itämaan* loppiais kertomuksen tietäjiä tarkoittavina. Aineiston vanhoissa lauluissa edellä mainituista nimistä esiintyvät nimitykset *lapsi*, *seimen lapsi*, *tietäjät* ja *viisaat itämaan*. Nimitykset *lapsi* ja *tietäjät* sisältyvät Mauno Isolan joululaulutekstiin *Me käymme joulun viettohon* (Pesonen 1938: 321–322; Musica 5 – 6 1979: 105) sekä nimitykset *seimen lapsi* ja *viisaat itämaan* Yrjö Jylhän laulutekstiin *Jouluilta*:

Taivahalla syttyy juuri
 tähti kirkas, tähti suuri
 josta *viisaat itämaan*
 riemastuivat aikoinaan.

Seimen lasta muistakaamme
 koska taasen laulaa saamme:
 joulu, joulu, joulu on,
 lasten juhla verraton!

(Y. Jylhä: *Jouluilta*
 Pesonen 1938: 313; Musica 1 – 2 1975: 146)

Aineiston 2000-luvun materiaali sisältää monia uusia kirkollisiin juhlapyhiin liittyviä lauluja, joihin sisältyy suurin osa edellä luetelluista nimistä ja nimityksistä. Laulujen säveltäjiä ja sanoittajia ovat Jukka Salminen, Jaakko Löytty, Anna-Mari Kaskinen ja Pekka Simojoki. Nimi *Maria* sisältyy Jukka Salmisen lauluun *Paimenet kedolla*, joka kertoo joulutapahtumat paime-
nen näkökulmasta:

– – Tallin löysivät matalan
lapsen ja Marian.
Sitten polvistuivat he ihmeissään,
onko *poika* tää Jumalan?
Vaan pian jo kuuluu ääni enkelin:
”Poika Jumalan on syntynyt Betlehemiin.”

(J. Salminen: *Paimenet kedolla*
MM 1 – 2 2005: 199)

Tyyllisesti monet uusista lauluista edustavat gospelmusiikkia. Niissä tulee keskeisesti esille joulun ilosanoma koko maailmaa yhdistävänä toivona ja voimana:

Joulun suuri salaisuus
saa kansat laulamaan.
Seimen lapsen ihanuus
tuo rauhan päälle maan.
Viholliset kättä lyö,
on aika sovinnon.
Nyt on pyhä jouluyö,
nyt taivaat läsnä on.

(A-M. Kaskinen: *Joulun suuri salaisuus*
MM 3 – 4 2006: 247)

Kirkollisista juhlapyhistä koko aineistossa on eniten jouluun liittyviä lauluja. Aineiston uusimmassa oppimateriaalissa on kuitenkin myös pääsiäiseen liittyviä raamattuaiheisia lauluja. Nimi *Pilatus* sisältyy Suvi-Päivi Kosken sanoittamaan ja säveltämään *Pääsiäisviikon lauluun*, joka kertoo tiiviisti koko pääsiäisviikon tapahtumat palmusunnuntaista pääsiäiseen: Jeesuksen saapuminen kaupunkiin, viimeinen ateria, vangitseminen, kuulustelu, ristiinnaulitseminen ja ylösnousemus. Laulu auttaa hahmottamaan pääsiäisajan tapahtumat kokonaisuutena ja sopii näin ollen hyvin yhdistettäväksi uskonnon opetukseen. Seuraava tekstinäyte sisältää Jeesuksen kuulustelua kuvaavan säkeistön sekä laulun viimeisen, pääsiäisen ilosta kertovan säkeis-
tön:

– – Luokse *Pilatuksen* Jeesus siirretään,
mutta maaherra tuo on aivan ymmällään,
kädet päättää pestä ihan koko jutusta;
oli tilanne niin kovin hankala – –

Mutta vielä koittaa pääsiäinenkin,
Silloin tyhjä hauta, puhe enkelin
hämmästyttää naiset: Jeesus ylösnoussut on!
Kaikuu ilolaulu aivan loputon.

(S-P. Koski: *Pääsiäisviikon laulu*
MM 3 – 4 2006: 254)

5.2.3. Historiallisia henkilöitä

Edellä kuvattujen Raamatun henkilöiden lisäksi lauluissa on nimettyinä muitakin historiallisia henkilöitä, kuten esimerkiksi yhteiskunnallisia vaikuttajia, säveltäjiä tai merkittäviin tapahtumiin liittyviä henkilöitä. Aineiston vanhimpiin kirjoihin sisältyy 1700- ja 1800-luvuilla toimineita suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin rakentajien nimiä. On ymmärrettävää, että uraauurtavassa työssä toimittaessaan ensimmäistä suomenkielistä koululaulukirjaa Wächter halusi kaikin tavoin edistää suomen kielen nousemista kansalliseksi sivistyskieleksi (Asplund ym. 2006: 254–256). Tämä näkyy myös lauluteksteissä. Ensimmäisessä suomenkielisessä laulukirjassa laulussa *Suomen nykyisyys* mainitaan nimeltä *Porthan*, *Castren* ja *Lönnrot*. *Sampo* symbolisoi taas suomenkielistä kulttuuria:

Ruoste jo kielemme kahleita syö,
Aikamme hammas ne rikki jo lyö,
On onni jo overme eessä – –

Sampo on saatu jo valmiiksi liki,
Porthanin, *Castrenin*, *Lönnrotin* hiki
vuotanut on vuoronsa kunkin.

(J. G. D – n: *Suomen nykyisyys*, Wächter 1864: 33)

Laulussa mainitut henkilöt olivat lähimenneisyyden tai kirjan ilmestymisajan aktiivisia toimijoita, mikä konkreettisesti heijastuu säkeistä *Porthanin*, *Castrenin*, *Lönnrotin hiki / vuotanut on vuoronsa kunkin*. Kuten aiemmin tuli jo esille, laulukirjaan pelkillä nimikirjaimilla merkitty laulutekstin kirjoittaja oli 1860-luvulla vaikuttanut Wächterin aikalainen, tamperelainen lehtirunoilija J. G. Dahlman (Hirvonen 2000 s.v. *J. G. D – n*).

Suomalaisen kulttuurin vaikuttajia on tuotu esille lauluteksteissä myös 1900-luvun oppimateriaaleissa. Pesosen laulukirjassa esiintyviä historiallisten henkilöiden nimiä ovat *Uno Cygnaeus* ja *Franzén*. Ajan kuluminen näkyy tavassa käyttää nimiä. Kun edellisen laulun toimijoiden *Porthanin*, *Castrénin* ja *Lönnrotin* nimet liittyivät kiinteämmin itse työntekotahtumaan, *Uno Cygnaeuksen* nimi tulee Pesosen laulukirjassa esille juhliin ritualisoituneena J. Sibeliuksen säveltämässä laulussa *Kansakoululaisten marssi*:

Ylös, Suomen lapset, innoin,
juhlaan yhtykää!
Laulakaamme täysin rinnoin,
meidän juhla tää – –

Uno Cygnaeuksen työstä
pääsi päivä se;
yöhön meit' ei enää syöstä,
nyt on juhlamme.
Suomen tuhatjärvet läikkyy,
metsät huminoi,
sinitaivahamme väikkyy,
Väinön kannel soi.

(”Onnen Pekka”: *Kansakoululaisten marssi*, Pesonen: 1938: 263–264)

Otto Kotilaisen vuonna 1924 toimittamassa laulukirjassa edellä esitetty lauluteksti kantaa nimeä *Uno Cygnaeuksen muistolle*, ja sen kirjoittajaksi on mainittu 1842–1917 elänyt Olli Vuorinen (Kotilainen 1924: nro 297). Tämä tuntuu todennäköiseltä, sillä J. Sibelius sävelsi runon jo vuonna 1910 (ks. Sibeliuksen sävellykset Levas 1986: 476). Tämän mukaan Pesosen laulukirjan nimimerkin ”Onnen Pekka” takana olisi siis Olli Vuorinen (Berg).

Laulussa *Koulutie* nimeen *Franzén* liittyy nimenkäyttäjän mielessä syntynyt fiktiivinen nimikemäärite *runonruhtinas*. Määritteet *piispa* ja *runonruhtinas* ilmaisevat tekstin kirjoittajan samalla sekä kunnioittavan että ihailevan asenteen nimettyyn ja nimetyn runoihin:

Olen unessa useasti
sinun kaduillas koulutie.
Kotiportilta kouluun asti
minun askeleeni vie – –

Ja puiston puiden takaa
miten lempeine silmineen!
Mua katsoo kaunis, vakaa
runonruhtinas, piispa Franzén.

(V. A. Koskenniemi: *Koulutie*, Pesonen 1938: 199–200)

Edellisen tekstin valintaperusteena oppikirjaan ei todennäköisesti kuitenkaan ole ollut siihen sisältyvä henkilönimi, vaan pikemminkin runon aihepiirin soveltuminen hyvin koululaulukirjaan. Laulutekstin jäädessä mieleen siihen sisältyvä henkilönimi määritteineen voi kuitenkin auttaa muistamaan, että *Franzén* oli sekä piispa että runoilija.

Huomattava muutos muista tekstuaalisista yhteyksistä peräisin olevien nimien määrässä tapahtui 1970-luvulla uuden opetussuunnitelman myötä, jossa keskeisesti tuodaan esille musiikin integrointi muihin aineisiin. Opetussuunnitelman perusteiden musiikin ohjevihkosessa mainitaan, että on hyvin vähän aineita, joihin musiikkia ei voitaisi integroida, mutta parhaiten integraatio onnistuu äidinkielen, historian, kuvaamataidon, liikunnan, uskonnon ja kielten opetukseen. (Kouluhallitus 1971: 52.)

Selkeästi yhteydet muihin oppiaineisiin tulevat esille oppikirjaan *Musica 3 – 4* sisältyvässä Titanic-laivan uppoamisesta kertovassa arkkiveisussa *Titanicin haaksirikko*. Opettajan kirjasta käy ilmi, että itse historiallisen tapahtuman tutuksi tekemisen ohella laulun tarkoitus on antaa kuva siitä, kuinka tiedon välitys tapahtui ennen ja kuinka tieto säilyi arkkiveisujen avulla (Annala ym. 1977: 109):

Tuhat yhteksänsataa kakstoista tapahtui tapaus,
jota ei ole ennen kuultu, ei ikiaikoina.
laiva oli kaunis ja uljaan näköinen.
Muuten vain se oli niin lyhytikäinen.
Southamptonin satamassa
telakalta alas laskettiin,
jossa *Titanigi* sille nimeksi annettiin,
ja neitsytmatkallensa laiva uljas laitettiin – –

Kapteeni nyt kiikaroi kaukoputkellaan,
ja varoitti *Ismaolle*: Jäävuoret häämöittää.
Ismao oli ilkeä ja istui salongissaan:
Kyllä meidän laivamme jäävuoren musertaa – –

Tuhatkuusisataa ihmistä Atlanti hautasi.
Paljon kultaa ja tavaraa laivan mukana vajosi.
Kapteeni nyt seisoi komentosillalla.
Niin kauan kuin Atlantin aallot
hänet ennätti hautaamaan.

(Suomalainen arkkiveisu: *Titanicin haaksirikko*
Musica 3 – 4 1977: 82–83)

Laulu sisältää myös joitakin kansanomaisia sanoja sekä nimiasuja, kuten *Titanigi*, *Southamptoni* ja *Ismao*. Nimellä *Ismao* tarkoitetaan todennäköisesti matkalla mukana ollutta laivava-

rustamon johtajaa *Bruce Ismayta*, jota vastaan osa amerikkalaislehdistöstä kohdisti syytöksiä (Eaton – Haas 2003: 161). Lauluun sisältyvä nimien käyttö tarjoaa näin välähdyksen myös arkkiveisujen kansanomaisesta kielimaailmasta.

Koulu-uudistuksen myötä musiikin opetukseen tuli sisältyä myös musiikin kuuntelua, joka usein oli luontevasti kytkettävissä muihin oppiaineisiin (Kouluhallitus 1971: 27). Lauluteksti toimi joskus johdantona samaan aihepiiriin liittyvän musiikin kuuntelulle. Nimi *Kolumbus* esiintyy laulutekstissä, jossa *Petteri*-poika veistää kaarnalaivaa itselleen koti-liiterin luona. Tekstissä läheinen ja tuttu yhdistyvät kaukaiseen ja tuntemattomaan, pieni kasvaa suureksi, ja koko laulu toimii lähtökohtana meriaiheisen musiikin kuuntelulle (Annala ym. 1977: 98):

Luona halkoliiterin, telakka on *Petterin*,
männynkaarnaa ruskeaa pieni puukko nakertaa.
Siitä laiva rungon saa, siitä masto kohoaa,
sitten tuohi valkoisin purjeeksi – no tietenkin.

Meren takaa outo maa kutsuu, mieltä kiihottaa,
niin kuin *Kolumbuksen* tie, tuuli kauas laivaa vie.
Tuuli purjeet pullistaa, näkymättömissä maa,
mutta tuolla jossakin, nousee ranta kuitenkin.

Seikkailu on elämää, merenkulku tärkeää,
siksi laiva tehtiinkin luona halkoliiterin,
meren taakse viedä saa, laivat mieltä tutkivaa,
jossain siellä kulkikin, nyt jo mietteet *Petterin*.

(K. Puhtila: *Purjeet pullistuu*
Musica 3 – 4 1977: 75)

Kuuntelun tueksi oppikirjoihin sisällytettiin myös nuottiesimerkkejä soitinsävellyksistä. Esimerkiksi oppikirjaan Musica 5 – 6 sisältyy katkelma Konsta Jylhän säveltämästä kappaleesta *Konstan parempi valssi* (Musica 5 – 6 1979: 129). Kappaleen nimi kertoo siis säveltäjänsä nimen. Kappale on kirjassa osa suomalaisen kansanmusiikin sekä sen keskeisten soitinten käsittelyä. Samalla esitellään mestaripelimanni *Konsta Jylhä* oman ajan säveltäjänä ja kaustislaisen pelimanniperinteen keskeisenä hahmona.

Tultaessa 2000-luvun oppimateriaaleihin on havaittavissa ilmiö, että itse laulutekstiin tiivistetään paljon kulttuuritietoutta usein pelkkinä avainsanoina. Kirjasarjassa Musiikin mestarit 1 – 2 on esitelty säveltäjät *Bach*, *Mozart*, *Beethoven* ja *Tšaikovski*. Lauluissa on käytetty myös pelkkiä etunimiä *Pjotr* ja *Wolfgang*. Laulutekstit, joihin nimet sisältyvät, on suurimmaksi osaksi tehty edellä mainittujen säveltäjien sävellyksistä peräisin oleviin melo-

dioihin. Säveltäjät itse ovat teksteissä toimijoina, ja toiminta kertoo jotakin luonteenomaista säveltäjästä itsestään, sävellyksestä tai kulttuurisesta kontekstista integroivien avainsanojen välityksellä. Esimerkiksi Mozartiin liitetään sana *ihmelapsi* ja Beethoveniin sana *ilolaulu*, joka viittaa Beethovenin 9. sinfonian kuoro-osuuteen. Laulun avulla voi siis opettaa paitsi laulamista ja musiikin tuntemusta, myös tutustuttaa lapsia jo peruskoulun alimmilla luokilla kulttuuri- ja musiikinhistoriaan. Kun henkilönnimi laulussa yhdistyy melodiaan ja tekstissä kuvattuun toimintaan, se jää todennäköisesti myös paremmin mieleen. Seuraava Jukka Itkonen kirjoittama lauluteksti on balettiin *Joutsenlampi* ja venäläiseen kulttuuriin yhdistyvä pienenoistarina, jossa nimenkantaja *Pjotr* on tapahtumien ytimessä. Laulun sävelmä on peräisin Tšaikovskin säveltämän baletin *Joutsenlampi* kohtauksesta *Pienten joutsenten tanssi*, joka on annettu myös laulun nimeksi. Nimeen *Pjotr* yhdistyvät toiminnan kautta integroivat avainsanat *joutsen*, *tsaikka*, *balalaikka*: joutsen ui, tsaikkaa juodaan ja balalaikkaa soitetaan. Säveltäjästä tulee todellisempi, ja musiikinhistorian kuva alkaa elää:

Kerran *Pjotr* siemaili tsaikkaa
soitellessaan taas balalaikkaa.
Mitä tapahtui?
Joutsen ohi ui.

Jälkeen pienen teenjuontivaiheen
Pjotr keksi loistavan aiheen
hienoon balettiin,
suureen balettiin.

(J. Itkonen: *Pienten joutsenten tanssi*
Musiikin mestarit 1 – 2 2005: 181)

Hyvä esimerkki intertekstuaalisuudesta saman sarjan oppikirjojen välillä on kirjassa *Musiikin mestarit 3 – 4* oleva laulu *Joutsenlampi*. Teksti on kuin jatkoa edellä esitetylle, luokkien 1 – 2 oppikirjaan sisältyvälle laululle *Pienten joutsenten tanssi*. Säveltäjä toimijana on laulussa jo etäännytetty ohjelmalehtiselle, ja hänestä on käytetty etunimen *Pjotr* sijasta sukunimeä *Tšaikovski*. Myöskään laulun melodia ei ole enää peräisin Tšaikovskin teoksesta, vaan laulutekstin on säveltänyt Juha Haapaniemi, yksi oppikirjan *Musiikin mestarit 3 – 4* tekijöistä. Laulussa keskiössä ovat itse baletti ja balettiesitys:

On baletti alla tammen,
näen joutsenet liikkeineen,
ne tanssivat Joutsenlammen,
arabeskit ja grand jeteen.

Rantavedessä alla auringon,
on kohta uskomaton.
Nuo hyyt ja spagaatit joutsenten
saa mahtavan suosion.

Juon tauolla raikkaan mehun,
juonen käännteitä muistellen,
myös koreografian kehu,
ja sen *Tšaikovskin* teoksen.

(M. Mali: *Joutsenlampi*
Musiikin mestarit 3 – 4 2006: 149)

5.2.4. Nimiä kirjallisuudesta ja elokuvista

Edellä käsiteltyjen Raamattuun ja kansanmytologiaan liittyvien nimien lisäksi aineistoon sisältyy nimiä myös muusta kirjallisuudesta ja elokuvista. 1900-luvun alkupuolen oppikirjoissa nimien intertekstuaalisuus rajoittui pitkälle Kalevalan teksteihin tai historiallisiin henkilöihin, ja muista tekstuaalisista yhteyksistä peräisin olevia nimiä ei ole monia. Valistuksen laulukirjaan sisältyy nimi *Hurtti-ukko* Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoista, Pesosen laulukirjaan taas satuhahmot *Nukku-Matti* ja *Tuhkimo*. Seuraavassa vanhassa laulutekstissä *Marjamiehet* nimeä *Tuhkimo* käytetään metaforisesti agraarikulttuurille tyypillisessä työlaulussa irrotettuna alkuperäisestä tekstuaalisesta yhteydestään:

Kukas mustikoita tulee poimimaan?
Hei vaan, poimimaan!
Kyllä tien mä löydän marjamaan!
Hei marjamaan, marjamaan, hei vaimen marjamaan!
Marikkopa vasta tää on mainioin,
hei vaan, mainioin!
Mustaks muuttuu suu kuin *Tuhkimoin*,
hei Tuhkimoin, Tuhkimoin,
hei vaimen, Tuhkimoin!

(Suomen Kansansävelmä: *Marjamiehet*
Pesonen 1938: 57)

Integraation keskeisyys näkyy 1970-luvun materiaalissa muista tekstuaalisista yhteyksistä peräisin olevien nimien määrässä. Nimistä voi päätellä, että keskeisenä tavoitteena oli musiikin opetuksen avulla vahvistaa oppilaiden tietämystä sekä perinteisen että oman aikansa kirjallisuuden ja kulttuurin suhteen. Kirjallisuudesta ja elokuvista peräisin olevia nimiä *Musica*-sarjan kahdessa viimeisessä osassa ovat nimet ja nimitykset *Juho*, *Poika-Jussi*,

Tuomas, Jukolan Salomon, Simeoni, Timo, Lauri-poika ja pikku Eero Aleksis Kiven Seitsemästä veljeksestä, *Akseli* ja *Elina* elokuvasta Täällä pohjantähden alla, *Myrskyluodon Maija* Anni Blomqvistin kirjasarjan TV-dramatisoinnista ja *Vestmanviiki* Aulis Sallisen Ilmari Kannon kirjaan Punainen viiva pohjautuvasta samannimisestä oopperasta. Aleksis Kiven Seitsemästä veljeksestä oppikirjaan on otettu keskeiset tekstit *Seitsemän miehen voima* (Musica 3 – 4 1977: 26) sekä *Timon laulu oravalle* (Musica 5 – 6 1979: 33).

Pääasialliset didaktiset perusteet laulun *Vestmanviiki* sisällyttämiselle oppikirjaan Musica 5 – 6 ovat Aulis Sallisen tuotantoon tutustuminen ja kansanmusiikin käyttö taidemuusiikissa. *Vestmanviiki* on kysymyksiin ja vastauksiin perustuva suomalainen balladi, jota Aulis Sallinen on käyttänyt säveltämässään oopperassa Punainen viiva. Oopperassa kulkukauppias Simana Arhippainen laulaa balladin Korpiloukon lapsille. Oppikirjassa mainitaan tämän olevan hyvä esimerkki siitä, kuinka laulut entisaikaan kulkivat ihmiseltä toiselle, jopa rajojen yli. Kysymyksiin ja vastauksiin perustuvan balladityypin konkretisoimiseksi oppikirjassa annetaan ohje laulun esittämisestä kysyjien ja vastaajien välisenä vuorolauluna (Musica 5 – 6 1979: 124.):

Vestmanviiki tietä ratsasti,
jolla hän nuorukaisen kohtasi.
Kuuleppas sä nuorukainen mitä sanon sul,
Taidatkos sä vastata nää kysymykset mul?

Mikä sitä lintua vikkelämpi on
Mikä sitä korppia mustempi on?
Mitkä ovat valkeammat joutsenia?
Ja mikä huutaa kovemmin kuin kurki?

Ajatus sit lintua vikkelämpi on.
Synti sitä korppia mustempi on.
Enkelit ovat valkeammat joutsenia.
Ja ukkonen huutaa kovemmin kuin kurki – –

(Suomalainen balladi: *Vestmanviiki*
Musica 5 – 6 1979: 124)

Edellä mainitut didaktiset näkökohdat tulevat oppilaan kirjassa hyvin esille, mutta itse nimeä *Vestmanviiki* ei ole varsinaisesti selitetty. Kansanrunouden tutkimuksessa nimi on esitetty yleensä muodossa *Vesmanviiki*. Martti Haavion mukaan balladin *Vesmanviiki* lähin esikuva on todennäköisesti suomenruotsalainen *Sven Svanevitin* balladi, jolla taas on yhteys tanskalaiseen lauluun *Svend Vonved*. Suomalaisissa 1800-luvun loppupuolella ilmestyneissä arkkiivisjulkaisuissa nimi esiintyy muodoissa *Frinsi Wensman Wiiki* ja *Vensmanviiki*. Haavion mu-

kaan balladi on käännösteksti, joskin se on elänyt Suomessa ennen painetuksi tuloaan myös suullisessa traditiossa. (Haavio 1955: 333–335, 337.) Balladi ja sen toisinnot ovat siis pohjoismaista yhteisomaisuutta, jossa suullinen ja kirjallinen traditio kietoutuvat toisiinsa. Asplundin mukaan kysymyksiin ja vastauksiin perustuvissa balladeissa voi kysyjä-vastaajaparina olla esimerkiksi kuningas ja tavallinen kansalainen. Juuri näin on balladissa *Vesmanviiki*. (Asplund ym. 2006: 191.) Nimetyn kuninkaallisuus tulee hyvin esille, jos lukee balladin kokonaisuudessaan (Haavio 1955: 333–334). Suomenruotsalaisessa balladissa nimi *Sven* voi ehkä myös antaa viitteitä nimenkantajan kuninkaallisuudesta. Nimistökirjallisuuden mukaan nimen merkityksiä ovat muun muassa *nuorukainen* ja *aseenkantaja*. Viikinkiajan Pohjolassa nimi tuli tunnetuksi myös useiden kuninkaiden ja suurmiesten nimenä (Vilkuna 1990: 165; Saarikalle – Suomalainen 2007: 740.) Edellä esitetyn perusteella laulussa esiintyvä *Vestmanviiki* on siis prinssi tai kuningas, joka kohtaa matkallaan tavallisen nuorukaisen. Balladin lopussa nuorukainen saa Vesmanviikiltä muistoksi viisi kultasormusta osattuaan vastata tämän kysymykseen (Haavio 1955: 334). Ehkä tällaisella nimen taustaselvityksellä on pedagogista merkitystä, sillä on mahdollista, että opettajalta kysytään, kuka on *Vestmanviiki*.

Nimet *Akseli* ja *Elina* (Musica 5 – 6 1979: 265) sekä *Myrskyluodon Maija* (Musica 5 – 6 1979: 35) eivät esiinny oppikirjassa lauluteksteissä, vaan ne tulevat esille kuunteluesimerkkien yhteydessä. Tällaisia kuunteluesimerkkejä ovat *Akselin ja Elinan häävalssi* elokuvasta Täällä pohjantähden alla sekä *Myrskyluodon Maija* (väliteema) samannimisestä TV-näytelmästä. Oppilaan kirja sisältää kuuntelunäytteisiin liittyvät nuottiesimerkit, joiden otsikoissa edellä mainitut henkilönnimet esiintyvät.

Eniten muista tekstuaalisista yhteyksistä saatuja nimiä on 2000-luvun oppikirjoissa, joissa nimien käyttö on kauttaaltaan intertekstuaalisuuden läpäisemää. Jo luokille 1 – 4 tarkoitettujen kirjojen rakennekin perustuu eräänlaiseen intertekstuaalisuuteen, sillä laulut liittyvät kirjoissa juoneen, jota kuljettavat eteenpäin kirjan omat roolihahmot nimineen ja kuvineen. Kirjassa MM 1 – 2 roolihahmojen, inhimillistettyjen muurahaiskarhu- ja pussikarhulapsien nimet ovat yleisesti käytössä olevia nykyajan henkilönnimiä, *Lassi*, *Liisukka* ja *Roni*. Sen sijaan kirjan MM 3 – 4 roolihahmojen, avaruudesta tulleiden, kirjassa lapsiksi muuttuneiden eläinten nimet on haettu kauempaa: niminä ovat latinan kielessä värejä merkitsevät tai väreihin läheisesti liittyvät nimet *Ater*, *Aurora*, *Flavia*, *Indigo*, *Keruleos*, *Ruber*, *Viola* ja *Viridis*.

Kulttuurin visuaalistuminen näkyy nimien käytössä selkeästi, sillä useat nimet ovat peräisin elokuvista, animaatioista ja sarjakuvista. Aineistossa esiintyviä nimiä ovat *Tarzan*, *Jane*, *Frankenstein*, *Lucky Luke*, *Obelix*, *Asterix*, *Teräsmies*, *Karvinen*, *Esko*, *Rauha-täti*,

Nuudelipää, Nelli, Risto Räppääjä, Pekka Puupää ja Rölli von Riitasointu. Nykylapsen viisuaalinen ja fiktiivinen maailma on siis lauluissa vahvasti edustettuna.

Ero aikaisempiin oppikirjoihin intertekstuaalisuuden käytössä on se, että tekstit eivät ole pelkästään suoria lainauksia, vaan nimetty sovitetaan usein toimimaan lapsen omaan elinympäristöön. Esimerkiksi Mika Malin sanoituksessa *Aamukävelyllä Tarzan* kumppaneineen seikkailee urbaanissa kaupunkiympäristössä (MM 3 – 4 2006: 52). Vastakohta-asettelu onkin pohjana tekstin huumorille. Myös nimi *Frankenstein* sisältyy luokkien 1 – 2 laulukirjaan vastakohta-asettelussa käytettynä. Tekstissä Frankenstein esitetään pimeää pelkäävänä arpinaamana. Opettajan kirjan mukaan laulun sanoma onkin se, että myös suuri ja vahva voi olla pohjimmiltaan heikko (Kaisto ym. 2005: 99b):

Frankensteinin kartanossa huuto kajahtaa.
Frankensteinin apurit jo tulee katsomaan.
Mikä on nyt hätänä, kun ovi narahtaa?
Frankenstein, hän kuiskaa: ”Mua pelottaa”.

” Täällä on niin pimeää, vain liekit lepattaa.”
”Tilaa kuule sähkövalot, sitten helpottaa! ”
Ratkaisusta arpinaama naurun repäisee,
loppuyönsä *Frankenstein* rauhassa lepäilee.

(S. Muhonen, L. Kaisto ja S. Peltonen: *Frankenstein*
MM 1 – 2 2005: 99)

Intertekstuaalisuutta käytetään lähtökohtana oppilaiden omalle tuottamiselle, jolloin nimien käytöllä on opetuksessa lapsen omaa tuottamista kehittävä didaktinen funktio. Seuraava teksti on kaksinkertaisesti intertekstuaalinen. Tuttuun *Täti Moonikan* melodiaan ja tekstirakenteeseen on sovitettu tutuista sarjakuva- ja animaatiosankareista kertovat sanat:

On mulla hauska kamu,
tuo kamu *Lucky Luke*.
Kun intiaanin näkee,
hän sanoo sille ”Ugh”
Kas, näin heiluu lasso
ja lasso heiluu näin...

On mulla hauska kamu
tuo kamu *Obelix*.
Ei tarvi taikajuomaa
hän niin kuin *Asterix*.
Kas näin heiluu kivi...

On mulla hauska kamu
tuo kamu *Teräsmies / Karvinen* jne.

(M. Mali: *Hauskat kamut*
MM 3 – 4 2006: 123)

Oppilaat voivat keksiä omia sanoituksiaan yllä olevaan tekstirakenteeseen myös omista kaveristaan. Tehtävän tarkoitus on siis innostaa oppilaita omaan keksintään, mikä on musiikin opetussuunnitelman perusteiden 1994 mukaisia tavoitteita (Opetushallitus 2000: 98).

Kirjaan Musiikin mestarit 3 – 4 sisältyy laulu *Tässä tulee Risto Räppääjä*, joka on peräisin Sinikka ja Tiina Nopolan Risto Räppääjä -kirjasarjaan pohjautuvasta lastenmusiikasta. Kirjasarjaa lukeneille lapsille kirjojen henkilöt ovat tuttuja. Risto Räppääjän Nellistä käyttämä nimitys *Nuudelipää* esiteltiin jo bahuviuhisanojen yhteydessä. Laulun puitteissa voi tapahtua vertaisoppimista, sillä *Risto Räppääjä*, rumpuja soittava pieni poika ystävineen voi toimia esimerkkinä oppilaan tehdessä räppiä omasta elinympäristöstään:

Elämä ei ole hassumpaa,
kun voi *Rauhan* kanssa asustaa
ja rumpuja reilusti paukuttaa,
ei hassumpaa, ei hassumpaa.

Rauha-täti herkkuja valmistaa,
meitsi ruuan tuoksua rakastaa,
meitsi tiistaina pastaa mussuttaa
ja pizzaa perjantaina saa.
Asuu naapurissa toi *Nuudelipää*,
sen seurassa mua joskus vähän jännittää,
mutta sehän vasta on elämää,
kun me *Nellin* kanssa leikitään.
Elämä ei ole hassumpaa...

(Sinikka ja Tiina Nopola: *Tässä tulee Risto Räppääjä*
MM 3 – 4 2006: 131)

Laulutekstissä *Rauha-tädin* voi katsoa edustavan ydinperhetyypistä poikkeavaa perhemallia. Kirjasarjassa tulee esille, että Riston isä on kuollut ja äiti tutkii Kauhavalla pohjalaista käsi-työperinnettä, pöytäliinojen hapsutustyyylejä. Risto asuu kuitenkin mieluummin Rauha-tädin luona kuin äitinsä luona Kauhavalla. (S. Nopola – T. Nopola 2000: 40.) Tätä ilmentää laulusa toteamus siitä, että Rauha-tädin luona saa soittaa rumpuja reilusti, mikä ei olisi välttämättä mahdollista tutkimustyötään valmistelevan äidin luona. Kirjassa esiintyvä perheasetelma voi toimia samaistumisalustana lapsille, joiden perhetilanne on perinteisestä ydinperheestä jollain

tavalla poikkeava. Nimi *Rauha* voi myös herättää assosiaatioita ympäristöstä, jossa lapselle annetaan kasvutilaa.

5.3. Mitä nimet kantavat mukanaan?

Jo nimet itsessään sisältävät ja kantavat mukanaan tietoa. Esimerkiksi aineistossa esiintyvät nimet *Maitoparta*, *Mustaparta*, *Punaparta* ja *Nuudelipää* ovat kaikki vanhan liikanimikäytännön mukaisesti muodostettuja (Mikkonen – Paikkala 2000: 25). Näin ollen ne kätkevät historiallisen ulottuvuuden myös uuteen tekstiin, vaikka laulun ensisijainen didaktinen painopiste olisikin muissa asioissa. Tämä tulee selvästi esille tekstissä *Kolme kelloa*, jonka pedagoginen päätarkoitus opettajan kirjan mukaan on kehittää lapsen rytmikkaa sekä integroivasti kellonaikeiden oppimista (Kaisto ym. 2005: 124a–124c). Kuitenkin tekstissä piilee myös historiallinen näköala: herätyskellon personoiva nimi *herättäjä-Maikki* yhdistää nimen vanhaan, ammatin perusteella muodostettuun lisänimikäytäntöön, kuten esimerkiksi *Mylläri-Pekka* (Mikkonen – Paikkala 2000: 23). Näin laulu kantaa sisällään vanhaa nimeämisperinnettä:

Tässä kolme kelloa, ne tarkkoja on kaikki:
kaappikello, seinäkello, *herättäjä-Maikki*.
Kaappikello hiukan jättää, tunnin taikka kaksi.
Seinäkello korvaa sen, se juoksee nopeasti.

Maikki-kello herättää, se pirisee ja raksaa
aamuin, joskus illoinkin, kun muistaa sekä jaksaa.
Tässä kolme kelloa, ne tarkkoja on kaikki:
kaappikello, seinäkello, *herättäjä-Maikki*.

(M-R Väkevä: *Kolme kelloa*
MM 1 – 2 2005: 124)

Vastaavasti nimelle *Räppääjä* on löydettävissä historiallinen pohja. Esimerkiksi sukunimet *Ampuja* ja *Laulaja* pohjautuvat esihistoriallisiin henkilönnimiin. Nämä nimet ovat olleet joko lapselle annettuja toivenimiä tai sitten henkilölle tyypillistä toimintaa kuvaavia tekijännimiä. Myöhemmin nimistä on sitten kehittynyt sukunimiä. (Mikkonen – Paikkala 2000 s.v. *Ampuja*, s.v. *Laulaja*.) Nykyaikainen lastenkirjallisuuden henkilönnimi *Räppääjä* liittyy täten rakenteellisesti ja nimeämisperusteiltaan samaan ketjuun, mihin edellä mainitut vanhat sukunimet kuuluvat. Nimen *Räppääjä* modernin pinnan alta kuultaa vanha esihistoriallinen

nimeämiskäytäntö, ja näin ollen nimessä kohtaavat toisensa esihistoriallinen aika ja 2000-luku.

Joskus jokin lauluteksti voi laulajan, lukijan tai kuulijan mielessä yhdistyä vahvasti johonkin toiseen tekstiin, ja laulut ikään kuin selittävät toisiaan (vrt. Alanko 1997: 27–28). Aineistoon sisältyy Marjatta Pokelan kirjoittama lauluteksti *Setä Hermannin valssi*. Suuressa toivelaulukirjassa kerrotaan laulun kohdalla, että sävelmä on tallennettu Haapavedellä kanteleensoittaja Anni Kääriäiseltä, joka taas oli oppinut melodian Hermannin Mäenpäältä, haurinsoittaja *Setä-Hermannilta*. Anni Kääriäisen tarinoiden pohjalta Marjatta Pokela kirjoitti sitten 1960-luvun alussa *Hermannista ja Miinasta* kertovan laulutekstin *Setä-Hermannin* aikoinaan soittamaan valssin melodiaan (SUT 1982: 56–57.) Laulutekstin henkilöillä on siis ollut esikuvia reaalityodellisuudessa:

Samassa talossa *Hermannin* ja *Miina*
yhtaikaa olivat palkollisina,
siitä se alkoi tää herttainen juttu,
jos ei lie vanhastaan tuttu, niin.
Kun *Hermannin* sanoi että mentäiskös yhteen,
minä leikkaan kauran ja sinä sidot lyhteen.
Oishan se somaa, jos yhdessä oltais,
varmaan me toimehen tultais, niin.

(M. Pokela: *Setä Hermannin valssi*
Musica 5 – 6 1979: 116)

Edelliset säkeet voisi kuvitella kuin jatkoksi laulutekstille *Työkello* (ks. lukua 3.2.2). *Hermannin* ja *Miinan* tarina tuo ikään kuin lähemmäksi kansanrunossa *Työkello* kuvatun Ruissalon maatalon pihapiiriin: *Saaran* ja *Tuomaan* sekä *Esterin* ja *Heikin*. Näin uudempi lauluteksti säilyttää ja siirtää sitä ajankuvaa, joka kätkeytyy vanhaan kansanrunoon. Kenties laulun *Hermannin* voi tukea niin ikään sitä esittämäni olettamusta, jonka mukaan myös laulutekstissä *Kylväjiä* esiintyvä *Hermannin* voisi olla lapsia puutarhatöissä neuvova, talon palvelusväkeen kuuluva aikuinen. (ks. lukua 3.2.2). Laulun *Miina* puoltaa taas sitä kirjallisuuden nimien tutkimuksessa esitettyä näkemystä, jonka mukaan kirjallisuudessa nimen *Miina* tyypillinen kantaja on palvelustyttö (Ainiala ym. 2008: 336).

Loppukädessä jää aina opettajan varaan, mitä asioita laulutekstistä haluaa nostaa esille. Joka tapauksessa tietämys vanhoista nimeämistavoista voi tuoda uusia ja jännittäviä näkökulmia opetukseen, sillä nimien taakse kätkeytyy kulttuurisia, joskin usein hämärtyneitä kuvia jostakin sellaisesta, mikä reaalityodellisuudesta on jo kadonnut. Nimet voivat sulkea si-

säänsä jotakin kaukaa menneisyydestä tulevaa, miltei unohtunutta, ja toimia samalla menneisyyttä ja nykyisyyttä yhdistävänä elementtinä. Näin tarina jatkuu.

6. OPPIKIRJOJEN TYYPILLISET PIIRTEET NIMIEN KÄYTÖSSÄ

Tässä luvussa tarkastelen kokoavasti, mitkä ovat aineiston oppikirjojen tyypillisiä piirteitä henkilönnimien ja nimitysten käytössä, ja kuinka laulujen nimenkäyttö heijastaa omaa aikaansa.

6.1. Kansakoulun laulukirjat

Suomessa elettiin 1800-luvun jälkipuoliskolla vireää kansallisen heräämisen aikaa, ja kansalliselta pohjalta nouseva kulttuuri haki ilmenemismuotojaan monella eri taiteen alueella. Tältä pohjalta on hyvin ymmärrettävissä, että H. Wächterin vuonna 1864 julkaisemassa ensimmäisessä suomenkielisessä laulukirjassa nimien ja nimitysten käyttö on pitkälle kansallisuusaatteen läpäisemää. Lauluteksteissä esiintyy sukunimeltä mainittuna kirjan ilmestymisajan ja lähimenneisyyden kansallisia toimijoita (*Castrén, Porthan*). Kansallisuusaate näkyy myös lauluteksteissä esiintyvissä Kalevalasta peräisin olevissa nimissä. Wächterin laulukirjassa ei ole yhtään tekstiä suoraan Kalevalasta, mutta kalevalaisia nimiä on käytetty lauluteksteissä symbolisesti (*Sampo, Väinö*). Wächterin laulukirjassa nimien käytön ideologinen funktio onkin vahvasti näkyvissä (ks. funktioista Ainiala ym. 2008: 339). Kansallisuusaatteeseen liittyvien henkilönnimien lisäksi kirjassa esiintyy intertekstuaalisissa yhteyksissä muutama raamatunhistorian henkilö nimeltä mainittuna (*Simson, Salamo*). Henkilönnimien käytössä korostuu siis yhtäältä historiallisten henkilöiden nimeäminen, toisaalta nimien symbolinen käyttö.

On merkillepantavaa, että Wächterin laulukokoelmassa ei lapsia ole mainittu lainkaan henkilönnimin, sillä lauluissa esiintyy lapsista käytettyinä ainoastaan appellatiivisia nimityksiä. Yleensäkin lasten nimeäminen kirjassa on vähäistä. Vanhempien nimityksistä äidin nimityksiin liittyvä ihanteellisuus on näkyvissä jo Wächterin oppikirjoissa. Esimerkiksi nimitys *äiti kulta* esiintyy Wächterin kirjaansa sisällyttämässä Juteinin tekstissä *Älä itke äitini*. Myös personifikaatiolla tuetaan ja vahvistetaan kansallisuusaatetta, sillä suomalaisuuden symbolina kirjassa esiintyy *Aura-neito*.

1900-luvun alkupuolella kansakoulun laulukirjoja oli jo runsas valikoima. Aineistooni sisältyvät Valistuksen laulukirja (1909) ja Pesosen laulukirja (1938) ovat nimen käytössä monessa suhteessa toistensa kaltaisia, joten käsittelen ne rinnakkain. Molemmat kirjat sisältävät lukumääräisesti paljon sellaisia nimiä, jotka olivat yleisiä myös kirjan käyttäjäyhteisössä. Oppikirjat sisältävät useita samoja, myös nimiä sisältäviä lauluja. Kuitenkin niistä

lauuluista, jotka sisältyvät vain kirjoista toiseen, ilmenee, että Valistuksen laulukirjassa nimien käyttö on Pesosen laulukirjaa enemmän omakielisten nimien sävyttämää. Esimerkiksi laulussa *Ratsastusmarssi* esiintyviä nimiä ovat *Ilmari*, *Tauno*, *Toivo* ja *Veikko* (Valistus 1909: 130). Tämä on todennäköisimmin selitettävissä sillä, että Valistuksen laulukirja vanhempana on ilmestynyt lähempänä kansallisromanttista 1800-lukua, jolloin omakieliset nimet alkoivat nousta kristillisperäisten nimien rinnalle. Kiviniemen mukaan omakielisten nimien suosio kasvoi 1800-luvun puolesta välistä lähtien aina Suomen itsenäistymiseen saakka (Kiviniemi 2006: 276–277). Myöhemmin ilmestyneessä Pesosen laulukirjassa käytetyn nimistön perusrungon muodostavat taas raamatullisten nimien suomalaistuneet asut, kuten esimerkiksi *Maija*, *Jukka*, *Antero*, *Matti*, *Tuomas* ja *Liisa*. Tähän perusrunkoon liittyy kuitenkin myös omakielisiä nimiä, kuten esimerkiksi nimet *Osmo*, *Veikko*, *Sisko* ja *Tauno*, sekä vanhoihin, useimmiten saksalaisiin nimiin pohjautuvia nimiä, kuten esimerkiksi nimet *Heikki*, *Kerttu*, *Kalle*, *Hermann* ja *Valpuri*. Pesosen laulukirjassa käytetty nimistö on siis tasoittuneempaa Valistuksen laulukirjan kansallisromanttishenkiseen nimenkäyttöön verrattuna. Osaltaan tähän voi vaikuttaa myös oppikirjojen laajuus: Pesosen laulukirjassa on enemmän nimiä sisältäviä lauluja kuin Valistuksen laulukirjassa.

Kirjat ajoittuvat 1900-luvun alkupuoliskolle, jolloin Suomen yhteiskuntarakente oli maatalousvaltainen. Henkilönnimien käyttö välittää kuvan agraariyhteisöstä, jossa ihmiset tuntevat hyvin toisensa. Nimenkäytön definiittinen ulottuvuus on siis vahva. Vahva yhteistoiminnallisuus ilmenee laulukirjoissa etenkin sellaisissa lauluissa, joissa samassa laulussa joukko lapsia on lueteltu mainiten nimeltä jokainen lapsi erikseen. Lapset joko leikkivät tai tekevät työtä yhdessä kodin ympäristössä, joten nimeltä mainittujen lasten voi olettaa olevan sisarusia, sukulaisia tai naapuruksia keskenään. Jos tarkastelee laulujen aihepiirejä, Valistuksen laulukirjassa korostuvat leikkilaulut, esimerkiksi *Lassin tupa* (Valistus 1909: 39), Pesosen laulukirjassa taas työlaulut, esimerkiksi *Kylväjiä* (Pesonen 1938: 118). Maatalousyhteisössä jokaiseen vuodenaikaan liittyivät määrätyt maataloustyöt, joten vuodenkierto sääteli ajan hahmottumista. Myös laulukirjojen työhön liittyvissä lauluissa työ, leikki, luonto ja liikuntakasvatus kietoutuvat yhteen, mikä korostaa työn tekemistä iloisella mielellä ja toisaalta lasten karaistumista työntekoon. Lauluteksteissä lasten nimien käytön voi nähdä pyrkimyksenä luoda samaistumismalleja kirjankäyttäjille.

Virtasen mukaan vanhalle kansankasvatukselle oli tyypillistä varhainen tottelevaisuuden ja kuuliaisuuden vaatimus (Virtanen 1991: 1149.) Isä on etenkin poikalapsille ehdoton esikuva, mikä tulee ilmi joissakin Pesosen kirjaan sisältyvissä työlauluissa, esimerkiksi *Kalle hän lähti*. (Pesonen 1938: 52–53). Molemmissa kirjoissa äidistä taas piiryy lauluissa

uhrautuva, monesti lähes veistoksellinen henkilökuva, jonka muodostumista puhuttelut *armas äiti, äiti armahin* jne. tukevat. Samanlainen ihanteellisuushan tuli esille äidin nimityksissä jo Wächterinkin laulukirjassa. Molemmissa kirjoissa on myös vanhempien lapsista käyttämiä hellitteleviä nimityksiä, jotka useimmiten esiintyvät vanhojen kehtolaulujen yhteydessä, mutta Valistuksen laulukirjassa myös muissa yhteyksissä, esimerkiksi *Hellikin laulu* (Valistus 1909: 138) ja *Mammanpojan laulu* (Valistus 1909: 41).

Sekä Valistuksen että Pesosen laulukirja sisältävät nimiä kansanmytologiasta. Kirjoihin sisältyy mytologisten tekstien monenlaista intertekstuaalista käyttöä. Kirjoissa on tekstejä suoraan Kalevalasta ja Kantelettaresta, mutta molempiin kirjoihin sisältyy myös joitakin Kalevalan henkilöhahmoista tehtyjä uusia lauluja. Lisäksi kirjoissa tapaa Kalevalan nimien symbolista käyttöä kuten Wächterinkin laulukirjassa. Satu Aallon mukaan Kalevalan päivää alettiin viettää vakiintuneesti vuodesta 1909. Vuonna 1910 suositeltiin, että koulut juhlistivat Runebergin päivän sijasta Kalevalan päivää. Juhlat olivatkin huipussaan juuri itsenäistyneessä Suomessa. (Aalto 1999: 82–83.) Sekä Valistuksen että Pesosen laulukirjoihin sisältyvistä Kalevalan teksteistä kuultaakin läpi määrätty rituaalisuus ja juhlaikäyttö.

Molempien kirjojen personifikaatiot liittyvät tyypillisimmillään luontoon ja luonnonilmiöihin, jotka tehdään ihmismielelle ymmärrettävämmiksi konkretisoimalla ne. Vuodenajoista talvi on saanut etenkin Pesosen laulukirjassa osakseen useita personoivia nimityksiä (*Pohjan Ukko, kuuraparta, lumikenkä*). Näissä personoinneissa talvi saa positiiviset kasvot, ja personoinnit voikin nähdä kirjoissa myös eräänlaisena kasvatusvälineenä. Kun ajan kasvatusihanteisiin kuului lasten karaiseminen vahvoiksi työntekoon, talvista pakkassäättä pidettiin ihmiselle positiivisena haasteena ulos hakeutumiseen.

6.2. Peruskoulun oppikirjat

Suomessa vuosina 1972–1977 toteutetun koulu-uudistuksen myötä koulujen laulukirjat muuttuivat lähes täysin. Kirjoista tuli musiikin oppikirjoja, ja niihin tuli paljon muutakin opetusmateriaalia kuin lauluja. Nämä muutokset vaikuttivat monella tavalla myös kirjoissa esiintyviin nimiin ja nimien käyttöön. Nimiä siirtyi lauluista kirjojen metodiosioihin didaktisiin yhteyksiin, joissa nimien käyttöä leimasi vaihdettavuus, sillä nimet olivat usein tarkoitettu muutettaviksi luokan oppilaiden nimien ja opetettavan aineksen mukaan (*Tuijan isä on tuubisti, Lassen isä on laulaja, Kirsin isä on kitaristi* jne.). Oppikirjasarjassa käytetään myös kielellistä leikittelyä hyödyksi didaktisissa yhteyksissä. Esimerkiksi säveltapailun opetuksessa sävelta-

pailunimi liitetään alkusoinnun avulla samanalkuiseen henkilönnimeen, jolloin kielellinen leikittely tukee asian muistamista (*Do = Doris, Re = Rea* jne.). Näin saadun henkilöhahmon esiintyessä vielä kirjan kuvituksessa personifikaatio yhdistyy kielelliseen leikittelyyn, ja ilmiöt yhdessä tukevat asian oppimista. Nimien valintaa ohjaavat edellä kuvatuissa didaktisissa yhteyksissä siis enemmänkin äänteelliset tekijät, esimerkiksi pyrkimys alkusointuun, kuin suoranaisesti reaalityodellisuuden nimimuoti.

Opetuksen avainkäsitteitä 1970-luvulla oli integraatio, mikä näkyy myös musiikin oppikirjoissa. Lauluteksti henkilönnimeen toimii usein opetuksen lähtökohtana, ja sen ympärille kootaan muutakin lauluun jollakin tavalla liittyvää tai sitä sivuavaa tietoa ja opetusmateriaalia. Tarve kansainväliseen materiaaliin 1970-luvulla oli suuri, ja oppikirjoihin sisällytettiin sävelmiä eri maista. Joskus näihin melodioihin tehtiin originaalitekstit Suomessa ilman käännoesikuvia (Ellen Urho 2008.) Näihin lauluihin on sisällytetty vierasperäisiä nimiä (*Miška, Petruška*), joten tässä vaiheessa kansainvälisyyskasvatuksen seurauksena nimivalikoima aineiston oppikirjoissa laajenee suomalaisista nimistä vierasperäisiin nimiin.

Musica-sarjassa voimakkaimmin näkyvät muutokset nimien käytössä perustuvat siis koulu-uudistuksen tuomiin didaktisiin muutoksiin, ja henkilönnimet olivat valtaosaltaan metodisissa, integroivissa sekä kansainvälisyyteen liittyvissä yhteyksissä. Sen sijaan tavalliseen perhe-elämään liittyvät laulut nimineen ja nimityksineen eivät ole 1970-luvun oppikirjojen uusissa lauluissa keskiössä. Näkisin tähän pääasiallisena syynä oppikirjojen tekijöiden keskittymisen koulu-uudistuksen mukanaan tuomiin didaktisiin haasteisiin.

Osaltaan perhe-elämään liittyvien laulujen vähäisyyteen voi olla syynä myös perheiden yksityisyyden lisääntyminen. Kaupungistumisen seurauksena agraariyhteisölle tyypillinen yhteisöllisyys väheni sosiaalisten siteiden ja sukulaisuussuhteiden höltyessä, ja perheiden yksityiselämästä tuli vähemmän julkista kuin maalaisyhteisöissä (Virtanen 1991:103; Jokinen – Saaristo 2002: 146–147). Yksityisyyden lisääntyminen saattaa näkyä vanhempien nimitysten vähäisyytenä oppikirjoissa. Lauluissa esiintyvistä vanhempien nimityksistä kansakoulun laulukirjoille tyypilliset ihanteelliset määritteet (*kulta, armas*) ovat myös kadonneet, ja nimitykset ovat luonteeltaan suhteellisen neutraaleja (*meidän äiti*). Tämä kertoo todennäköisesti myös meneillään olleesta kasvatuskulttuurin muutoksesta, mikä tulee kuitenkin selkeämmin esille 2000-luvun materiaalissa.

Postmodernin 2000-luvun kirjasarjalla Musiikin mestarit on myös oma ilmeensä. Vaikka Musica-sarjan ja Musiikin mestarit -sarjan ilmestymisajankohdilla ei ole eroa kuin noin kolmekymmentä vuotta, ero on kuitenkin varsin näkyvä. Selkeimmin esille tuleva piirre

on vahva fiktiivisyyden ja visuaalisuuden lisääntyminen, minkä voi katsoa olevan suora heijastuma siitä visuaalisesta animaatiomaailmasta, joka ympäröi nykyajan lasta.

2000-luvun materiaalissa laulut kiinnittyvät kehyskertomukseen, johon kuuluvat omat roolihahmot. Vaikka nämä hahmot ovatkin suurelta osin nimetty henkilönimien, jotka olisivat realistisia nimiä myös käyttäjäyhteisössä, esimerkiksi *Lassi*, *Roni* ja *Liisukka*, nimenkäyttö ikään kuin kierrätetään kirjan oman juonen kautta. Sisäinen intertekstuaalisuus siis läpäisee oppimateriaalin. Heijastumana animaatio- ja sarjakuvamaailmasta voi nähdä eläinten voimakkaan inhimillistämisen. Kirjasarjan ensimmäisessä osassa henkilönimien nimetyt roolihahmot *Lassi*, *Roni* ja *Liisukka* ovat muurahais- ja pussikarhuja, jotka toimivat täysin ihmisen tavoin ja toimivat samaistumismalleina kirjaa käyttäville lapsille. Kulttuurin visuaalistuminen näkyy siinä, että kuvitus vie kertomusta eteenpäin. Kuvitus ei ole siis kirjassa pelkästään koristeellinen elementti. Nimet *Roni*, *Lassi* ja *Liisi* esiintyvät vain muutamassa laulutekstissä, mutta kirjan kuvituksessa hahmot toteuttavat laulujen sisällön mukaista toimintaa. Kuvituksesta on myös luettavissa sellaisia asioita, jotka eivät tule esille lauluteksteissä. Esimerkiksi pelkästään kuvituksen perusteella *Ronin* virallisen nimen voi tulkita olevan *Aron* ja *Liisin* puhuttelunimen *Liisukka*.

Kirjasarjassa integrointipyrkimykset ovat vahvat kuten Musica-sarjassakin. Integroinnissa on keskeistä oppilaan oman kokemusmaailman huomioon ottaminen ja sen lähtökohtana pitäminen opetuksessa aikaisempaa enemmän. Kielellistä nimillä leikittelyä on sekä metodisissa yhteyksissä että lauluissa runsaasti. Yleensä vanhaa kansanrunoutta on kirjasarjaan otettu paljon, mutta yhtymäkohtia oppilaan omaan elämään etsitään myös siitä aikaisempaa enemmän. Esimerkiksi *Ahti* otetaan toimijaksi lapsen omasta onkiretkestä kertovaan lauluun. Intertekstuaalisuus ei ilmene pelkästään suorina lainauksina muista tekstiyhteyksistä, vaan muun kirjallisuuden pohjalta on tehty myös entistä useammin uusia lauluja, joissa historiallinen, mytologinen tai fiktiivinen henkilö on toimijana (*Pjotr*, *Beethoven*, *Frankenstein*, *Tapio*). Samaan lauluun henkilönimen ympärille kytketään kyseiseen henkilöön tai kulttuuriin liittyviä olennaisia käsitteitä, jolloin jo lauluun itseensä on kiteytetty sellaista tietoa, mikä Musica-sarjassa esiteltiin lauluun liittyen, mutta kuitenkin sen ulkopuolella.

Ihanteellisuutta korostavien määritteiden katoaminen vanhempien puhutteluista tuli esille jo Musica-sarjassa, jossa kuitenkin perhepiiriin liittyviä uusia lauluja oli vähän. 2000-luvun materiaalissa kasvatuskulttuurin muutos sen sijaan tulee korostuneemmin esille. Kun agraarikulttuurissa vanhemmat olivat auktoriteetteja, 1900-luvun jälkipuoliskolla vanhemmuuteen tuli kaverisuhdetta muistuttavia piirteitä (Jokinen – Saaristo 2002: 218). Tämä ilmenee aineistossa myös siten, että 2000-luvun materiaaliin sisältyvissä lauluteksteissä lapset

näkevät vanhemmissaan myös inhimillisiä heikkouksia. Esimerkiksi äiti voi hermostua ja isälle voi sattua kammelluksia. Heijastumana kasvatuskulttuurin muutoksesta ja vertaisuhteiden korostumisesta voisi nähdä ääri-ilmionä slanginimitykset *frendi* ja *heppu* käytettynä joissakin teksteissä lapsista etunimien sijasta. Agraariyhteiskuntaan ajoittuville laulukirjoille tyypilliset lasten hellittelynimitykset ovat sen sijaan aineiston uusista lauluista kadonneet.

Kokonaisuutena kirjasarjan nimien käyttö ilmentää postmodernin ajan moniarvoisuutta. Nimenkäytössä esiintyy virallisten nimiasujen lisäksi runsaasti niin henkilönnimien slangivariantteja, arkaaisia johdoksia kuin lisänimiäkin (*Pate, Tuuletar, Maitoparta*). Vieraista kulttuureista kertovissa lauluissa esiintyy vierasperäisiä nimiä kuten jo Musica-sarjassakin (*Nikolas*). Kirjasarjan tyypillinen piirre on etsiä harvinaisia nimiä hyvinkin kaukaa. Esimerkiksi nimet *Keruleos* (sininen) ja *Viridis* (vihreä) ovat peräisin latinalaisesta värisanastosta. Kun Wächterin laulukirjassa *Aura* oli suomalaisuuden personifikaatio, 2000-luvun materiaalissa luonto ja luonnonsuojelu, perinteet, kansainvälisyys, taiteet, liikunta sekä ystävyys ovat personifikaation kautta saaneet edustajikseen latinankielisillä värien nimityksillä nimetyt henkilöhahmot. Personifikaatio edustaa siis koko elämän aluetta. Esimerkiksi edellä mainittu *Keruleos* edustaa oppikirjassa kansainvälisyyttä, joten hän kuumailmapalloon johdatteleekin vieraista kulttuureista kertoviin lauluihin.

6.3. Oppikirjojen yhteyksiä yleiseen nimeämiskulttuuriin

Kuten työn edetessä on tullut esille, jotkin lauluteksteissä esiintyvät nimet tai nimitykset ovat voineet olla perusteena lapsen nimeämiselle tai nimen yleistymiselle. Viitataan tässä Kiviniemen aineistoon sisältyvään tapaukseen, jossa eräs henkilö oli vuonna 1938 saanut nimekseen *Virpi Vieno Anneli* laulussa esiintyvän hellittelynimityksen *kevätvirpi vienon* mukaan (Kiviniemi 2006: 221). Kyseinen laulu, *Taaton toivo lapsosen*, sisältyy aineistossa sekä Valistuksen (1909: 74–75) että Pesosen (1938: 158–159) laulukirjaan.

Kustaa Vilkuna puolestaan esittää kirjassaan käsityksen, jonka mukaan nimen *Hellin* suosiota 1900-luvun alkupuolella olisi lisännyt Ilmari Krohnin ja Hilja Haahden vuonna 1908 julkaisema Meidän lasten kuvakirja, johon sisältyi myös Krohnin Haahden tekstiin säveltämä *Hellikin laulu* (Vilkuna 1990: 75). Lauluhan sisällytettiin seuraavana vuonna myös Valistuksen laulukirjaan (Valistus 1909: 138).

Edellä esitetyn perusteella voisi päätellä, että paitsi nimien semanttinen läpinäkyvyys, myös nimien esiintyminen hellittelynimityksinä edistää nimen suosioon pääsyä. Kivi-

niemen aineistoon sisältyvässä tapauksessa henkilön äiti oli kuullut nimitykset sisältävän laulun jossakin koulunjuhlassa lapsen esittämänä (Kiviniemi 2006: 221). Nimi *Hellikki* taas sisältyy Meidän lasten kuvakirjassa visuaalisestikin kauniiseen ja vetoavaan kontekstiin (Haahti – Krohn 1908). On siis todennäköistä, että myös sillä viitekehyksellä, jonka puitteissa nimi esiintyy tai nimenantaja sen kuulee, on merkitystä nimen suosioon pääsyyn tai valintaan.

Työni 2000-luvun materiaali on tarjonnut havainnointinäkökulman aineistoon sisältyvien harvinaisten nimien esiintymiseen reaalityodellisuuden nimistössä. Kuten aiemmin työssä on jo tullut esille, aineistoon sisältyvillä fiktiivisten olentojen nimillä *Indigo* ja *Ruu* on nykyisin väestörekisterin mukaan nimenkantajia Suomessa (Väestörekisterikeskus 2008). Mitään suoria johtopäätöksiä siitä, että laulukirjassa esiintyvät nimet olisivat vaikuttaneet nimeämiseen reaalityodellisuudessa, ei voi tehdä. Kuitenkin kyseisten nimiesiintymien ajoittumisen perusteella 2000-luvun laulukirjojen vaikutus nimien yleistymiseen tai peräti nimenantoon ei ole pois suljettu.

Kiviniemi laskee nimen *Ruu* niiden vierasperäisten uusien nimien joukkoon, jotka eivät ole vielä leimautuneet tyypillisesti kummallekaan sukupuolelle (Kiviniemi (2006: 118–119). Väestörekisterin mukaan kahdestatoista Suomessa nimeä *Ruu* kantavasta henkilöstä poikia on seitsemän ja tyttöjä viisi. Myöskään nimi *Indigo* ei ole leimautunut selkeästi kummallekaan sukupuolelle, sillä yhteensä kolmestatoista nimenkantajasta poikia on seitsemän ja tyttöjä kuusi. (Väestörekisterikeskus 2008.) Kiviniemen mukaan 2000-luvulla nimenvalinnassa on tyypillistä tuoreitten vaihtoehtojen hakeminen niin muualta maailmasta kuin omakielisestä nimiaineksestäkin (Kiviniemi 2006: 283). Ehkä edellä mainittujen harvinaisten nimien käyttö 2000-luvun oppimateriaalissa kuvastaa juuri tätä pyrkimystä tuoreuteen. Vastavuoroisesti kirjan nimet voivat ovat mallina nimeämislle reaalityodellisuudessa.

7. PÄÄTÄNTÖ

Työni osoitti, että henkilönnimet ja nimitykset ja niiden erilaiset käyttötavat luovat monenlaisia merkityksiä laulutekstiin. Nimet kiinnittävät nimetyn määrättyyn yhteisöön, jolloin tekstiin nimenkäytön avulla syntyy läheisyyttä ja nimen välityksellä kuulijan mielessä alkaa syntyä mielikuvia tekstin sisäisestä todellisuudesta ja nimen takana olevasta yhteisöstä. Jo pelkätään saman henkilönnimen eri varianteilla voidaan luoda teksteihin erilaisia henkilökuvia, aikatasoja, affekteja ja tyylivärejä. Esimerkiksi nimen *Liisa* deminutiivinen nimivariantti *Liisi* tuo tekstiin hellittelyä ja lapsen pienuutta korostavan sävyn, ja *Jussin* pohjoissuomalainen muoto *Jussa* taas antaa viitteitä nimenkantajan asuinpaikasta. Laulussa käytettyyn nimeen tai nimitykseen voi olla tiivistyneenä monenlaista tietoa, vaikka kaikki ei heti suoraan laulutekstistä ilmenisikään. Esimerkiksi lapsen hellittelynimitys *marjaposki* voidaan nähdä pelkkänä hellittelynimenä, mutta kontekstissaan se viittaa myös agraariaikaan, jolloin lasten tehtävänä oli poimia marjoja. Nimitykseen on siis kiteytyneenä yksi kuva lapsen elämästä agraariyhteisössä, joten nimitys välittää sekä affektista että yhteisöllistä informaatiota. Nimiin ja nimityksiin kiteytyneiden kerrosten avaaminen voikin tarjota tuoreita lähtökohtia opetukselle ja laulutekstien elävöittämiselle, jolloin nimien ja nimitysten analysoinnilla voi katsoa olevan myös didaktista merkitystä. Tämä edellä kuvattu nimien ja nimitysten moniulotteisuus näkyy johdannossa esitettyssä kuviossa 1 ympyröiden päällekkäisyytenä.

Työn edetessä kävi ilmi, että jokainen aineistoon sisältyvä oppikirja heijastaa nimeämisessä oman aikansa yhteiskunta- kulttuuri- ja kasvatuservoja. Kansallisromanttiseen kauteen ajoittuvassa Wächterin laulukirjassa nimien käyttö on voimakkaasti kansallisuusaatteen läpäisemää, ja lauluissa on mainittu nimeltä lähihistorian tai jopa oman ajan kansallisia toimijoita (*Lönnrot*). 1900-luvun ensimmäiselle puoliskolle ajoittuvat Valistuksen ja Pesosen laulukirjat tuovat esille nimien käytössä agraariselle yhteiskunnalle tyypillisiä yhteisöllisyyttä ja työntekoa korostavia kasvatuservoja, ja nimeäminen kohdistuu useimmiten lapsiin. Peruskoulun oppikirjasarjoista 1970-luvulle ajoittuvassa materiaalissa keskittyminen koulu-uudistuksen tuomiin didaktisiin vaatimuksiin ja samanaikainen kansainvälistyminen ovat aiheuttaneet näkyvimmit muutokset nimien käyttöön ja käyttöyhteyksiin. Tultaessa 2000-luvun oppimateriaaliin laulujen nimenkäytöstä heijastuvat voimakkaasti visuaalisuuden kannatteleva fiktiivisyys, intertekstuaalisuus sekä aatemaailman moniarvoisuus, joka ilmenee nimeämisessä monipuolisena nimivariaationa arkaaisista nimeämiskäytännöistä slanginimiin

(*Tuuletar, Maitoparta, Late*) ja yleisesti käytössä olevista nimistä harvinaisiin, kaukaakin haettuihin nimivalintoihin (*Lassi, Indigo*).

Myös nimitykset vaikuttavat merkittävästi laulun kokonaisaffectin muotoutumiseen, ja samalla niiden käyttö ilmentää ajan kasvatussuuntauksia. Huomionarvoisia ovat lasten vanhemmistaan ja vanhempien lapsistaan käyttämät nimitykset. Aineiston perusteella kansakoulun laulukirjoissa lasten vanhemmistaan käyttämät nimitykset ovat usein ihanteellisin määrin varustettuja (*armas äiti*), kun taas peruskoulun oppimateriaaleissa ihanteellisuus vanhempien puhutteluista on kadonnut (*meidän isä*). Toinen esille tullut asia on lasten hellittelynimitysten vähyys peruskoulun oppikirjojen uusissa lauluissa. Kun maatalousyhteiskuntaan ajoittuvissa laulukirjoissa tyypillisiä olivat lapsista käytetyt, varsinkin kasveihin liittyvät hellittelymetaforat (*terttunen*), peruskoulun oppikirjojen uusissa lauluissa niitä ei enää esiinny. Lasten nimityksissä esiintyy aineiston uusimmassa oppikirjasarjassa myös joitakin slanginimityksiä (*frendi*). Ilmiöt heijastavat kasvatuskulttuurin muutosta vanhempien auktoriteettia korostavasta kasvatuksesta kasvatukseen, jossa vertais- ja kaveruussuhteet ovat keskeisiä.

Aineiston perusteella personifikaatio kielellisenä keinona palvelee lauluteksteissä usein oman aikansa kulttuurisen hengen ilmentämistä tai jopa kasvatuksellisia ja opetuksellisia tavoitteita. Ilmiö on erivahvuisena näkyvissä kaikissa aineistoon sisältyvissä oppikirjoissa. Wächterin laulukirjassa kansallisuusaatetta ilmentää kanteletta soittava *Aura-neito*, mikä sopii hyvin 1800-luvun suomalaisen kulttuurin ja suomen kielen edistämisyhteyksiin. Agraariyhteiskuntaan ajoittuvissa kirjoissa talven ja pakkasen personifikaatiot tukevat ajalle tyypillistä kasvatusihannetta karaista lapset kestäviksi ja terveiksi työihmisiksi. Peruskoulun oppikirjoista 1970-luvulla personifikaatio ei karakterisoi kohdettaan voimakkaasti, mutta se on kuitenkin löydettävissä kielileikkiin verhoutuneena didaktisissa yhteyksissä (*Do = Doris*) Aineiston uusimmassa oppikirjasarjassa voi taas nähdä selkeän kasvatuksellisen funktion vetoamuksessa kohdella personoitua esinettä hyvin (*meidän Lada*). Ehkä vetoaminen esineen kautta on luonteva sosiaalisen kasvatuksen keino nykyajan teknistyneessä yhteiskunnassa. Yllättävästi 2000-luvun aineistosta löytyy yhtymäkohtia myös 1800-luvun aineistoon, sillä samalla tavalla kun kansallisuusaatetta Wächterin laulukirjassa edusti *Aura-neito*, vastaavasti 2000-luvun materiaalissa kokonaiset elämänalueet, kuten esimerkiksi taide, liikunta ja luonnonsuojelu, ovat saaneet edustajikseen henkilöahmot *Aurora, Flavia* ja *Viridis*.

Koska on kysymys oppimateriaaleista, lauluissa nimetyt henkilöt, etenkin lapset, tarjoavat samaistumismalleja kirjan käyttäjille. Samaistamisen keinot ovat eri aikoina kuitenkin hieman erilaiset. 1900-luvun alkupuolen laulukirjoissa lauluissa nimetyt lapset olivat kuin suora edustuma aikansa agraarisesta yhteisöstä (*Antero, Maija, Veikko, Heikki*). Postmodernin

2000-luvun oppikirjoissa samaistuminen ei toimi yhtä suoraan, vaan se tarvitsee välittäjäkseen fiktiivisyyttä, ja näin samaistumismalleina ovat kokonaan inhimillistetyt, henkilönnimillä *Lassi, Roni ja Liisukka* nimetyt muurahais- ja pussikarhuhahmot. Tämä heijastaa edellä kuvattua personifikaation tavoin fiktiivisyyden ja visuaalisuuden täyttämää nykylapsen maailmaa, jossa animaatiotodellisuus ja reaalityodellisuus kietoutuvat yhteen.

On otettava huomioon, että edellä hahmottelemani oppikirjojen nimenkäytön pääpiirteet perustuvat nimenomaan kirjojen suomalaisissa lauluissa esiintyvään henkilönnimien ja nimitysten käyttöön. Kirjan kokonaisuuden muodostumisessa vaikuttavat luonnollisesti myös käännosteksteissä esiintyvät nimet, jotka jäävät tämän esityksen ulkopuolelle. Uudet oppikirjat sisältävät aina myös perinteisiä lauluja nimineen, joskin niihin usein integraation myötä liittyy uusia asiayhteyksiä. Kuitenkin alkuperältään suomalaisten tekstien henkilönnimien ja nimitysten käyttö kertoo syvällisesti suomalaisen yhteiskunnan kulloisistakin kulttuurisista ja kasvatuksellisista suunnista ja virtauksista.

Työhön valitsemani aineisto asettaa joitakin varauksia tulosten tulkinnalle. Ensimmäinen suomenkielinen laulukirja on käsitettävä alkuna suomalaiselle koululaulukirjalle ja pohjana esimerkiksi Jyväskylän seminaarin musiikin lehtoreiden E. A. Hagforsin ja P. J. Hannikaisen työlle, minkä ansiosta 1900-luvulle tultaessa oppikirjan tekijöillä oli käytettävissään jo laaja valikoima suomalaisia koululauluja. Monipuolisemman kuvan nimenkäytöstä koululaulukirjan alkuvaiheissa olisi ehkä saanut sisällyttämällä aineistoon kaikki H. Wächterin toimittamat suomenkieliset koululaulukirjat. Toinen rajoittava tekijä on Valistuksen laulukirjan ja Pesosen laulukirjan ajallinen läheisyys. Jos toisen kirjan olisi valinnut esimerkiksi 1950-luvulla ilmestyneistä kansakoulun laulukirjoista, esille olisi tullut ehkä uusia piirteitä ja selkeämpiä eroja 1900-luvun alkuun ajoittuvaan materiaaliin verrattuna. Työni oli pitkittäistutkimus, jossa tavoitteena oli luoda 1800-luvulta nykypäivään asti ulottuva yleislinja nimien ja nimitysten käytöstä suomalaisissa koululauluissa. Kiinnostavaa olisi kuitenkin verrata keskenään myös samaan aikakauteen ajoittuvien oppikirjojen nimenkäyttöä, jolloin ehkä päästäisiin analyysissä tätä työtä syvemmälle tasolle.

On hämmästyttävää, kuinka jotkin laulutekstit elävät vuosikymmenestä ja vuosisadasta toiseen. Hyvä esimerkki on Wächterin laulukirjaan sisältynyt, jo aiemmin tässä työssä esitelty *Laulun muisto* niminen serenadi, joka tunnetaan Hannikaisen säveltämänä myös nimellä *Annin laulu*. Ylioppilaskunnan laulajien Japaniin suuntautuneella konserttimatkalla vuonna 2007 Annin laulu valloitti Japanin keisarinnan, joka itse oli kääntänyt tekstin japaniksi kuoroa varten (YL:n kotisivu). Mahtoiko Samuli Kustaa Berg (1803–1852) tekstiä luodessaan aavistaa runonsa menestystä ja pitkäikäisyyttä. Olisikin mielenkiintoinen tutkimuskohde,

mitkä kaikki tekijät vaikuttavat siihen, että jotkin laulut kaikkien kulttuuristen muutosten keskellä säilyvät sukupolvesta toiseen, ja millaisia merkityksiä eri-ikäiset ihmiset niihin liittävät. Olisi myös kiinnostavaa selvittää, mikä merkitys lauluteksteissä esiintyvillä henkilönnimillä on laulutekstien muistamiseen, säilymiseen ja suosioon, sillä sisältyväthän yhä aineiston uusimpiinkin oppikirjoihin 1800-luvun loppupuolella syntyneet laulutekstit *Hopoti*, *hopoti*, *hopotihoi* ja *Joulukirkkoon*, joista edellisessä *Valpuri* kirnuu voita ja jälkimmäisessä *Juhani* ja *Liisi* matkaavat reellä joulukirkkoon.

LÄHTEET

AINEISTO:

- MM 1 – 2 2005** = KAISTO, Liisa – MUHONEN, Sari – PELTOLA, Salla 2005:
Musiikin mestarit 1 – 2. Keuruu: Otava.
- MM 3 – 4 2006** = HAAPANIEMI, Jukka - KIVELÄ, Elina – MALI, Mika – ROMPPANEN,
Virve 2006: Musiikin mestarit 3 – 4. Keuruu: Otava.
- MM 5 – 6 2006** = MALI, Mika – PUHAKKA, Tuuli – RANTARUIKKA, Tarja – SAINO-
MAA, Kari 2006: Musiikin mestarit 5 – 6. Keuruu: Otava.
- Musica 1 – 2 1975** = CEDERLÖF, Egil – POHJOLA, Erkki – TEIVAINEN, Tuula 1975:
Piiri pieni pyörii. Musica 1 – 2. Helsinki: Musiikki Fazer.
- Musica 3 – 4 1977** = ANNALA, Sointu – POHJOLA, Erkki – SALLINEN, Aulis 1977:
Tie musiikkiin. Musica 3 – 4. Helsinki: Musiikki Fazer.
- Musica 5 – 6 1979** = ANNALA, Sointu – POHJOLA, Erkki – SALLINEN, Aulis 1979:
Musiikin maailma. Musica 5 – 6. Helsinki: Musiikki Fazer.
- Pesonen 1938** = PESONEN, Olavi 1938: Laulukirja. Helsinki: Valistus.
- Valistus 1909** = VAINIO, J. N (toim.)1909: Valistuksen laulukirja. Helsinki: Valistus.
- Wächter 1864** = WÄCHTER, Heinrich 1864: 50 Koulu-Laulua. Wiipuri: Heinrich Wächter.

MUUT LÄHTEET:

- AALTO, SATU (toim.) 1999: Suuri perinnekirja. Suomalaista juhlaperinnettä ennen ja nyt.
Hämeenlinna: Karisto Oy.
- AHOKAINEN, ESTER 1976: Iloinen riimikirja. Helsinki: Valistus.
- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA 2008: Nimistöntutki-
muksen perusteet. Tietolipas 221. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ALANKO, ANNA-LIISA 1997: Kotiveräjältä maailman turuille. Kansalliset kasvatusaatteet
Immi Hellénin runoissa. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 35. Joen-
suu: Joensuun yliopisto.
- ANNALA, SOINTU – POHJOLA, ERKKI – SALLINEN, AULIS 1977: Tie musiikkiin. Mu-
sica 3 – 4. Opettajan kirja. Helsinki: Musiikki Fazer.
- AROLA, VARJA 1998. Carinalle on tehty face-lift. – Autoja kuvailevat metaforat Tuulilasi-
lehdessä. – Sanna Haavisto, Lari Kotilainen, Anne Mäntynen & Tiina Onikki (toim.),
Kielikuvitusta. Tekstit ja metaforat todellisuuden rakentajina s. 70–89. Helsinki: Helsin-
gin yliopiston suomen kielen laitos.
- ASPLUND, ANNELI – FORSTADIUS, ANNUKKA (toim.) 1989: Unilintu. Sata suomalais-
ta kehtolaulua. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ASPLUND, ANNELI – HOPPU, PETRI – LAITINEN, HEIKKI – LEISIÖ, TIMO – SAHA,
HANNU – WESTERHOLM, SIMO 2006: Suomen musiikin historia. Kansanmusiikki.
Helsinki: WSOY.
- BRUMMER-KORVENKONTIO, MARKUS – HOFFMANN, HEINRICH 1991: Jörö-Jukka
ja sen historia. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

- CEDERLÖF, EGIL – POHJOLA, ERKKI – TEIVAINEN, TUULA 1975: Piiri pieni pyörii. Musica 1 – 2. Opettajan kirja. Helsinki: Musiikki Fazer.
- EATON, JOHN P. – HAAS, CHARLES A. 2003: Titanic. Suomennos Juha Peltonen. Helsinki: Koala-Kustannus.
- HAAHTI, HILJA – KROHN, ILMARI 1908: Meidän lasten kuvakirja. Näköispainos 1988. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- HAAVIO, MARTTI 1955: Kansanrunojen maailmanselitys. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- HAAVISTO, SANNA – KOTILAINEN, LARI 1998: Johdanto. – Sanna Haavisto, Lari Kotilainen, Anne Mäntynen & Tiina Onikki (toim.), Kielikuvitusta. Tekstit ja metaforat todellisuuden rakentajina s. 5–12. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, LAURI 1999: Hans Sperberin merkityso pillista periaatteista. – Auli Hakulinen, Pentti Leino & Tiina Onikki (toim.), Sanat on kaikki sarvipäitä. Lauri Hakulisen kirjoituksia ja puheita vuosilta 1926–1974 s. 25 – 35. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: Suomen kielen rakenne ja kehitys. Viides muuttamaton painos. Helsinki: Helsingin yliopisto. Suomen kielen laitos.
- HARVA, UNO 1957: Pakkasenloitsu. – Toivo Vuorela (toim.), Perinteen parissa. Tutkielmia kansanrunoustieteen alalta s. 108–122. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HIRVONEN, MAIJA 2000: Salanimet ja nimimerkit. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- HOIKKALA, TOMMI 1993: Katoaako kasvatus, himmeneekö aikuisuus? Aikuistumisen puhe ja kulttuurimallit. Helsinki: Gaudeamus.
- HUOVI, HANNELE 1999: Lumituulen kutsumalaulu. – Leena-Maija Alho, Heidi Harinen & Soili Perkiö: Musiikin aika 1 – 2 s. 60. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- HÄMÄLÄINEN-FORSLUND, PIRJO 1987: Maammon marjat. Entisaikain lasten elämää. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA – ALHO, IRJA 2004: Iso suomen kielioppi. Kolmas painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, ERKKI – JOKI, AULIS J. 1980: Suomen kielen etymologinen sanakirja IV. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- JALKANEN, PEKKA – KURKELA, VESA 2003: Suomen musiikin historia. Populaarimusiikki. Helsinki: WSOY.
- JOKINEN, KIMMO – SAARISTO, KIMMO 2002: Suomalainen yhteiskunta. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- KAISTO, LIISA – MUHONEN, SARI – PELTOLA, SALLA 2005: Musiikin mestarit 1 – 2. Opettajan kirja. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin. Helsinki: Finn Lectura.
- KARLSSON, GÖRAN 1960: Numerustutkielmia. Kirjoituksia suomen kielen yksikön ja monikon käytöstä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARTTUNEN, KAARINA 1989: Stadi on hervoton pleisi. – Jouko Vesikansa & Pirjo Rantalainen (toim.), Nykysuomen sanavarat s.148–164. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- KIVINIEMI, EERO 2006: Suomalaisten etunimet. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIVIPELTO, JAANA 1998: Milloin rakkaus sulta karkaa, milloin se luokses jää – Tango tekstien toimijat ja metaforat. – Sanna Haavisto, Lari Kotilainen, Anne Mäntynen & Tiina Onikki (toim.), Kielikuvitusta. Tekstit ja metaforat todellisuuden rakentajina s.50–69. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- KORHONEN, JUSSI – PAPAGEORGIU, DIMITRIOS 1999: Suomi-kreikka-suomi taskusanakirja. Toinen painos. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- KORHONEN, MERJA 2006: Sukupolven merkitys vuorovaikutussuhteissa. – Kirsti Karila & Maarit Ala-Suutari (toim), Kasvatusvuorovaikutus s. 51–69. Tampere: Vastapaino.
- KOSKI, MAUNO 1992: Erilaisia metaforia. – Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikkanen & Tiina Onikki (toim.), Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin s.13–32. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOTILAINEN, OTTO (toim.) 1924: Koululauluja. Porvoo: WSOY. Luettavissa myös osoitteessa < <http://www.phpoint.fi/ulrikaj/bookshelf/koululauluja7.htm> > [luettu 3.11.2008].
- KOULUHALLITUS 1971: POPS-70 Opas 11. Musiikki. Peruskoulun opetussuunnitelma-omitean mietintöön liittyvä ohjekirja. Uusittu painos. Helsinki: Kouluhallitus.
- KROHN, HELMI 1942: Isäni Julius Krohn ja hänen sukunsa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- KROKFORS, MAISA 2003: Marjatta Pokela, lasten rakas mörkömamma. – Lastenkulttuuri-julkaisu Tyyris tyllerö 3 s. 15–18. Helsinki: Cultura Oy.
- KUUSI, MATTI 1974: Kansanperinteestä populaarikulttuuriin. – Pekka Suhonen, Pekka Haatanen, Seppo Vaittinen, Matti Kuusi, Erkki Aho, Anto Leikola & Arne Laurila (toim.), Sata Suomalaisen kulttuurin vuotta 1870-luvulta nykyaikaan. Kansanvalistusseuran satavuotisjuhlakirja s.147–172. Helsinki: Kansanvalistusseura.
- KÖRLING, ANN-MARIE – KÖRLING, ANDERS (toim.) 1989: Julsångboken. Uudistettu painos. Fallköping: Reuter & Reuter Förlags AB.
- LAITINEN, LEA 2008: Maamme – Meidän maa. – Virittäjä 112 s. 84–109.
- LAMPINEN, OSMO 1998: Suomen koulutusjärjestelmän kehitys. Tampere: Gaudeamus.
- LAPPALAINEN, PÄIVI 2000: Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LARIN-KYÖSTI 1899: Ajankänteessä. Porvoo: Werner Söderström.
- LAUKKANEN, KARI – HAKAMIES, PEKKA – KUUSI, MATTI 1984: Sananlaskut. 15904 sananlaskua kansanrunousarkistosta. Toinen painos. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 346. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEVAS, SANTERI 1986: Jean Sibelius. Muistelma suuresta ihmisestä. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- MALMIVAARA, TERHI 2004: Luupää, puupää, puusilmä. Näkymiä sananmuodostuksen analogisuuteen ja bahuvihihyhdysanojen olemukseen. – Virittäjä 108 s. 347–363.
- MIKKONEN, PIRJO 1989: Sukunimet. – Jouko Vesikansa & Pirjo Rantalainen (toim.), Nykysuomen sanavarat s.296–316. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- MIKKONEN, PIRJO – PAIKKALA, SIRKKA 2000: Sukunimet. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Otava.
- MS = Mytologian sanakirja. Juha Honkala (toim.). Helsinki: WSOY 2000.
- NIRVI, RUBEN 1936: Kansankielen synonyymeista ja synonyymisuonteisista sanoista. – Virittäjä 40 s. 24–45.
- 1944: Sanankieltoja ja niihin liittyviä kielenilmiöitä itämerensuomalaisissa kielissä. Riista- ja kotieläintalous. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 223. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1952: Synonyymitutkimuksia sukulaisnimistön alalta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1982: Petojen nimitykset kosinta- ja hääsanastossa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NOPOLA, SINIKKA – NOPOLA, TIINA 2000: Risto Räppääjä ja Nuudelipää. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

- NS = Nykysuomen sanakirja 4. Vierasperäiset sanat. Viides painos. Helsinki – Porvoo – Juva: WSOY 1979.
- OLLARANTA, RITVA – SIMOJOKI, MAIJA 1982: Muksut musiikkimaassa. Työkirja 3. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- ONIKKI, TIINA 1992: Paljon pystyssä. – Lauri Harvilahti, Jyrki Kalliokoski, Urpo Nikanne & Tiina Onikki (toim.), Metafora. Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin s.33–59. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- OPETUSHALLITUS 2000: Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Neljäs korjattu painos. Helsinki: Opetushallitus.
- PAJAMO, REIJO 1976: Suomen koulujen laulunopetus vuosina 1843–1881. Acta Musicologica Fennica 7. Helsinki: Suomen Musiikkitieteellinen Seura.
- 1999: Lehti puusta variseepi. Suomalainen koululauluperinne. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- PAUNONEN, HEIKKI 2000: Tsennaaks stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja. Helsinki: WSOY.
- PS = Suomen kielen perussanakirja. Helsinki: Valtion painatuskeskus ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1990–1994.
- R 1992 = Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Kirjapaja ja Suomen Kirkon Sisälähetysseura.
- RAALA, R. 1912: Laululeivonen. Kokoelma yksiaänisiä koululauluja. Järjestänyt Anna Sarlin. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- RAPOLA, MARTTI 1962: Kielen kuvastimessa. Sana- ja tyylihistoriallisia tutkielmia kirjansuomen aiheista. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- REITALA, AIMO 1983: Suomi-neito. Suomen kuvallisen henkilöitymän vaiheet. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- ROMPPANEN, VIRVE 2006: Laulupuun tarina. – Juha Haapaniemi, Elina Kivelä-Taskinen, Mika Mali & Virve Romppanen: Musiikin mestarit 3 – 4. Opettajan kirja s. 157–159. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- SAARIKALLE, ANNE – SUOMALAINEN, JOHANNA 2007: Suomalaiset etunimet Aadasta Yrjöön. Jyväskylä: Gummerus.
- SIVONEN, JARI 2006: R. E. Nirvi sanasemantiikan tutkijana. – Virittäjä 110 s. 397–407.
- SIVULA, JAAKKO 1989: Deskriptiiviset sanat. – Jouko Vesikansa & Pirjo Rantalainen (toim.), Nykysuomen sanavarat s. 165–182. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- SKVR = Suomen kansan vanhat runot sähköisessä muodossa. <<http://dbgw.finlit.fi/skvr/>> [luettu 1.11.2008].
- SM = Suuri Musiikkitietosanakirja. Helsinki: Weilin+Göös ja Kustannusosakeyhtiö Otava 1989–1992.
- SSA = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3. Erkki Itkonen & Ulla-Maija Kulonen (päätoim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- SUT = Suuri toivelaulukirja 4. Aapeli Vuoristo (toim.). Helsinki: Musiikki Fazer 1981.
- TIKKALA, SAARA 2005: Nimet ja mielikuvat: Anni Swan nuorisokirjojensa henkilöhaahmojen nimeäjänä. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- TOPELIUS, Z. 1931: Runoja. Suomentaneet Otto Manninen, Uno Kailas, Elina Vaara, Yrjö Jylhä & Toivo Lyy. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström osakeyhtiö.
- TURUNEN, AIMO 1979: Kalevalan sanat ja niiden taustat. Lappeenranta: Karjalaisen Kulttuurin Edistämisseätiö.
- URHO, ELLEN 2008: Professori. Sibeliuksen Akatemian rehtori (1981–1987). Henkilökohtainen tiedonanto 3.3.2008.

- VESIKANSA, JOUKO 1977: Nykysuomen oppaita 2. Johdokset. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- 1989: Yhdyssanat. – Jouko Vesikansa & Pirjo Rantalainen (toim.), Nykysuomen sanavarat s. 213–258. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY
- VILKUNA, KUSTAA 1959: Oma nimi ja lapsen nimi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- 1990. Etunimet. Avustajat Marketta Huitu & Pirjo Mikkonen. Keuruu: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- VIRTANEN, LEEA 1991: Suomalainen kansanperinne. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 471. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VK 1986 = Suomen evankelis-luterilaisen kirkon virsikirja. Helsinki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura.
- VUORELA, TOIVO 1981: Kansanperinteen sanakirja. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- VUORENTO, KATI 2005: Animal Casting. Eläinhahmoilla esitetty kerronta oppikirjakuvituksessa. Opinnäytetyö. Taideteollinen korkeakoulu. Visuaalisen kulttuurin osasto. <<http://aralis.fi/page.asp?path=9278;9289;9751;9779;18263;18264;18320;18617>> [luettu 9.11.2008].
- Väestörekisterikeskus. Nimipalvelu. <<http://www.vaestorekisterikeskus.fi>> [luettu 22.11.2008].
- YL = Ylioppilaskunnan laulajien kotisivu. <http://www.yl.fi/uutiset.php#japan07_post> [luettu 20.8.2008].